KUR'AN'DA İNSANIN YARATILIŞI VE EVRİM TEORİSİ

Yusuf ALTUNBAŞ

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Nuri ADIGÜZEL

SİVAS

21/06/2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yusuf ALTUNBAŞ'ın yapmış olduğu bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr. B.Ali ÇETİNKAYA

Üye:Doç.Dr. İsmail ÇALIŞKAN

Üye: Yrd.Doç.Dr. Nuri ADIGÜZEL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
21/06/2006

Doç.Dr. Nevzat GÜLDİKEN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu araştırma, Kur'an'da insanın yaratılışı ve evrim teorisini içermektedir. Dört bölüm halinde sunduğumuz bu çalışmanın giriş bölümünde tekâmül fikrinin kavramsal boyut kazanana kadar geçirdiği tarihsel süreç üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölümde tekâmül fikrinin kavramsal boyutu başlığı altında tekâmül kavramı ıstılahlaşıncaya kadar hangi aşamaları geçirdiği belirtilmektedir.

İkinci bölümde âlemin yaratıcısı olarak Allah'ı kabul eden Câhız, Ihvanu's-Safa, İbn Miskeveyh gibi Müslüman filozofların tekâmülcü yaratılış teorilerine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde batılı evrimci fikirlerin kaynağı olarak müslüman tekâmülcülerin fikirlerine yer verilmiştir. Özellikle bu bölümde etkilediği düşünürler olmaları nedeniyle Lamarck ve Charles Darwin incelenmektedir.

Dördüncü bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı ve anne rahmindeki oluşum süreçlerini anlatan ayetler ışığında "bebeğin geçirmiş olduğu safhalar" incelenmektedir. Konu bilimsel bir konu olduğu için filozofların görüşleri dışında, tefsirler, tıp alanında yapılmış ilgili kitaplar ve Kur'an'da bilimsel konularla ilgili özel çalışmalardan yararlanılmaktadır.

Sonuç kısmında ise, karşılaştırmalar yaparak konunun genel bir değerlendirmesi verilmektedir

ABSTRACT

This study takes up the creation of human and the Evolution Theory from the angle of the Qur'an. In the Introduction of this study it was focused on the period through which the notion of evolution passed until it gained a conceptual dimension.

In the First Part the subject was handled under the title of "The Conceptual Dimension of the Notion of Evolution" and its phases were focused on.

In the Second Part it was given place to the evolutionary theories of the Muslim philosophers such as Câhiz, Ihwân al-Safâ and Ibn al- Miskawayh who accepted Allah as the creator of the universe.

In the Third Part it was given place to the views of Muslim evolutionists. In this part, especially Lamarck and Darwin were examinated as they were the first.

In the Fourth Part the phases through which an infant passed were examined under the light of the verses of the Qur'an telling the creation process of human in the uterus. As the subject is a scientific one, it was benefited from the related books and studies in the fields of commentary, medicine and the special studies about the subjects of the Qur'an other than the views of the philosophers.

As conclusion, the general evaluation of the subject was made after some comparisons.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

bkz: Bakınız

C: Cilt

İS:İlim ve Sanat

s: Sayfa

SBYDB: Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu

ME: Mecelletu'l- Ezher

SDÜİFD: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖNSÖZ

Allah'ı tanımak, O'na gereken tazim ve saygıyı duyup ihlas ve samimiyetle kulluk görevimizi yapabilmek için önce kendimizi tanımamız ve ne olduğumuzu bilmemiz gerekir. Zira "kendini tanıyan (bilen) Rabbini de tanır."

Tefekkür, eşyanın hakikatine ulaşabilmenin bir başka yoludur. Eşyayı tanımak, onların yaratılış sebep ve hikmetlerini idrak etmek de insanı yaratıcısına, gerçek ma'budu olan Allah'a götürür. Bu sebepledir ki, Kur'an-ı Kerim'de tefekkür ve tedebbürü emreden pek çok ayete rastlamaktayız. Bu ayetlerden bir kısmı, etrafımızda cereyan eden kevni ayetler üzerinde düşünmemiz gerektiğini bildirirken, bir kısmı da eşyanın hakikatinden bahseden sözlü ayetler üzerinde tefekkür ve tedebbürü tavsiye etmektedir. Mesela; Yüce Allah Nisa suresi 82. ayetinde şöyle buyurmaktadır: "(Okudukları) Kur'an-ı (hiç) düşünmezler mi? Yoksa kalpler (üzerinde vurulmuş) kilitler mi var? (kalpleri düşünmeye kapalı mıdır)." Diyebiliriz ki bu ve benzeri ayetler Kur,'an'dan bir çok ifadeleri okuyup geçmemeyi, ihtiva ettikleri deruni manaları düşünüp incelemeyi veya önermeleri "görmek" için tefekkürü ve böylece Allah Teala'nın vermek istediği ilahi mesajlara ulaşmayı emretmektedir.

İşte bu maksatla biz, Kur'an-ı Kerim'deki inorganik ve organik yaratılış safhalarını evrim teorisiyle karşılaştırmaya çalıştık.

Biz bu çalışmamızda, tekâmül fikrinin kavramsal boyutunu, Müslüman filozoflara göre İslam'da tekâmülcü yaratılış teorisini, Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı ve anne rahmindeki oluşum süreçlerini anlatan ayetler ışığında "bebeğin geçirmiş olduğu safhalar"ı ve son olarakta Lamarck ve Darwin'e ait evrim teorisini inceleyeceğiz. Konu bilimsel bir konu olduğu için filozofların görüşleri dışında, tefsirler, tıp alanında yapılmış ilgili kitaplar ve Kur'an'da bilimsel konularla ilgili özel çalışmalardan yararlandık.

Tedbir, gayret ve içtihat bizden tevfik ise Yüce Allah'tandır. Yaptığım bu çalışmamda varsa hatalarımdan dolayı yüce Rabbimizden bağışlanmasını diler ilim ve iz'an vermesini niyaz ederim. Ayrıca bu çalışmamda benden değerli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nuri Adıgüzel'e burada teşekkürlerimi bir borç telakki ederim.

Yusuf Altunbaş

21/06/2006

GİRİŞ

İnsanoğlu kendini ve çevresinde algıladıklarını tanımaya başladıktan sonra, bu varlıkların nasıl meydana geldiğini düşünmüştür. İlk yunan filozofları âlemin inkişafına dair birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşler, bunların çoğu, her şeyin ilkeleri olarak yalnızca maddi yapıdaki ilkeleri göz önüne almışlardır. "Onlara göre her şeyin kendisinden meydana geldiği, kendisinden doğup yine kendisine döndüğü (burada töz varlığını korumakta, yalnız özel biçimlerde değişmektedir) bir şey vardır. Öğe olan, şeylerin ilkesi olan budur. Onlar bundan şu sonucu çıkarabileceklerine inanmaktadırlar. Nasıl ki Sokrates güzelleştiği ve müzisyen olduğunda onun mutlak anlamda meydana geldiğini ve bu özelliklerini kaybettiğinde de dayanağın, yani Sokrates'in kendisinin varlığını sürdürmesinden ötürü ortadan kalktığını söylemezsek, aynı şekilde bu ilk doğanın her zaman varlığını sürdürmesinden dolayı gerçekte ne oluş, ne de yok oluş vardır. İşte filozoflar bu biçimde, diğer varlıkların hiç birinin ne doğduğu ne de yok olduğunu söylemektedirler: Çünkü ister tek ister çok olsun, geri kalan her şeyin kendisinden çıktığı, ancak kendisi sürekli olarak varlığını koruyan bir şeyin olması gerekir."[1]

Bununla birlikte onların hepsi bu ilkelerin sayısı ve yapısı ile ilgili olarak aynı görüşte değildirler. Bu tür felsefenin kurucusu olan Thales, ilkenin su olduğunu söylemektedir (bundan dolayı, O, dünyanın suyun üzerinde yüzdüğünü söylemiştir). O'nu bu inancına götüren şey, her halde her şeyin sıvı bir varlıktan beslendiği, sıcağın kendisinin de ondan çıktığı ve onunla varlığını sürdürdüğüne ilişkin gözlemi olmuştur (bir şeyin kendisinden meydana geldiği şey, onun ilkesidir). O, görüşünü bu olgudan ve her şeyin tohumlarının nemli bir yapıda olması, suyun ise nemli şeylerin doğasının kaynağı olması olgusundan çıkarmıştır.[2]

Bazıları bugünkü kuşaktan uzun zaman önce yaşamış olan ve Tanrıları ele alıp onlar hakkında ilk açıklamayı vermiş olan eskilerin de doğa hakkında benzer bir görüşe sahip olduklarını düşünmektedirler. Çünkü onlar dünyayı meydana getiren varlıklar olarak Okeanos ve Tethys'i kabul etmekte ve Tanrıların, şairlerin Styks

[1] Aristoteles, **Metafizik**, (çev.: Ahmet Arslan), İstanbul, 1996, s, 90-91,
[2] Aristoteles, **Metafizik**, s, 91

adını verdikleri su üzerine yemin ettiklerini söylemektedirler: Çünkü en eski olan, en fazla saygıya değer olan şeydir. Doğa hakkındaki bu görüşün ilkel ve eski olup olmadığı üzerinde tartışılabilir. Ancak her halükarda Thales'in kendisinin ilk neden hakkında ileri sürdüğü öğretinin bu olduğu söylenmektedir. Hippon'a gelince, düşüncesinin önemsizliğinden ötürü hiç kimse, onu bu filozoflar arasına yerleştirmeyi uygun görmeyecektir.[3]

Anaksimenes ve Diogenes, havayı suyun önüne yerleştirmekte ve onun basit cisimler içinde en ilkel olduğunu söylemektedirler. Buna karşılık Metapontium'lu Hippasos ve Ephasos'lu Herakleitos'a göre ilke, ateştir. Empedokles ise daha önce adı geçenlere bir dördüncüyü, toprağı, ekleyerek ilke olarak dört öğeyi kabul etmektedir. Çünkü ona göre bu öğeler her zaman varlıklarını sürdürürler ve varlığa gelmezler. Onlar sadece birleşme ve ayrılma yoluyla çoğalır ve azalırlar ve bu anlamda oluşa tabidirler.

Yaşça Empedokles'ten büyük olmakla birlikte felsefi etkinliği bakımından ondan sonra ortaya çıkmış olan Klazomenai'li Anaksagoras ilkelerin sonsuz sayıda olduklarını kabul etmektedir. Çünkü O, su ve ateş'in olduğu gibi, benzer kısımlardan meydana gelen hemen hemen her şeyin bu biçimde, yani ancak birleşme ve ayrılma yoluyla varlığa geldiği ve ortadan kalktığını, başka herhangi bir anlamda ne varlığa gelip, ne de yok olduğunu, tersine ezeli-ebedi olarak varlığını sürdürdüğünü söylemektedir.[4]

Lamarckizim ve Darwinizm evrimci teorilerin kökenlerine ilişkin tartışmaların başladığı son dönemlerde, bazı araştırmacılar, evrim teorisinin kökenlerini, belgelere dayanmayan ve bilimsel olmayan varsayımlarla, Thales, Empedokles, Anaximandre gibi filozoflarla Aristoteles'e kadar götürmek istemektedirler. Örneğin, Thales'de evrim teorisini görmek isteyenler, onun "Her şeyin aslı sudur." cümlesine dayanmaktadırlar. Her ne kadar Thales bu cümlesiyle, her şeyin aslının "su" olduğunu söylüyorsa da, onun bu cümlesinde, suyun hangi anlamda ve nasıl bir "asıl" olduğu hususu belli olmadığı gibi, her şeyin sudan, bir

---

[3] Aristoteles, **Metafizik**, s., 91-92
[4] Aristoteles, **Metafizik**, s., 92-93

evrim süreci sonucu çıktığını gösterir hiçbir ipucu da yoktur. Sokrates öncesi filozof ve fizikçileri belli başlı meselelerden birinin, tabiatın ilk unsurunun ne olduğunun araştırılması olduğu düşünüldüğünde, Thales'in bu sözle ne kastettiği kendiliğinden açığa çıkmaktadır. Thales, bu sözüyle, suyun, tabiatın asli unsuru olduğunu vurgulamaktan başka bir şey kastetmemiş olsa gerek. Aynı şekilde Anaximandre da, "İnsan, balıktan çıkmıştır." cümlesinden ve yine ona atfedilen, hayvanların sudan çıktığı şeklindeki görüşünden dolayı, evrimci bir düşünür olarak nitelenmiştir. Anaximandre'nin eski mitolojilerden aldığı bilinen bu sözünden, onun gerçek manada bir evrimci olabileceği düşüncesini çıkarmak oldukça güçtür.[5]

Aristoteles'in 'değişme ve oluş'la ilgili felsefi teorisiyle, hayvanların sınıflandırılması hakkındaki görüşü bazı araştırmacılar tarafından onun da evrimci görüşte olduğu sanılmasına yol açmıştır. Canlıların evrimci tabiatı hakkındaki spekülatif tahminin kendisine atfedildiği Anaksimandre'in düşüncesi Aristoteles tarafından reddedilmiştir. Aristoteles gerçekte evrimci bir düşünür olsaydı, herhalde, Anaksimandre'da olduğu düşünülen evrimi reddetmezdi.[6] Aristoteles metafizik adlı eserinde türlerin sabitliğinden bahsetmektedir. "Bu olgulardan hareketle insan biricik nedenin, maddi diye adlandırılan neden olduğunu düşünebilir. Ancak insanlar ilerledikçe olayların kendileri onların yolunu çizmiş ve kendilerini daha derin bir araştırmaya zorlamıştır: Çünkü her oluş ve yok oluşun bir veya birçok öğeden çıktığı istenildiği kadar doğru olsun; o, niçin ortaya çıkmaktadır? Nedeni nedir? Çünkü hiç olmazsa dayanağın *(substrat)* kendisinin, değişmelerin nedeni olmadığı açıktır. Örneğin tahtanın veya tuncun değişmesinin nedeni, ne tahta, ne de tunçtur. Yatağı yapan tahta, heykeli yapan tunç değildir. Bu değişimin nedeni, bir başka şeydir.[7] 0

Şimdi tezimizde kullanacağımız ve I.bölümde Müslüman filozofların görüşleriyle de destekleyeceğimiz tekâmül fikrinin kavramsal boyutunu inceleyelim.

---

[5] Mehmed Bayrakdar, **islam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** Ankara, 2001, s, 14-15,
[6] Mehmed Bayrakdar, **islam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 15-16
[7] Aristoteles, **Metafizik**, s, 92-94

I.BÖLÜM
TEKÂMÜL FİKRİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

Tekâmül kavramı ıstılahlaşıncaya kadar kullanılan *"mesh", "istihale", "gelişme"* kavramları (sözcükleri) bu bölümde incelenecektir. Aynı zamanda bu kavramların günümüzdeki evrim fikri ile ilişkisi olup olmadığına bakılacaktır.

1- MESH *(Mutasyon)*

Klasik Arapça sözlüklerde mesh şöyle tarif edilmektedir: "Bir yaratığın başka bir şekle *(suret)* değişimi *(tahvil)*".[8] Başak bir tarif de; "bir şeklin kendisinden daha çirkin bir şekle değişimidir." Müslüman düşünürler bu kavram yerine aynı anlama gelen *"nesh, mish, fesh, resh"* kavramlarını (sözcüklerini) da kullanmışlarıdır. Müslüman bilginler, bu sözlük tanımlarına paralel bir biçimde meshi terim olarak, insanın maymuna dönüşmesi olarak tanımlamaktadırlar. Bu durumda mesh, bugünkü bilimsel ifadeyle *metamorfoza*[9] veya *mutasyona* uğrama anlamına gelmektedir.[10]

2- İSTİHALE *(Changement)*

"Suret ve mahal itibariyle değişme anlamına gelir."[11] Mübadele etmek, ticarette bulunmak, katlanmak manasında kullanılır. *Changement* kelimesinin Almancada üç karşılığı vardır: 1-değişme, tadile uğrama, 2- tebeddül, tegayyür bunlar aşağıda açıklanacaktır. 3- tenavüp, nöbetleşme, mübadele, tahsisat'tır.[12]

A-Tebeddül: Bir nesneyi bir nesneden bedel almak, bir nesne eski heyetinden bozulup mütegayyer olmak.[13] 'Tebeddül' kelimesi Yunanca'da suret ve mahal itibari ile değişmeye uymaz. Gerek Aristoteles'te gerek eski felsefe kitaplarında bunun karşılığı istihaledir. Fakat bazen istihale kelimesi yerine tebeddül kelimesi

---

[8] Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Bekr İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, Kahire,1300, s, 23
[9] Ani şekil değişikliği
[10] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 163
[11] Ali Abdul Vahid Vâfi, "Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami", ME, Cilt 30, Sayı 9, Kahire, 1959**,** s, 713
[12] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/ 361
[13] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/ 361

kullanılmaktadır. Fakat istihale daha ilmi bir mahiyet arzediyor. Tebeddülün Arapça karşılığı bir işi birine terk, birinin uhdesine hamletmek anlamlarında kullanılır.[14]

B-Tegayyür: **"**Başkalaşma, başka olma anlamlarına gelir. İngilizcesi alterationdur. Bir halden bir hale dönmek manasındadır ki bozulmak ifade olunur. Bir şeyin sureti tegayyür edip zatına arız olmakla olur. Varlık tarzlarının birinden ötekine geçişi ifade eder. Fesat tegayyür ile birlikte kullanılmıştır. Şifa ve Necattan alınan misaller de alteration karşılığında veya ona müradif olarak fesat kelimesinin kullanılmasının yanlış olduğunu teyid eder. Tegayyür, böylece eski tabir ile, varlık tarzlarının birinden ötekine geçişidir. Eski kitaplarda Aristo'dan gelmek üzere **Corruption** tegayyüre mukabildir."[15]

C-Tahavvül: Latince'si **transformation** olan bu kelime İngilizce, Almanca ve Fransızca'da aynen kullanılır. Kelime anlamı Arapçada bir yerden başka bir yere intikal etmek, yük götürmek, hile yapmak, bir halden bir hale geçme, değişme anlamlarında kullanılır.[16]

3- GELİŞME (Development)

Gelişme; tekâmül, büyüme, ilerleme (terakki), inkişaf ve gelişme tarzı anlamlarına gelir. Fiil olarak, büyüyüp boy atmak, neşvünema bulmak, inkişaf etmek anlamlarına gelir.[17] İngilizcesi, developpementir. Latince **De** lahikası ile **Enveloppement'**den kurulmuştur. İkinci bölümün Latince ile alakası bulunamamıştır. Almancası **Entwickehung** olan bu kelime bir şeyin kendi kılığından çıkıp açılması, askerin yayılması, anlamlarına gelmektedir.[18] İnceleyeceğimiz kavramlar gelişmenin bölümlerini içermektedir.

---

[14] Mustafa Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lügatı**, İstanbul, 1954, I/361-62
[15] Mustafa Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lügatı**, I/100
[16] Mustafa Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lügatı**, I/ 362
[17] Mustafa Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lügatı**, I/ 578
[18] Mustafa Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lügatı**, I/558

a-İNKİŞAF: İnkişaf açılma, açığa çıkma, zahir olma, tohumun kendisinin erişken bir vücut haline geçtiği, hadiselerin mecmuu olarak tarif edilir. Bir canlının inkişafı demek bir iptidai hücreden çıkarak sahihen çoğalması, erişken hale gelinceye kadar gittikçe daha mürekkep bir bünye kazanmasını ifade eder. Yalnız inkişaf kelimesi bütün vücut için tatbik olunmaz. Lüzumundan fazla büyüyüp irileşmiş beden cüzlerinden her birine tatbik olunur. Aynı hayvanın muhtelif uzuvlarına göre inkişaf değişir. İnkişafla müradif olarak *imbisat* de kullanılır. Yayılma açılma ferahlanma anlamlarına gelir.[19]

b-TERAKKİ: Terakki, yukarıya kalkma, yükselme, artma, çoğalma, ilerleme ve ileriye gitme anlamlarına gelir. İngilizcede **progres** ve **progretion** için kullanılmıştır. İnkişaf maddi ve manevi olduğu halde terakki yalnız manevi hayat hakkında isti'mal olunur. Her terakki bir inkişaftır; fakat her inkişaf bir terakki değildir.[20] Terakki ve inkişaf tekâmüle ilerleyişin derecelerinde birinden daha yüksek olana geçişi ifade ederler. Bu iki kavram yerine yukarıda ifade ettiğimiz istihale kavramını da kullanabiliriz. Çünkü istihale, bir halden diğer hale geçişi ifade eder.

c-TEKÂMÜL: Tekâmül günümüzde genellikle evrim *(evolution)* yerine kullanılmaktadır. Kelime anlamı olarak bir nesne kemalini bulmak, kamillenmek anlamlarındadır. Geniş anlamda ise tedrici ve mütezayit bir surette haddi kemale doğru gitmek[21] anlamına gelir. Bu kelime ile bilhassa tekâmül mefhumu üzerine kurulmuş felsefe veya ilmi mezhepler ifade edilir. Tekâmül mefhumu da bir şekilden diğerine intikal etmek suretiyle pek şümullü ifade edilmiş olur. Bu pek eksi bir düşüncedir. İslam düşünürlerine göre tekâmül, onlar hem Kuran-ı Kerim'e dayandıklarından hem de başta Aristoteles olmak üzere eskiçağdan sürüp gelen çizgiyi terk etmediklerinden, doğadaki oluşumları ve canlı türlerinin birbirlerine dönüşmelerini, basitten karmaşığa ve az iyiden mükemmele doğru ilerleyen, tekmil aşamalarında zorunlulukla belirdiği **maddi-manevi** gelişme şeklinde algılamışlardır. Onların çoğu, tabiatta tespit olunan süreçler ile olagelişlerin, doğaüstü güçler ile kaynaklardan çıktıklarına inanmışlardır. Müslüman düşünür-araştırmacılarının

---

[19] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/558
[20] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/578-79
[21] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/755

tasavvur ettikleri oluşum ve dönüşüm modeline, çağımızdakinden iyice ayırmak için, **tekâmül** demek yerinde olur.[22] Batı'da yaygın olarak kullanılan evrim fikri, buradaki gibi bir ilerlemeye, amaca yönelik değildir ve tesadüfîdir. Müslüman düşünürlerin kullanmış oldukları tekâmül mefhumunda ise yaratıcı bir güç vardır ve beli bir amaca yöneliktir. İkisini birbirinden ayırmak gerekir.

d-TATAVVUR *(evolution)*

Tatavvara; gelişmek, inkişaf etmek, evrim geçirmek, değişmek, hızlanmak manalarına gelir. **Tatavvur** ise tefe'ul babının mastarıdır ve gelişme, ilerleme ve evrim anlamlarına gelir. Çoğulu ise tatavvurâttır.[23] Bu kelime bir halden diğer hale geçmek veya bir merhaleden diğerine geçmek anlamlarına gelmektedir.[24] Günümüzde Arap dünyasında evrim yerine **Tatavvur** kelimesi kullanılmaktadır. Bizde ise tekâmül kelimesi kullanılmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tekâmül kelimesi evrim kelimesinin ifade ettiği anlamı karşılamamaktadır. Karşılamış olsaydı bugün asıl dili Arapça olan devletler tarafından da kullanılırdı. Arapça kaynaklara baktığımız zaman evrim kavramını karşılayan kelimenin yerine, İngiliz tabiat âlimi Charles Darwin (1809–1882)'in ismine nispetle teşkil olunmuş, Arapçada nispet edatıyla **Darviniye** veya **Tatavvur** denilmiştir.

Darwin denilince onunla özdeşleşmiş olan en aşağıdan en yukarıya kadar türlerin ilerlemesi ve yüksek maymundan insanın türemesi veya insanın ve maymunun orijinin meçhul olduğu akla gelir. Araştırmacılar hayat ilminde Darwin Teorisini araştırmaya başladıklarında ya geçmişteki Farslılardan, Yunanlılardan ve Hindulardan benzer teorileri ya da Fransız Lamarck gibi 18. ve 19. yüzyıllarda ki âlimlerden örnek vermektedirler.[25]

Bütün bunlardan sonra Türkçe'de kullanılan tekâmül kavramının evrimi karşılamadığı anlaşılmaktadır. İleride de göreceğimiz gibi Müslüman filozoflar bu

---

[22] Teoman Duralı, "*Tekâmül ve Evrim*" , İS, C:3, İstanbul, 1985, s, 63-68
[23] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/755
[24] İsmail Yakıt, "*Kur'an'da İnsanın Yaratılış Ve Evrimi*" SDUİFD, Sayı 5, Isparta, 1998, s, 1- 16
[25] Ali Abdul Vahid Vâfi, "*Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami*"**,** ME, Cilt 30, 1959 s, 712

kelimeye evrimden farklı anlamlar yüklemişlerdir. Tatavvur, evrime mukabildir. Evrimin Türkçe karşılığı ise yavaş yavaş ve tedricen meydana gelen değişmedir.[26] En genel anlamıyla cansız maddede, canlılarda ve toplumda görülen yalın yapılardan karmaşık yapılara doğru örgütlü belli bir düzen gösteren değişmelerdir.[27] Fransız doğa bilgini ve karşılaştırmalı anatomi bilgi dalının öncüsü Jean Babtiste Lamarck (1744-1829) ile İngiliz doğa bilgini Charles Darwin (1809-1892) evrim düşüncesine derli toplu biçimler kazandırarak çağdaş evrim kuramının kurucuları oldular. Lamarck, çevresel koşullardaki farklılıkların onlara uyum sağlayan organlar geliştireceğini, kullanılmayan organların ise köreleceğini ileri sürdü. Charles Darwin, evrim kuramına Darwinizm olarak bilinen biçimini verdi. Darwinizm'e göre, çeşitli " türlerin kökeni" ortak atalardan gelip varolma savaşına en iyi uyarlanabilmiş olanlar soyların doğal ayıklanması yönünde işleyen bir kalıtımla farklılaşmalarıdır.[28]

Darvinizm,İngiliz tabiat alimi Charles Darwin'in ismine nispetle teşkil olunmuş akımın ismidir. Almancada *darwinismus*, İngilizcede *darwinisim,* Arapçada nispet edatıyla darviniye denilmiştir.[29] Kelime büyük İngiliz bilgininin hayat ve felsefi mezhebinden ibaret şumullü delaletinden başka iki hususi manada kullanılır.

1-Umumiyetle tatavvurun mukabili olarak istihaleci mezhep. Buna göre neviler birbirinden çıkar. İnsan türü de hayvan türünden gelir. Fakat hayatın menşeine veya inkişafın umumi istikametine dair bir faraziye ileri sürmez.

2-Lamarck ve Spencere'in faaliyet ve verasetle intibak nazariyesinin mukabili olarak türlerin istihaleleri mahiyeten ıstifadan hasıl olduğunu kabul eden nazariyedir.[30]

İngiliz tabiat âliminden önce olarak canlı mevcudatın tahavvüllerini ve irtibatlarını izah eden sebeplerle pek ziyade iştigal olunmuştur. Türleri yavaş yavaş istihale ettirtmek için tabiatın kullandığı vasıtaları evvela **Buffon** ve bilhassa **Lamarck** görür gibi olmuştur**. Darwin** tahavvüllerin menşei ile asla meşgul

---

[26] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/755
[27] Adam Şenel, **İnsan ve Evrim Gerçeği,** Anakara, 2003, s, 15
[28] Adam Şenel, **İnsan ve Evrim Gerçeği,** s, 21-22
[29] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/529
[30] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/529

olmamıştır. Hayvan mürebbilerinin bahçıvanların ıstıfa suretiyle yeni ırklar vücuda getirdiklerini tespit ederek aynı hadisenin tabiatta aynı vasıtalarla değilse bile, hiç olmazsa aynı tertip ve nizam ile vuku bulacağını düşünmüştür. İngiliz âlimine göre çevrede pek çok tahrip sebepleri vardır. Her tür için gıda menba'ları zorunlu olarak sınırlıdır. Bundan dolayı bir türün fertleri aynı sebeple bütün türler arasında gıdayı elde etmek için mücadele ederler. Varlık için yapılan bu mücadele başkalarını haiz olmadıkları meziyetleri kendinde toplayanlar galip gelir. Bunlara haiz olmayan ortadan kalkar. Buna tabi ıstıfa günümüzde yaygın olarak kullanılan kavramları söyleyecek olursak *"tabi seleksiyon"* denir. [31]

Darwinizm'den sonra kalıtım düzeneğinin Mendel tarafından (1856) bulunmasının, bu buluşun öneminin yirminci yüzyılın başında Hugo de Vries anlaşılıp anlatılmasının ürünü olan Yeni Darwincilik Akımı ortaya çıktı. Hollandalı botanikçi ve genetikçi Vries (1848–1935) canlılarda kalıtsal özelliklerin hücre çekirdeklerindeki kromozomlarla aktarıldığını, evrimin düzeneğinin ise bu genlerde görülen "mutasyon" dediği farklılaşmalarla işlediğini ortaya koydu.[32] Darwin'den bu döneme kadar evrimin temelini oluşturan doğal ayıklanma yerini Yeni Darwincilik adı altında mutasyona bırakmıştır,

Daha sonra bu felsefe, sadece pozitif bilimlerde değil, hukuk, edebiyat ve psikoloji de dâhil olmak üzere diğer akımlarda da etkili olmuştur. Hatta bu alanlarda yapılan çalışmaları kontrol altında tutmuştur.[33] Darwin'in evrim kuramının etkilerini özellikle psikolojide görmekteyiz. **Psikanalizin** kurucusu (Freud) ve **İşlevselci** (*functionalist)* ekolün kurucusu (William James), Darwin'den etkilenmişlerdir. William James, canlıların davranışlarını, biliş yapılarını anlayabilmek için canlının çevresi ile olan etkileşimini anlamanın şart olduğunu düşünür. Canlılar boşlukta yaşamazlar, çevreleriyle birlikte vardırlar ve hayatta

---

[31] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/529
[32] Adam şenel, **İnsan ve Evrim Gerçeği,** s, 22
[33] Phillip E. Johnson, **Evrim Duruşması** (Çev. Orhan Düz), İstanbul, 2003, s, 16

kalabilmek için uğraş vermektedirler. Sahip oldukları psikolojik özelliklerin (bu hafıza olabilir, düşünce olabilir) temel fonksiyonu bu uğraşa yardımcı olabilmektir.[34]

Freud'un psikanalitik kuramı temelde insanın içindeki saldırganlık, bencillik ve cinsellik dürtüleri üzerine yapılanmıştır. Bu dürtülerin de canlıların hayatta kalabilmeleri ve gen aktarımı yapabilmeleri için gerekli olduğu düşünülürse, psikanalitik kuramın Darwin'in kuramı ile ilişkisi daha açık ortaya çıkar. Psikolojide insan doğası hakkında farklı görüşler öne sürülmektedir. Bilindiği gibi Freud kuramını biyolojik bir temel üzerine oturtmuş ve "insanın doğası nedir ve ne gibi ihtiyaçları vardır?" sorularına biyolojik kökenli cevaplar verilmiştir. Freud'a göre insanın temel dürtüleri hayvanlarla aynıdır, yani insan bencil, saldırgan ve cinseldir. Bu dürtülerle doğar, daha sonra çevre ile girdiği etkileşim sonucu bu dürtüler üzerinde bir kontrol sağlar. Zaten Freud'a göre medeniyet bu dürtülerin kısıtlanmasıyla ortaya çıkar.

İşlevselci anlayışı benimseyen davranışçı ekoldeki psikologlar ise insanın doğuştan bir temel yapısı olmadığını, psikolojik özelliklerin öğrenme (koşullanma) sonucu ortaya çıktığını savunurlar.

Davranışçı ekolün bu yaklaşımı felsefedeki çağrışımcı görüşün prensiplerinden kaynaklanmaktadır. John Locke da yeni doğan insanı boş bir kâğıda *(tabula Rasa)* benzetmiş, kafasındaki düşüncelerin daha sonra deneyimle oluştuğunu iddia etmiştir.[35]

4- YARATMA *(Creation)*

Yaratmak, yoktan var etmek, halk etmek, meydana getirmek, ibda etmek, sebep olmak ve doğurmak[36] anlamlarına gelmektedir. İlahi vahyin tamamı olan Kur'an-ı Kerim'in üzerinde durduğu konular, oldukça değişiktir. Bunlardan birisi de, yaratılış konusudur. Göklerin ve yerin yaratılışı ile başlayan, önden hiçbir örneği ve benzeri olmayan ve Allah'ın kudretiyle meydana gelen varlıklar, sayılmayacak

---

[34] Falih Köksal,"*Evrim Kuramı ve Sosyal Bilimler*", SBYDSB, İstanbul, 1998, s, 42-43
[35] Falih Köksal, **Evrim Kuramı ve Sosyal Bilimler**, s, 40-55
[36] Mustafa Namık Çankı**, Büyük Felsefe Lügatı**, I/513

derecede çoktur. Allah, vahiy yoluyla indirdiği Kur'an'da, yarattığı varlığın durumuna uygun olarak bazı kelimeler kullanmıştır.

a-Haleka: Takdir etmek, önceden bir benzeri olmaksın meydana getirmek, yoktan yaratmak, şekil ve suret vermek gibi anlamlar taşır. Taşıdığı bu anlamlara bakılırsa haleka fiilinin; önceden benzeri olmayan bir şeyi vücuda getirmek, bunun için ona şekil vermek ve özellikler tayin etmek, varlık halinde devamı için ömür ve hayat takdir etmek olduğu söylenebilir.[37]

Şu halde yaratmak manasına gelen 'haleka' kelimesinin şu manaları meydana çıkmış oluyor: 'Bir şeyi güzelce ölçüp biçip takdir etmek', 'Yoktan var etmek (ibda')'. " Hamd olsun ki o Allah'a gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti.[38]" ayetinde haleka yoktan var etti anlamında kullanılmıştır. Diğer bir anlamı ise ' var olan bir şeyden başka bir şey ortaya koymak, icad etmek'[39]anlamındadır. "Ben kupkuru çamurdan, değişken çamurdan bir insan yaratacağım!"[40] Haleka fiili Kurân'da sadece maddi konular için değil mücerred mefhumlar içinde kullanılmıştır. Haleka fiili, yaratma anlamı taşıyan fiillerden daha geniş bir anlam içermektedir.

'Haleka' kelimesi iki manada tüm insanlar için kullanılır. a) Takdir (yani ölçüp biçme, tahmin etme), "lâ tebdile li halkillah" (Allah'ın yaratması değiştirilemez) ifadesi takdir ve kaza manasındadır. b) Yalan manasında, "Ve tahlukune ifken" (yalan uyduruyorsunuz) anlamından da açıkça anlaşılmaktadır.[41] Haleka fiili aslında daha çok, bir ilk maddeden itibaren ortaya çıkan toprak veya sudan, bir şeyi ilk olarak yaratmaktır. Bunun yanında yoktan var etmek anlamı da mevcuttur.

b-Bede'e: Geçmiş misallerinden farklı bir şekilde yaratmak**,** birden meydana çıkarmak; anlamlarına gelmektedir.[42] Bakara suresinin 117. Enam suresinin 101.

---

[37] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları**, Ankara, 1992**,** s, 11
[38] **Enam**, 6/101
[39] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı**, İstanbul, 1995**,** s, 15
[40] **Sâd**, 59/24
[41] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 18-19
[42] İbrahim Mustafa, Hamid Abdulkadir, Ahmet Hasan Zeyyad, Muhammed Ali Neccar, **Mu'cemü'l-Vasît** , İstanbul, 1989 s, 43

ayetlerinde geçen bu kelimenin anlamı, "Önceden hiçbir örneği ve benzeri bulunmayan bir şeyi maddesiz yaratmak, yoktan var etmek."[43] "O gökleri ve yeri yoktan var edendir. Onun nasıl çocuğu olabilir ki? Kendisinin bir eşi yoktur, her şeyi o yaratmıştır ve o her şeyi bilendir."[44] "Bir şeyden başkası için yalnızca onunla ilgili olan bir varlığın madde, alet veya zaman gibi araçlar olmadan oluşmasıdır. Ve kendisini zamansal yokluğun öncelediği şey, maddenin aracılığından müstağni kalamaz. Benzersiz yaratma, oluşturma ve sonradan meydana getirmeden derece bakımından daha yüksektir."[45]

Bu izahlardan anlaşılacağı üzere, ulvî ve süflî bütün âlemlerden hiçbiri yokken, örnek olacak, benzerlik ifade edecek kanun, asıl madde, denecek bir şey yokken ilk evvel bunları icat ve tekvin eden, her nevim ilk ferdini, ilk örneğini var eden, yoktan vücuda getiren ve böyle yoktan var etme âdeti ve Zatına mahsus fiilî sıfatı olan ve bundan dolayı eşi benzeri bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmayan, O'nun varlığı ve var etmesi olmadan bir yokluğun vücuda gelmesi ve herhangi bir şeyin varlıkta kalması imkân bulmayan Yüce Yaratıcıdır.[46]

c-Fetara: Yarmak, parçalamak, bitkinin yeri yarması, vücuda getirmek, yaratmak anlamlarına gelmektedir.[47] Haleka fiili, fiziki bünye olarak bütün halinde yaratılışı ifade ederken, **fetara** fiili bu yaratılışla birlikte insan olma özelliklerinin de verildiği, Allah'ın dinini kabul edecek bir kabiliyette olduğu şeklinde farklı anlamlar taşır.[48] "İbrahim: Doğrusu, Rabbiniz o göklerin ve yerin Rabbidir ki, onları O yaratmıştır ve ben buna şahadet edenlerdenim."[49] Bu ayette de görüldüğü gibi kullanılan fetara fiili yaratmak anlamındadır. Fetara fiilinin her defasında faili Allah'tır; meful ise gökler, yer ve insanlardır. Fetara fiilindeki yaratma, bede'e fiilinden sonraki aşamadır.

---

[43]Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 13
[44] **Bakara**, 2/117
[45] İbn Sina, **İşaretler Ve Tembihler,** (Çev.: Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli), istanbul, 2005, s,139
[46] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 25
[47] brahim Mustafa, Hamid Abdulkadir, Ahmet Hasan Zeyyad, Muhammed Ali Neccar, **Mu'cemü'l-Vasît** , s, 694
[48] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 13
[49] **Enbiya,** 21/56

d-Ce'ale: Yaratma anlamı yanında kelime, daha çok kılmak, yapmak anlamlarını taşır.[50] Arapçada beş şekilde kullanılır. 1- Başlama ifade eder ve müteaddi olmaz. "Ce'ale Zeydun ye'kûlü (Zeyd konuşmaya başladı)"gibi. 2-"Evcede" yerinde kullanılır, bir mefule müteaddi olur; "Karanlıkları ve aydınlığı yarattı"[51] 3- Bir şeyden bir şey ortaya koymak. "Allah sizin için nefislerinizden eşler yarattı." 4- Tasyir, yani bir şeyi bir halden başka hale çevirmek "O'dur ki arzı size bir döşek haline getirdi." 5- Hak ve batıl bir şeyle başka bir şeye hükmetmek. " Rahman'ın kulları olan melekleri dişi saydılar." Ce'ala fiilinin manası siyak, sibak ve mefullerinden anlaşılacak kadar geniştir. Kullara isnat edildiği zaman yapmak, kılmak, eylemek, koymak, işlemek gibi manaları ifade eder. Tek mefule müteaddi olduğu zaman icat ve haleka manasında Allah için kullanılır. " Ondan iki çifti; erkeği ve dişiyi var ett."[52] Tasyir manasıyla ve bir şeyden bir şey yapmak manasıyla hem Allah için, hem de kullar için kullanılmaktadır.[53]

e-Enşee: Doğmak, olmak, zuhur edip meydana gelmek, inşa, bir şeyi ihdas etmek, yetiştirmek ve büyütmek demektir.[54] Bu bilgilere göre, *enşee* fiilinin, *ibda* gibi yoktan var etme manasına değil de ibdadan sonra ilk yaratma, çoğu defa yaratılmış bir asıldan ilk ihdas ve meydana getirme, kurma, yaratmaya başlama manasına geldiği anlaşılıyor. "Sizi yerden inşa eden ve orada yaşatan O'dur." ayetinde bu manada kullanılmıştır. Kur'an'da değişik örnekleri bulunan enşee fiilinin yer aldığı Vâkıa suresinin 71 ve 72. ayetlerinde, "Yaktığınız şu ateşi görmüyor musunuz? Onun ağacını siz mi bitirdiniz, yoksa bitiren Biz'miyiz?" buyrulmaktadır. Görüldüğü gibi enşee fiili, haleka fiiliyle bir anlam benzerliği taşımaktadır. Yalnız ağacın meydana gelebilmesi için, varlığına sebep olacak toprağın önceden yaratılmış olması gerekmektedir. Topraktan yaratılan bütün bitkiler ve ağaçların varlığı toprağa bağlıdır. Bitki ve ağacın topraktan yetişmesi, tohum hücrelerinde tekrar canlı haline gelecek özelliklerin verilmesi demektir.[55] "Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sabit bir yerde nutfe yaptık. Sonra o damlayı bir

---

[50] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 13-14
[51] **Enam**, 6/101
[52] **Kıyame**,75/39
[53] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 38-42
[54] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 36
[55] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,**s, 15

alakaya dönüştürdük, alakayı bir et parçasına dönüştürdük, bu et parçacığını bir takım kemiklere çevirdik ve bu kemiklere et giydirdik, sonra onu bir başka yaratılışta meydana getirdik"[56] Mü'minûn suresinin 14.ayetindeki "Sonra onu bir başka yaratılışta yarattık" bölümünde enşee fiili kullanılarak Allah'ın doğumdan önceki dönemde anneye bağlı olan çocuğu, doğumdan sonra, her yönüyle kendi kendine yeterli bir varlık haline getirdiği, spermadan itibaren onu inşa ederek yaratılışını tamamladığını anlatmaktadır.

f-Zera'e: Bu fiil, zürriyetin yaratılmasına tahsis edilmiştir. Haleka gibi yaratma manasındadır. Ancak ondan farklı tarafları vardır. İnsanlara gıda olacak bitkileri, hayvanları bilhassa insanları, üreme yoluyla çoğalan ve zürriyeti bulunan cinleri yaratmayı ifade ettiği gibi, yaratma kavramına, çoğaltma, yayma, canlıları dünyaya ve yaşama ortamlarına dağıtma anlamlarını katmaktadır.[57] Bu ayeti kerimede bu açıkça anlaşılmaktadır, "Andolsun ki cehennem içinde bir çok cin ve insan yarattık ki *(zera'na),* kalpleri var, fakat onlar anlamazlar; gözleri var, ama göremezler; kulakları var, ama işitemezler; işte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da şaşkın…ve işte onlar gafillerdir."[58] Bu fiilin faili açık veya gizli Allah mefulü ise, nebat, hayvanlar, insanlar, cinler ve rızıktır.

g-Savvera: Tasvir etmek, suretlendirmek, şekil vermek, şekillendirmek anlamlarına gelmektedir. "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur."[59] ayetinde bu şekilde ifade edilmektedir.Tasvir yaratma kavramı içersinde anlaşıldığına göre, haleka ile yaratmadan sonra gelen bir mefhumu ifade ediyor. Önce Allah mahlûkatının maddesini yaratıyor, sonra onu canlandırıp ahenkleştiriyor, düzeltiyor ve sonra da dilediği son biçimi veriyor.[60] Şu ayeti kerimede bu açıkça anlaşılmaktadır: "Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekte kuşkuda iseniz (bilin

[56] **Mu'minûn**, 23/12-14
[57] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 33-34
[58] **A'râf,** 7/179
[59] **A'râf,** 7/11
[60] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 45

ki) biz sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden, sonra, alakadan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim."[61]

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız kelimeler dışında, bazı kelimeler/tabirler vardır ki Allah'ın yaratmasıyla doğrudan doğruya ilgili değildir. Yani bunlar tek başlarına kullanıldığı zaman yaratma kavramı ifade etmezler. Allah'a nispet edilince derhal Allah'ın yaratıcı vasfını akla getirmektedirler. Bunların birkaçına işaret etmekle yetineceğiz.

1-**Sane'a:** İşledi, yaptı (Faale) manasındadır[62]. "Dağları donmuş sanırsın, oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi gayet iyi yapan Allah'ın yapısıdır. Doğrusu O, yaptıklarınızdan haberdardır."[63] Bu ayetde olduğu gibi sane'a fiili Allah'a nispet edilince yaratmak anlamına gelmektedir.

2- Ahraca: Çıkarmak anlamındadır. Bu fiil daha çok ilimler ve sanatlar hakkında kullanılır. Allah'a nispet edilince yaratma anlamındadır. Şu ayeti kerimelerde bu açıkca gözükmektedir, "Dilediğimiz belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz.."[64] Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz, size işitme, gözler, gönüller verdi ki şükredesiniz."[65] " O'dur ki sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alaktan yarattı. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor."[66]

3-E'âde: Dönmek kökünden e'âde, söz ve benzeri şeylerin tekrar edilmesi manasında iken Allah'a nispet edilince, bilhassa öldükten sonra diriltmeyi ifade eder.[67]

---

[61] **Hacc,** 22/5
[62] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 51-52
[63] **Neml**, 27/88
[64] **Hacc,** 22/5
[65] **Nahl**, 16/78
[66] **Mü'min**, 40/67
[67] Veli Ulutürk, **Kurân-Kerim'de Yaratma Kavramı,** s, 57-58

Enbete, atâ, vehebe, elka, vada'a, *enzele* fiilleri Allah'a nispet edilince Allah'ın çeşitli fiillerini ifade etmektedir.

II.BÖLÜM
İSLAM'DA TEKÂMÜLCÜ YARATILIŞ TEORİLERİ

Müslüman düşünürler gerçekte âlemin yaratıcısı olarak Allah'ı kabul etmişlerdir; fakat yaratılış olayını evrime benzer bir tarzda açıklamışlardır. Bu anlayışın oluşmasında Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin etkisi görülmektedir. Yeryüzündeki canlı hayatın Darwin'in teorisindeki gibi tesadüflerle değil, bilinçli bir tasarımla oluştuğunu ileri süren Müslüman düşünürlerin teorisine evrim teorisi demek ne kadar mantıklı olur? Bu günlerde Amerika'da insan ve evrenin oluşumunu dini öğelerden ayırarak bilimsel kanıtlar doğrultusunda açıklamaya çalışan bu arada bir tasarımcının varlığını da reddetmeyen **Akıllı Tasarım Teorisi** *(Intelligent Desing),* yaratılış tartışmalarına yeni bir boyut getirmiştir. Aynı şekilde bu çağdaki Müslüman düşünürler, bir tasarımcının varlığını hiçbir zaman gözardı etmemişlerdir. Bunu ifade ederken de farklı terimler kullanmışlardır. Tekâmül kavramı ıstılahlaşıncaya kadar aşağıda açıklayacağımız şekilde Câhız**, mesh** kavramını; Ihavanu's-safa **el-hikmet es-sariyye, el-inâyet er-rabbâniyye** *(ilahi yardım)*, veya **el-hikmet el-ilâhiyye** *(ilahi hikmet)* kavramlarını, İbn Miskeveyh **el-hikmet es-sariyye** *(Akıcı Hikmet)* kavramını; Şehristani ve İbn Hazm **istihale** kavramını kullanmışlardır. XIII. yüzyıldan itibaren artık tekâmül kavramı ıstılahlaşmış ve çok yaygın olarak kullanılmıştır. Günümüzde de kullanımı devam etmektedir. Bu kavramı Nasruddin et-Tusi, **Ahlak-ı Nâsiri**'de; Kınalızade Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâi**'de; Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetname**'de kullanmışlardır. Şimdi bu kavramların nasıl kullanıldıklarını sırasıyla inceleyelim.

1-CÂHIZ

Müslüman bilginler, *meshi* terimini insanın maymuna dönüşmesi olarak tanımlamaktadırlar. Bu durumda mesh bugünkü bilimsel ifadeyle *metamorfoza*[68] veya *mutasyona* uğraması anlamına gelmektedir.[69] Hatta Câhız (776-869)'da görüleceği gibi, kelime, *'evrim'* anlamını da taşımaktadır. Câhız düşüncelerini Kitabu'l-Hayavân adlı kitabında şöyle ifade etmiştir: Mutasyona *(mesh)* uğramış

[68] **Ani şekil değişikliği**
[69] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 163

varlıklar hakkında insanlar arasında çeşitli görüşler vardır. Bazıları onların üremediğini söylerler. Sadece insanlara ders vermek, onları uyarmak için uzun yaşarlar ve Allah'ın varlığına şehâdet ederler. Bazı insanlar ise onların ürediklerini söylerler hatta kelerlere, kedibalıklarına, yabani tavşanlara, köpeklere ve diğer benzer hayvanlara mutasyona uğrayarak benzer hayvan karakteri sergilemiş olan insanların devamı olarak bakarlar.[70] Ayrıca kitabının devamında materyalistlerin içine düştükleri ihtilaflardan bahseder. Mutasyon (mesh) olayının kendisi hakkında da aynı şekilde fikirler farklıdır, mesele hakkında materyalistler iki ayrı kampa bölünmüşlerdir. Bazıları, mutasyonu inkâr ederler; varlıkların yer çökmesi (hasf), seller ve hortumlarla yutulduklarını kabul ederler, **hasfa** bir deprem gibi bakarlar. En sonunda biz dünyada ulemanın çoğu tarafından kabul edilmeyen bir şeyi kabul etmeyiz derler ve mutasyonu inkar ederler.[71] Bazıları ise şöyle der: Bazı bölgelerde hava öyle kirlenir ki toprak ve su kirlenir, Afrikalılarda, Slavlarda ve Ye'cuc Me'cuc toplumlarında olduğu gibi halkı etkiler. Aynı şekilde bedevi Arapların başlarındaki bitler saçlarının rengine bürünmüşlerdir. Mağribiler ve Nebatılara benzeyen insanlar, kirli hava, pis su ve kötü topraktan etkilenmiş olabilirler. Cehaletten kendi memleketlerinde kalmışlardır. Uzun süre çevreleri saçlarını daha siyahlaştırmış, kuyruklarını daha uzatmış, yüzlerini daha çok maymun yüzü yapmıştır. Fakat onlar insanların domuza dönüştükleri yerin aynı olduğunu söylerler; biz bundan emin değiliz. Ancak aksini gösterecek kanıtlara da sahip değiliz. Bu mutasyonlar bir defasında kuzey rüzgarının diğerinde ise güney rüzgarının etkisiyle olmuş olabilir; aynı zamanda da olabilecekleri gibi farklı zamanlarda da olabilir.[72]

İşte mutasyon bu şartlar altında olmuş ise biz evrimi inkar etmiyoruz. Çünkü doğa yasaları ve normal evrimle uyum göstermektedir. Bu bizim görüşlerimizin aksine bir durum teşkil etmez.[73] Son kısımda da görüldüğü üzere Câhız bu şartlar altın da mutasyonu (mesh) kabul etmiştir. Önceden de ifade ettiğimiz gibi mutasyonu evrim kavramı yerine kullanmıştır. Fakat mutasyonun salt anlamda evrimi karşıladığını söylememiz mümkün değildir. Sadece evrimin bir bölümünü teşkil

[70] Câhız, **Kitabu'l- Hayavân**, Lübnan, 1959, IV/ 68-69
[71] Câhız, **Kitabu'l- Hayavân**, IV/ 70
[72] Câhız, **Kitabu'l- Hayavân**, IV/71-72
[73] Câhız, **Kitabu'l- Hayavân**, IV/73

edebilir. Câhız, sadece bu dönemdeki evrim hakkındaki görüşlerden bahsediyor, evrimin sistem ve metotlarından bahsetmiyor.

2- IHVÂNU'S-SAFÂ

Ihvanu's Safâ (X.Yüzyılın ortalarına doğru Basra'da kurulduğu söylenmektedir.)'nın evrimle ilgili görüşlerine gelince; Mehmet Bayraktar'a göre, Batı'da modern çağda Ihvan'u-Safa düşüncesi ve eserleri üzerine ilk araştırma yapan Fr. Dieterici, onları X. yüzyıldaki XX. yüzyılın evrimcisi ve Darwin'i olarak görmüştür. Oysa her ne kadar Ihvanu's-Safâ'da Kozmo-biyolojik bir evrim teorisi bulmak mümkün ise de, onların ve çağdaşıları İbn Miskeveyh'in kozmolojik ve biyolojik evrim teorileri kendilerinden önceki Nazzâm ve Câhız gibi evrimcilerin, teorilerinin az çok farklarla bir tekrarından ibarettir. Hatta, gerek Ihvânu's-Safâ gerekse İbn Miskeveyh tabiat alanında uzman kişiler olmadıklarından, kendilerinden önce ortaya konulan evrim teorilerini, daha çok Yeni-Eflatuncu felsefi kozmolojiyle karıştırarak felsefi mahiyette işlemişlerdir. Bu yüzden Ihvânu's-Safâ ve İbn Miskeveyh'in genel evrim teorisine bir katkıları olmamıştır. Hatta bunlar evrimi sadece teori planında ele almışlardır.[74] Ihvanu's-Safa evrim olayını ve evrimi ifade eden doğal gücü, **el-hikmet es-sariyye, el-inâyet er-rabbâniyye** *(ilahi yardım)* **veya el-hikmet el-ilâhiyye** *(ilahi hikmet)* kavramlarıyla karşılamaktadır.

Ihvânu's-Safâ'nın tekâmül nazariyesi şöyledir: Her türün son basamağı, diğer türün ilk basamağıyla irtibatlıdır. Bitki türünün ilk basamağı maden türünün son basamağıyla, bitki türünün son basamağı hayvan türünün ilk basamağıyla irtibatlıdır. Son olarak da insan türünün ilk basamağıyla hayvan türünün son basamağı irtibatlıdır. Çünkü burada ihtiyaç silsilesi vardır. Meydana geliş sıralaması da böyledir. Önce madenler ve sırasıyla bitkiler , hayvanlar ve son olarakta insanlar meydana gelmiştir. Bu da ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bitkiler dört elemente ihtiyaç duyar ve bunları alır. Madenlerden farklı olarak büyürler. Hayvanlar bu

[74] Mehmed Bayrakdar, **islam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 69

ihtiyacını bitkilerden alırlar onlara ilaveten hareket ederler, insanlar da hem hayvanlardan hem de bitkilerden alırlar hayvanlara ilaveten konuşurlar aklederler.[75]

Burada ifade ettiğimiz gibi Ihvânu's-Safâ, görüşleri çerçevesinde hem bu kavramları kullanacak hem yukarıda Mehmet Bayrakdar'ın dediği gibi Ihvânu's-Safâ'nın görüşlerine evrim denilecek. İlahi hikmetin olduğu yerde, evrimden bahsetmek mümkün değildir. Ihvânu's-Safâ bunların oluşumundaki etkin güce ilahi hikmet, ilahi yardım demektedir. Biz buna evrim dersek ne kadar doğru olur**.** O yüzden evrim ile tekâmülü birbirinden ayırmamız gerekir. Bu dönemde tekâmül kavramı kullanılmamaktadır ama daha sonraki dönemlerde bu kavram ıstılahlaşacaktır.

3- İBN MİSKEVEYH

Ihvânu's-Safâ'nın çağdaşı olan İbn Miskeveyh (950-1030) de daha çok ***"el-hikmet es-sariyye"*** kavramına rastlanmaktadır. Tarihçi, ahlakçı, filozof olan İbn Miskeveyh'in tekâmül anlayışı ***Kitabu'l-fevzü'l-asğar***[76] adlı kitabının, *"İsbâtu'n-nübüvve"* bölümünde yer alır. Onlar bu durumu şöyle ifade ederler: Esas konumuz peygamberliği anlatmak olmasına rağmen, onun incelenmesi varlık mertebelerini anlattıktan, gerçek bir tarafından hepsinde yaygın olarak gerçekleştirilen hikmet *(el-hikmet es-sariyye)* ve hikmetin her mertebedeki varlığa layık olduğu tam ve adil bir ölçüyle verdiğini kavradıktan sonra ulaşabiliriz.[77]

Varlıktaki cisimlerin birbiri ile olan ilişkisine, yerin merkezinden dokuzuncu feleğin son yüzeyine kadar tüm varlığın çeşitli organlara sahip bir canlı olduğu hususuna gelince , Bilge (**Aristoteles**) bu meseleyi her yönüyle araştırıp bitirmiştir. Bir bütünün parçalarının taksimine gelince, öncelikle o ikiye ayrılır. Biri bizim yaşadığımız oluş ve bozuluş alemi, ötekisi ise gök ve feleklerin oluş ve bozuluşun olmadığı alem. Dokuz feleğin cüzlerinin birbirleriye olan ilişkileri, gezegen ve yıldızların yörüngeleri, yapı ve durumları, aralarında boşluk ve aralık bulunmadığı

---

[75] İhvanu's-Safa, **er-Resâil**, Beyrut, Tarihsiz, II/ 178-181
[76] İbn Miskeveyh, **el-Fevzü'l-asğar,** Paris, 1987, s, 111,
[77] İbn Miskeveyh, **el-Fevzü'l-asğar**, s, 111,

gibi hususlar astronomi kitaplarında şüpheye yer vermeyecek şekilde anlatıp kanıtlamıştır.[78]

Unsurların birleşmesinden sonra akıcı hikmetin bunlar üzerindeki ilk tesiriyle külli nefs onlardan bitkilerin oluşumu şeklinde tezahür eder. Bitkiler cansız varlıklardan hareket ve beslenme yönüyle ayrılırlar. Bitki mertebesinin en sonunda yükselen ilk varlık, bir önceki mertebenin varlığını devam ettirmek için, bitkiler gibi toprağa bağlı köklere ihtiyacı olmamakla ayrılır; çünkü o ihtiyari bir hareketle artık ihtiyacını görebilir. Bu da hayvanlığa geçişin ilk mertebesidir. Kendisinde his çok zayıftır. Bu da dokunma hissidir. Sedef ve inciler bu tür varlıklardır. Sonra hayvanların son mertebesine yaklaşılır. Ardından da alemin en yücesine çıkılır ve insan mertebesine girilir. Bu mertebe en şerefli olmasına rağmen insan mertebesinin en aşağı mertebesidir. Bu da maymun ve insana benzeyen diğer benzer hayvanların mertebesidir. İnsan mertebesi de akli nefsin tesiri ile en yüksek dereceye ulaşır ki kainat işleri ve gelecekle ilgili sıhhatli fikir, doğru görüş ve tutarlı bilgilere sahip insanlar çıkar. Hatta, sanki gayb, ince bir perdenin arkasındaymış gibi görülmeyen şeyleri bilenler olur ki, "filan haber veriyor, filanca müjdeliyor" denilir. İnsan bu mertebede de gelişmeye devam ederse, insan varlığının üstünde bir varlık olan meleklik aleminin ufkuna yaklaşır. Sonunda idrakte kolaylık derecesinden başka bir derece kalmaz.[79]

Müslüman düşünürlerin tekâmül nazariyesinde yetkin insan fikri önemli bir yere sahiptir. İbn Miskevey, tekâmül nazariyesini *"İsbâtu'n-nübüvve"* adlı bölümde yer vermiştir. Burada önemli bir nokta dikkatimizi çekmektedir. Müslüman düşünürler tekâmül nazariyesini peygamberliği ispatlamak için ortaya atmışlardır. Çünkü peygamberlik makamı, üst bir makamdır ve bu makamda olabilmek için bazı özelliklere sahip olmak gerekir. Sadece İbn Miskeveyh'te değil diğer filozoflarda da bu konuya rastlamak mümkündür. Bu konu, özellikle İbn Sina'da önemli bir yere sahiptir.

---

[78] İbn Miskeveyh, **el-Fevzü'l-asğar,** s, 111-112; Ayrıca bkz.: Mahmut Kaya, **Felsefe Metinleri**, Mehmed Bayrakdar, **islam'da Evrimci Yaratılış Teorisi**
[79] İbn Miskeveyh, **el-Fevzü'l-Asğar,** s, 112-118

Müslüman filozofların bu dönemde tekâmul nazariyesini savunmalarının sebebi genelde nübüvvete, özelde Hz. Muhammed'in risaletine gayri islami akımlarca yöneltilen itirazlardır. Bu itirazlar İbnü'r-Ravendî, Ebu İsâ el-Verrak gibi kişiler tarafından *Berahime*[80]*'ye* nispet edilerek savunulmuştur. Bunların yanında nübüvvete karşı Grek bilimini kullanan Ebu Bekr er-Razi'yi de görmekteyiz. "Böylesi cüretkar bir gnostik tavrın semitik nübüvvet anlayışını kabulde mesele çıkarması anlaşılır bir durumdur. Ancak Ebu Bekr er-Razi'ye nisbet edilen ve hemşehrisi olan ünlü bir İsmailî tarafından *A'lâmu'n-nübüvve* adlı eseri ile reddedilen nübüvvet aleyhtarı fikirler cüretini Berâhime gibi mistik nosyonlardan değil, açıkça Grek felsefi bilimlerini tahsil etmiş akademik akıl nosyonundan almaktadır. Şimdi anahatlarıyla resmedeceğimiz bu nübüvvet eleştirisi, daha doğrusu nübüvveti red çığlığı adeta çağımızda yaşayan herhangi bir deist, pozitivist, scientist (scientizm taraftarı anlamında) tarafından yükseltiliyor gibidir. Ancak bu itirazların *Kitabu'z-Zümürrüd*'te[81] serdedilen itirazlarla aynı ruh ve fikir ikliminde hayat bulduğunu da hemen fark edebilecektir. Ortak temalar fazladır; fakat Razi'ye nisbet edilen fikirler tabiatıyla çok daha belirgin, analitik ve muhtemel sorunlara hazırlıklı tarzda tertip edilmiş durumdadır. Müslüman okuyucu için çok nübüvveti nefyedici fikir muhitini tasvir bakımından zikri gerekli görülen bu itirazlar şöyle toparlanabilir."[82]

a) Allah hakimdir; bir kavmin içinde peygamber çıkarıp o kavmin diğerleri üzerinde egemenlik kurmalarını istemek, insanlar arasında varolan eşitliği yıkmak olur ki bu O'nun hikmetine yakışmaz. Peygamberler din savaşlarına yol açmış; insanlar arasına düşmanlıklar sokup onları birbirine kırdırmıştır.[83]

---

[80] İslam geleneğinde nübüvveti inkâr edici görüş ve düşüncelerin sembolüdür.
[81] **Kitabu'z-Zümürrüd**: Nübüvvet aleyhtarı fikirlerin savunulduğu Berâhime'ye nispet edilen en eski kaynaktır. Ancak Berâhime'ye nisbet edilen bu fikrilerin Hind Brahmanizmi'yle ilgisinin bulunmadığını; bu fikirlerin gerçek sahibinin İbn'ür-Ravendî olduğunu ve onu bu sapık inançları Berahime'yi kullanarak yaymak istediğini ifade etmektedirler.
[82] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** İstanbul, 1998, s, 77-78
[83] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 78

b) Oysa insanlar eşittir. Akıl onların asgari, hatta azamî müştereğidir. Çalışıp cehd ederek bilgisini geliştiren, aklını eğiten başkalarının aklıyla kendisi arasındaki derece farklarını telafi edebilir.[84]

c) Felsefenin araştırmacı karakterine mukabil nebilerin getirdiği, şeriat denilen hurafelere inanıp, taklit ve dolaysıyla sonu gelmeyen cehalet yolunu seçen kimsenin içine düştüğü durumu düşünün. Şeriat ehli taklit ehlidir.[85]

d) Peygamberlerin getirdiği şeriatlar birbirini nakzediyor. Onların Tanrı, din, peygamber ve alem hakkında söyledikleri birbiriyle çelişiyor. İsa Musa'yı, Muhammed de İsa'yı yalanlamıştır.[86]

e) Peygambere mucize diye atfedilen şeyleri ayrıca nübüvvet iddiası taşımayan sâhirler, kahinler de yapabiliyor.[87]

f) Kur'an'ın icazı iddiası temelsizdir. Onun değil bir mislini, bin mislini dahi getirmek mümkündür.[88]

g) Nebevî olan ile felsefi olan arasında böyle bir tezat var iken, bilgiye ve gerçeğe ulaşmak isteyen kimse ne diye zor, dolambaçlı, şüphelerle dolu, sonucu kötü olacak yolu seçsin? Hakim olan Allah'ın, iyi- kötü ve yararlının ve zararlının bilgisini herkese ilham etmesi daha umumi bir fayda temin edecektir ki O'nun hikmetine uygun olan budur.[89]

h) Nihayet matematik, astronomi, mantık ve tıp kitapları bilgiye yönelişinin eserleridir. Ve kanıt aranıyorsa kutsal metinlerde değil, (Oklides)'in *Usûlü'l-hendese*'sinde, (Batlamyus'un) *el-Macestî'*sinde bulunacaktır.[90]

Bütün bunlar bize gösteriyor ki o dönemde nübüvvete aşırı bir saldırı olmuştur. Bu saldırılar sonucunda da Müslüman filozoflar nübüvveti ispat etme

---

[84] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 79
[85] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 79
[86] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 79
[87] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 79-80
[88] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 80
[89] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 80
[90] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 80

ihtiyacı hissetmişlerdir. Yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü tekâmül nazariyesini ileri sürmüşlerdir.yoksa günümüzdeki yaygın olarak kabul edilen evrim fikriyle ilgisi yoktur. Aynı şekilde ibn Sina'da nübüvveti inkar edenlere cevap vermiştir.

İbn Sina'da nübüvvetin ispatını, onu çerçeveleyen perspektiflere bakarak ele alabiliriz. Bu perspektifler metafizik kitabında ontolojik ve teleolojik olarak ikidir. İbn Sina metafizik kitabında nübüvvetin gerekliliğini ispata çalışmaktadır. Ayrıca İbn Sina *Kitâbu'n-Nefs* adlı kitabında epistemolojik açıdan nübüvvetin imkanını ispat etmeyi amaç edinmektedir.[91] Varlık, İlk'in katından başladığına göre, sonra gelen her şey İlk'ten daha aşağı mertebede bulunur ve dereceler aşağı doğru sıralanır: Bunların ilki, akıllar denilen soyut-ruhani melekelerin derecesi, sonra nefisler denilen ruhani meleklerin mertebeleri ki, bunlar iş yapan meleklerdir (amele). Sonra göksel cisimlerin mertebeleri gelir ki sonuncuya ulaşıncaya kadar bunların bir kısmı diğerlerinden daha üstündür. Bunlardan sonra oluş ve bozuluşa uğrayan sûretlere konu olan maddenin varlığı başlar. Buna göre ilk şey, unsurların sûretlerine bürünür, ardından adım adım derecelenir. Böylelikle onlardaki ilk varlık, sonra gelenden mertebe bakımından daha bayağı ve daha düşük olur. En bayağı olan, maddenin, sonra unsurların, sonra bileşik-donukların, sonra bitkilerin bulunduğudur. En değerlisi insandır. Ondan sonra hayvanlar, sonra bitkiler gelir.[92]

Başlangıçtan unsurlar derecesine kadar olanların ilki akıl, sonra nefis sonra da cisim olduğu gibi burada da varlık cisimlerinden başlar, sonra (yukarıya doğru) nefisler, sonra akıllar meydana gelir. Bu sûretler kaçınılmaz olarak bu ilkelerin katından taşar. Bu alemde sonradan meydana gelmiş şeyler, fâil (feâle) göksel güçler ile fâil (feâle) göksel güçlerin çatışmalarına tabi edilgen yerel güçlerin çatışmalarıyla meydana gelir.[93]

Demek ki yukarıdan aşağı doğru inen varlık derecelerinde sırasıyla üç cevher türüyle karşılıyoruz: Akıl, nefs cirm (Latince'deki Spiritus, Anima ve corpus). Bu semavi mertebelenme arzî planda tersine döner: Cirm, nefs, akıl. Ancak

---

[91] İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 80
[92] İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II**, (Çev.:Ekrem Demirli, Ömer Türker), İstanbul, 2005, s, 180-181
[93] İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 181

unutulmaması gereken bir şey var: Cismani, nefsanî, aklî suretler yine üst ilkelerden feyezan ederler ve gökler yeri etkileyerek oradaki hadiselere yol açar. Şu halde varlık şöyle mertebelenmede ve varlık dairesi şöyle tamamlanmaktadır: el-Evvel→ akıllar (mücerred-rûhânî melekler) →nefisler (gök cismine mukarin rûhânî melekler, amele melekler) → gök cisimleri → madde (heyüla) → basit cisimler: unsurlar → mürekkeb inorganik varlıklar (madenler, mineraller....vs) → bitkiler → hayvanlar → insan → bilfiil akla, güzel ahlaka sahip erdemli insan → Nebi (Tanrı ve meleklerinden bilgi –haber-mesaj alabilen üst-insan) böylece el-Evvel ile Nebi'nin vahyi iletişimi varlık dairesini epistemolojik bir imkanla birbirine bağlamaktadır.[94]

İkinci perspektif teleolojiktir. "Şimdi deriz ki; bilindiği gibi insan, zorunlu ihtiyaçlarında kendisine yardım edecek bir ortak olmadan işini yürütmeyi üstlenen yalnız bir bireyken geçimini iyi yapamamakla diğer canlılardan ayrılır. O, başka bir hemcinsiyle yeterli hale gelmesi gerektiği gibi, hemcinsinin de onunla ve benzeriyle yeterli hale gelmesi gerekir. Böylece birisi diğeri için buğday üretir, öteki beriki için ekmek yapar, birisi diğeri için diker, öteki beriki için iğne üretir. Böylece bir arya geldiklerinde işleri yeterli hale gelir. İnsanların şehir ve toplumlar oluşturmak zorunda kalmalarının nedeni budur. Şehir şartlarına göre, şehrini kurmada dirayetli davranmayıp hemcinsleriyle birlikte sadece 'topluluk' oluşturmayla sınırlı kalan kimseler, insanlara uzak benzer izlenimi verirler ve insanların yetkinliklerinden yoksundurlar. Bununla beraber, böylelerinin bir topluluğa ve şehirlilere benzemeye muhtaç olmaları gerekir. Bu durum açık olduğuna göre, insanın varlığında ve bekasında (hemcinsleriyle) ortaklaşması gerekir. Ortaklık da ancak bir muameleyle tamamlandığı gibi, bu konuda insana ait başka sebeplerin de bulunması gerekir. İlişkide ise, bir yasa (sünnet) ve adalet olmalıdır. Yasa ve adalet için ise, bir yasa koyucu (sânn') ve adil gerekir. Bu yasa koyucu ve adilin de, insanlara hitab edebilecek ve onları yasaya zorlayabilecek durumda olması gerekir. Ayrıca onun insan olması ve insanları bu konuda kendi görüşleriyle baş başa bırakması gerekir.

---

[94] İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 180-186; İlhan Kutluer**, Akıl ve İtikad,** s, 93-94

Aksi halde, insanlar görüş ayrılığına düşer ve her biri lehinde olanı adalet, aleyhinde olanı zulüm sayar.[95]

İnsan türünün bekası ve var olması için bu insana duyulan ihtiyaç, gözün üstünde kaş bitmesi veya ayak bileğinin bükeyliği vb. gibi bekada zaruri olmayan yararlı şeylerden, hatta bekada yararlı şeylerin çoğundan daha fazladır. Yasa koymaya ve adil olmaya uygun insanın varlığı, daha önce zikrettiğimiz gibi, mümkündür. İlk İnayet'in bu yararları gerektirip de söz konusu yararların temeli olan şeyi gerektirmemesi mümkün değildir. Ya da İlk İlke'nin ve ardından meleklerin onu bilip de bunu bilmemeleri mümkün değildir. İlk İlke'nin "iyilik düzeni"nin tesisi için varlığı mümkün ama gerçekleşmesi zorunlu olan iyilik düzeninde bildiği bir şeyin var olmaması da imkansızdır. Aksine, varlığıyla ilgili ve varlığına dayanan şey (iyilik düzeni) mevcut iken, kendisinin var olmaması nasıl mümkün olabilir? O halde bir peygamberin var olması, onun insan olması ve diğer insanlarla bulunmayan bir özellik taşımaması zorunludur. İnsanlar, onda kendilerinde bulunmayan bir şeyi fark eder, onun sayesinde peygamber, diğer insanlarla ayrılır, dolayısıyla bize bildirdiği mucizeleri olur.[96]

Bu insan varolduğunda, Allah'ın izni, emri, vahyi ve Mukaddes Ruhu (Cebrail) kendisine indirmesiyle insanların işlerinde onlar için bir takım yasalar koymalıdır. Yasasındaki ilk esas, insanlara tek ve kudretli Yaratıcıların olduğunu, O'nun gizli ve açığı bildiğini ve emrine itaatin O'nun bir hakkı olduğunu bildirmektir. Çünkü 'emr'in, 'yaratmanın sahibi'ne ait olması zorunlu değildir. Ayrıca O'nun kendisine itaat edenlere mutluluk veren, isyan edenlere is bedbahtlık veren bir son hazırladığını bildirmelidir. Böylece cumhur, İlah'tan ve meleklerinden peygamberin diliyle inmiş Allah tasvirini (resm) 'duyarak' ve 'uyarak' alır. Peygamberin, Allah bilmek hakkında O'nun bir ve benzersiz gerçek olduğunu öğretmekten başka bir şeyle insanları meşgul etmesi uygun değildir.[97]

---

95 İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 187-188
96 İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 188
97 İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 188-189

Peygamber'in, insanları "bir mekanda gösterilmeyen, sözde görünmeyen, alemin dışında veya içinde bulunmayan veya bu cinsten olmayan" Yaratıcılarının varlığını tasdik etme sorumluluğunu taşımasına gelince, bu durumda onların meşguliyetini arttırmış, sahip oldukları dini karmaşıklaştırmış ve ancak varlığı istisna ve ender olan yardım edilmiş ve başarıya erdirilmiş kimseden başkasına çıkamayacağı bir güçlüğe insanları düşürmüş demektir. Çünkü peygamber, onların, bu halleri olduğu gibi tasavvur etmelerini ancak büyük bir uğraşıyla sağlayabilir ve insanların pek azı, bu tevhit ve tenzihin hakikatini tasavvur edebilir. Dolayısıyla insanlar, böyle bir varlığı yalanlama da gecikmez ve çatışmaya düşerler, toplumsal işlerinden kendilerini alıkoyan araştırmalara ve kıyaslamalara yönelirler. Bu, durumda Peygamber, onları şehrin salahına aykırı ve Zorunlu Gerçek ile çelişen görüşlere düşürmüş de olabilir. İnsanlarda kuşku ve tereddütler artar ve insanların bu kuşkuları güçleşir. Çünkü ilahi hikmeti anlama imkanına sahip olmadığı gibi, bir insanın sıradan insanlardan gizlediği bir hakikate sahip olduğunu izhar etmesi de uygun değildir. Bilakis böyle bir şeyin ortaya çıkmasına izin vermemesi gerekir. Bunun yerine, insanlara Allah'ın yüceliğini ve büyüklüğünü onlarca değerli ve yüce şeylerden alınmış örneklerle ve remizlerle öğretmesi gerekir. Yine de, onlara bu kadarını verir. Yani, O'nun dengi, ortağı vb. olmadığını bildiri. Aynı şekilde, âhiret keyfiyetini de insanların tasavvur edecekleri ve nefislerinin kabul edeceği tarzda ortaya koymalıdır. Peygamber mutluluk ve bedbahtlık için insanların anladıkları ve tasavvur ettikleri şeylerden örnekler verir. Bu konudaki gerçeğe gelince, peygamber âhiret hakkında onlara ancak genel adlarıyla bir şeye işaret edebilir. Bu da, âhiretin, gözün görmediği ve hiçbir kulağın duymadığı bir şey olduğu ve orada büyük olan bir haz ve sürekli azap olan bir elem bulunduğudur. Bilmelisin ki, Allah bu konudaki "iyilik yönü"nü bilmelidir. Daha önce öğrendiğin gibi, Allah'ın bildiği şeyin de O'nun bildiği şekilde gerçekleşmesi gerekir. Allah'ın hitabının yaratılış itibariyle istidatlı olanları felsefi araştırmaya sevk edecek şekilde işaret ve remizleri de kuşatmasında bir beis yoktur.[98]

[98] İbn Sina, **Kitâbu'ş-Şifa, Metafizik II,** s, 189-190

Üzerinde durulması gereken bir diğer konuda İbn Miskeveyh tesadüfî bir şeylerden bahsetmemesidir. Kullandığı **el-hikmet es-sariyye** kavramı zaten manidardır. Akıcı bir hikmetten bahsetmektedir, tesadüften değil.

4-İBN HAZM

İbn Hazm (993-1064) ile birlikte artık istihale kavramı kullanılmaya başlanmıştır.Onun temel fikirleri şöyledir.

"İstihale, cisimler üzerindeki kulların kudretlerinin varlığına veya onlarda olmayan bazı arazlarının varlığına veyahut fillerine delalet eder. Bunların hepsi yaratılıştan kazanılmış faili üzerinedir. İnsanın fiilleri ancak onun kudretinin olduğu yerde olur onun dışında imkansızdır. Eğer cisimleri yaratmamıza imkan kılsaydı o zaman alanında ve kendisinde lamuhal olurdu. Bu da iki ve daha fazla cismin bir arada bulunması demektir ki ilk olarak aklı evvelde malum ve muhal olması ortadan kalkar. Kâdirin eğer üzerimizde bir şeyi yapmaya kudreti olsaydı bize şunu gerektirirdi ki bu arazın başkasının üzerinde olması gerekirdi. Buda tek arazın iki bölgede bulunması demektir. Bölünmesi imkansız olan tek şeyin varlığının imkanı kendi zatında o şeyin iki bölgede ve alanda bulunması demektir. Veya o tek şeyin iki bölgede bölünmesi demektir ki bu da imkansızdır. Bölünmemesi durumunda cevherin varlığının imkanından bahsedebiliriz. İki bölgeye ayrılamaz. Ya ikisine eşit şekilde bölünmesi veya hem onda hem onda olması imkansızdır. Bunun üzerinde ittifak ettiğimize göre bu imkansızdır. Kudret sahibi olan insanlar ancak kendi kudretleri ölçüsünde hareket edeler, bunun dışına çıkamazlar. Kudretimizin yetmediği yerde araz fiil yapmak imkansızdır."[99]

Şerhu'l-Lüma'da ve başka kitaplarda ifade edildiği gibi **istihale,** insanlar ancak kudretleri ölçüsünde bunu yapabilirler. Kudretin dışında bunu yapması imkansızdır. Bunu delilleri ile göstermiş olduk. Sihirbazın yaptığı şeyler, ezberlediği kelimeler onu aşmayacak şekilde onun içinde vardır. Sihirbaz bir şey yapmaya kalktığı zaman bunu Allah yapar. Kim sihire yönelirse kötülenir kim de uzaklaşırsa

---

[99] İbn Hazm, **Kitâbu'l-Beyân,** Beyrut, 1958, s, 64-65

sevilir. Sihirbazlar insanı öldürdüğü zaman ipi düğümlediği zaman veya herhangi bir sihir yaptığı zaman bunların hepsi Allah'ın ona bir lütfudur.[100]

5-ŞEHRİSTANİ

İstihale kavramını kullanan âlimlerden biriside Şehristani(1076-1153)'dir**.** Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabında elementlerin istihaleyi ve tagayyürü kabul edebileceklerini ifade eder. Elementler istihaleye ve tagayyüre uygundur aralarında müşterek madde vardır. Bunu müşahede ile görebiliriz. İçme suyu donmuş taşa döner, taş kile, kil de kuma döner. Yer ve su arasında madde müşterektir. Havanın ateş olması istihaledir. Hava ile su arasında da müşterek madde vardır. İçinde birikim olabilecek çok şiddetli hareketlerle, içinde hava birikebilecek şeyler gibi. O zaman o hava tahtanın yanmasında ve başkalarında yanıcı olur. Hava ateş olarak yandı. Dışarıdan her hangi bir etki olmadan bir cisim diğer cisimden büyük olabilir. Her hangi bir eksiklik olmadan da küçük olabilir. Büyük ile küçük arasında müşterek bir madde vardır. Büyüklük küçüklük niteliktir miktar belirtenler ise maddededir. Su kaynadığı zaman yoğunlaşır ve seyrekleşir bu da gösteriyor ki unsurlar istihale ve tagayyüre göredir.[101] Şehristani unsurlar arasındaki müşterek maddeden ve bir halden diğer hale geçişi ifade etmek için istihale kavramını kullanmıştır.

6-İBN HALDUN

Sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu sayılan İbn Haldun'un (1332-1405) tekâmül hakkındaki düşünceleri, büyük ölçüde İbn Miskevey'in düşüncelerine benzemektedir ki, bu O'nun İbn Miskeveyh'ten etkilendiğini gösterir. Bunun en bariz delili İbn Miskeveyh gibi bu konuyu nübüvvet bölümünde ele almasıdır.[102] Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tekâmül nazariyesi, peygamberliği açıklamak için ortaya atılmış bir nazariyedir.

---

[100] İbn Hazm, **Kitâbu'l-Beyân,** s, 88-89
[101] eş-Şehristani, **el-Milel ve'n-Nihal**, Kahire, 1968**,** s, 54-57
[102] Mehmed Bayrakdar, **islam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 99

İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: Tanrı bize sana doğru yolu göstersin. Biz âlemi, tertip, nizam ve mükemmelliği ile ve sebeplerini ona sebep olan amillerle ilgili ve varlıkları birbirine bağlı olarak görüyor, varlıkların birinin diğerine istihalesini müşahede ediyoruz. Varlılara bu şekilde dikkatlice bakıldığın da, akılları hayretlere düşürecek cihetlerin sayılıp tükenmeyecek ve sonuna erilemeyecek derecede çok olduğu görülür. Sen bunu bil. Ben ilk önce gözle görülen, cisimli, gövdeli olan ve müşahede edilen unsurları gözden geçireceğim. Bu unsurların yerden yukarıya doğru yükseldiğinde, nasıl su haline geldiği, bundan sonra nasıl hava ve ateş halini aldığı, bunların birbirine bağlı ve bitişik olduğu görülecektir. Bu maddelerden her biri, aşağıdan yukarıya doğru yükseldiğinde veyahut yukarıdan aşağıya doğru alçaldığı vakit, kendisine yakın olan maddenin şekil ve kalıbını alır. Yukarıya doğru yükselen madde, kendisinden aşağıda olan unsurdan latif ve hafiftir. Felekler âlemine varıncaya kadar bu hal devam etmektedir. Bunlar tabaka tabaka olup, anlattığımız gibi, üst tabakada olan unsur, aşağı tabakadan olan unsurdan latiftir. Felekler, felek-i azama tabaka tabaka olup varırlar, bunlar gözükmezler. Biz ancak bunların hareketlerini müşahede edebiliyoruz.Bazı bilginler, bunların bu hareketlerini (aletlerle gözlemleyerek ve başka riyazî usullerle), feleklerin hareketlerinin miktarını ve muhtelif vaziyetlerini belirler. Müşahede ettikleri bu durum ve eserleri ile bunların sebep ve başlangıçlarını anlarlar. Sen bundan sonra unsurlardan mürekkep olan varlıklara bak. Bu varlıkların, maddelerden başlayarak tedrici bir surette ve benzerleri görülmemiş bir şekilde teşekkül etmiş olduğunu görürsün. Maden, bitki ve hayvanları terkip eden unsurlar müşterek olduğu halde, madenin ufku bitkinin aşağı olan türüne, bitkinin yüksek türü hayvanların aşağı olan cinsine bitişmiştir.[103]

Örneğin, madenler tohumsuz yetişir ve tohumsuz olarak türeyen sebzelere yakındır. Bitkilerin de en yüksek cinsi hayvanların aşağı olan cinsine yakındır. Örneğin, hurma ve üzüm, hayvanlardan inci sedefi ile kabuklu sümüklü böceğe yakındır, bu iki hayvanda ancak dokunma ile yoklama duygusu mevcut olup, diğer his kuvvetleri yoktur. Bitkiler, bu hayvan şekil ve kalıbına girmeye müsaittir. Bu hayvanlar arasında ittisal, bunlardan her birinin en yüksek türünün kendisinden

---

[103] İbn Haldun**, Mukaddime,** (Çev. Zakir Kadirî Ugan), İstanbul, 1968, I/241-242

yüksek olan tabakadakinin en aşağı türüne, şekil ve kalıbına girmek istidadını haiz olmasından ibarettir. Bu aşağı olan tabakadan türeyerek, hayvanın türü ve cinsi çoğalmış, tedrici bir surette fikir ve düşünce sahibi olan insanın teşekkülüne kadar yükselmiştir. Bazı hayvanlar anlayış ve duygu itibariyle, insan derecesine yükselmiş ise de, fikir ve düşüncede insan derecesine varamamışlardır. İşte bu hayvanlar yoluyla insanın ilk ufku, yani en aşağı olan derecesi başlamıştır. Bizim de müşahedelerimizin sonucu ve sonu budur. Üstelik âlemlerin her çeşidini gözden geçirdiğimizde, türlü türlü eserler görüyoruz. Duygu, yani müşahedemiz altında bulunan âlemlerde, feleklerin hareketini ve unsurların eserlerini görüyoruz. Bitki, hayvan ve insan gibi unsurlardan teşekkül eden çeşitli varlıklarda beslenme, tedrici bir surette üreme, inkişaf, duygu ve azaların hareketi, özellikle insana mahsus olan bilgi, meziyet, hüner ve sanat gibi birçok eser ve iş görüyoruz ki bu müşahedelerimiz, bunların ten ve cisimden başka, ruhani sebeplerin tesiri ile meydana gelmiş olduğunu gösterir ve bunların ten ve cisimlerde tasarruf ile ilişiği olduğuna tanıklık eder. Bu sebep ve illet, insanlarda duygu, hareket, bilgi ve anlayışın başlangıcı olan ruh; meleklerde ise "filozoflara göre bu felekleri harekete getiren" felekî ruhlardır. Bunların her biri, ten ve başka bir müessir bulunduğunu gösterir ki, bu kuvvet ruhanidir. Bu âlem, vücudu itibariyle diğer varlıklarla ilişkili olduğu için, diğer bir kuvvetle de ilişkilidir ki, o da nefsi müdrike adını taşıyan, idrak eden nefs ve harekete getiren kuvvettir. Fakat bunların üstünde, nefislere idrak, anlayış ve feleklere anlayış kuvvetini veren ve bunlara muttasıl olan diğer bir mevcudun bulunması gerekir ki, bu varlığın zat ve vücudu sırf idrakten ve taakkulden ibarettir. Bu varlık ise melekler âlemidir. Ruh bu tarikle melekler âlemine bağlı olduğu her hangi bir vakitte ve göz açıp kapayacak bir zaman içinde, beşerlikten sıyrılarak bilfiil melek cinsine intisap etmek istidadını kesbeder. Bu da aşağıda anlatacağımız gibi, ancak ruhani hususiyeti bilfiil tekâmül ettikten sonra vukua gelir. Bundan sonra bu derece tekâmül etmiş olan nefisler, yukarıda anlattığımız, mevcutların derece ve rütbelerine uygun olarak, diğer varlıklara bitişirler. Bu bitişmenin ulvi ve süfli iki ciheti vardır. Nefs, aşağı cihetten tenle, yukarı cihetten melekle birleşir. Bu ittisal sonunda nefs, vücut ile bitiştiğinde, bilfiil taakkulun husulüne istidat kazandırır. Meleklere olan bitişikliği cihetinden (meleklerle ruhani temas ve münasebetlerde bulunduğu gibi) hakikat ve keyfiyete

vukuf kazanarak gaipteki şeyleri bilir. Çünkü, cismani ve ruhani âlemlerde meydana gelen bütün şeyler, zamanla kayıtlanmaksızın meleklerce bilinir. Nefs ve ruhların meleklerle olan bu bağlanışları, var oluşları ve teşekkülleri itibariyle ve sırayla zat ve kuvvetlerin birbirine bağlanışından ileri gelmektedir.[104]

İbn Haldun, mutedil ve mutedil olmayan iklimlerin ve havanın insanın derilerine, renklerine ve diğer bir çok hallerine etkisi olduğunu belirtir. Ayrıca havanın insanın karakterine, yiyeceklerin kişilerin fiziksel, ruhi ve ahlaki karakterlerine etkisini *mukaddime'*de ayrıntılı bir şekilde anlatır.[105]

Ezher profesörlerinden Ali Abdul Vahid Vâfi "*Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami* "[106] adlı makalesinde tekâmülle ilgili görüşünü İbn Haldunun fikirlerine yer vererek açıklamaktadır. Makalede İbn Haldun'un görüşleriyle açıklayacağını açıkça ifade etmektedir. "Buna delil olarak İbn Haldun'un bununla ilgili görüşlerini sunacağız. Bil ki Allah bize ve size yol gösterdi. Dünyaya baktığımızda gezegenlerin birbiriyle bağlantılı, mahlûkatın hepsinin düzen, kanun, neden sonuç ilişkisinde olduklarını görürüz. Varlıkların bazısı bazısına istihale eder. Şaşırtıcı şeyler burada bitmiyor, bunlar sonsuzdur. Bu âleme baktığımız da, görünen unsurlar âlemi, yerden suya, sonra sudan havaya, havadan ateşe ve birbiriyle bağlantılı olarak yükselişe geçti. Bunların hepsi bir önceki bir sonrakinin yükselişi olabilirken tam terside olabilir. Sonra yaratılmış âleme bakalım; yaratılmış âlem maddeden bitkiye, bitkiden hayvana dönüşle başladı. Maddenin son ufku bitkinin ilk ufkuna bağlıdır. Buna örnek çekirdeksiz otlardır. Bitkinin son ufku hayvanın ilk ufkuyla bağlantılıdır. Buna örnek ise, hurma ağacı üzüm ve mercan, sedeftir. Bunlarda sadece temas kuvveti vardır. 'Bağlantı' kelimesinin anlamına gelince her şeyin son ufkunun diğerinin ilk ufku olmaya fıtraten uygun olmasıdır. Hayvan âlemi genişledi ve insan türüyle son buldu. O insan

104 İbn Haldun**, Mukaddime**, s, I/242-245
105 İbn Haldun**, Mukaddime,** I/193-215
106 Ali Abdul Vahid Vâfi, "*Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami*"**,** ME, S,9, 30/712-715

ki fikir ve görüş sahibidir. İdrak ve his sahibi olan insan maymunlardan bu özellikleriyle yükseldi. Bu maymunların birinci ufkudur."[107]

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi burada İbn Haldun tekâmül konusunu "İspatu'n-Nübüvve" adlı bölümde ele almıştır. Buradaki amaç, insan ufkunu son aşaması olan peygamberliği açıklamaktır. Kavram olarakta istihaleyi kullanmıştır.

7-KINALIZÂDE ALİ EFENDİ

XII. yüzyıldan itibaren tekâmül kavramı artık ıstılahlaşmıştır. Istılahlaşmış olan tekâmül kavramını kullananlardan biri de Kınalızâde Ali Efendi(1510-1572)'dir. Kınalızâde *Ahlak-ı Alâî* adlı kitabında olgun bir duruma gelme anlamında tekâmül kavramını kullanmıştır. Genel olarak Kınalızade'nin tekâmül nazariyesi şöyledir: O cisimleri basit ve mürekkeb olarak ikiye ayırır. Basit cisimler sırasına göre ateş, hava, su topraktır.[108] Mürekkeb olanlar ise iki kısımdır. Uzun zaman terkibini koruyamayana **tam olmayan mürekkepler** kar, bulut gibi; terkibini uzun süre koruyabilenlere **ise tam olan mürekkepler** denir ki bunlar üç çeşittir. 1- Maden, 2-nebat, 3-Hayvan. Hayvan cinsinin insan nevi en faziletli ve en şereflidir. O halde fazilet mertebeleri dört tane olur.

1-Maden

2-Nebat

3-Hayvan

4-İnsan[109]

Kınalızâde Ali Efendi, bundan sonra tekâmül nazariyesini ortaya koyuyor. Kınalızâde, Ihavnu's-Safa, İbn Miskeveyh, Tusi gibi İslam düşünürlerinden çok az

---

[107] Ali Abdul Vahid Vâfi, *"Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami***"**, ME, S,9, 30/712-715
[108] Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâî**, İstanbul, 1297**,** s, 37-38
[109] Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâî,** s, 38

noktada ayrılmaktadır.[110] Genel bağlamda tekâmül nazariyeleri aynıdır. Kısaca değinecek olursak Kınalızade, yetkinlik sıralamasına göre en aşağıda maden cinsini bulur. Bir cinsin en tepesinde bulunan en mükemmel türün kendisinden altta bulunan cinsin en alttaki türüne yakın olacağını ve bunların ortak özellikleri kendilerinde bulunduracağını belirtir. Maden cinsini en yukarısında mercan türünü görür. Mercan türü büyüme özelliği gösterdiği için madenlik seviyesinden yükselip bitki âleminin ufkuna yakınlaştığını söyler.[111]

Kınalızâde'ye göre bitkilerin içinde bu duruma en yakın hurma ağacıdır. Hurma ağacında his ve iradi hareket gözlenir. Hurma ağaçlarının kimisi erkek kimisi dişidir. Erkek dişiye meyledici ve harekete hazırdır. İşte bitki âleminin son noktasındaki hurma hayvanlar âleminin başlangıcıdır. Hayvanların en aşağı derecesinde denizanası (isfencat) denilen beyaz bir şeydir ki toplama ve yayılma durumunu gösterir. Hayvan cinsinin en mükemmeli ve insanlık âlemine en yakın olanı at, maymun ve fil olarak görür. Kuşlardan da papağandır.[112] Aynı şekilde Ihavanu's-Safa'da da bu örneklere rastlanmaktadır. Tekâmülü yukarıda evrim kavramından ayırıken öne sürdüğümüz gerekçelere Kınalızade'de rastlamaktayız. Eğer detaylı bir şekilde düşünülürse anlaşılır ki, hayvan ve kuşların her cinsine, her çeşidine kendi nevilerinin devamı için gerekli olan yaşama sebeplerini her şeyin yapıcısı ve yaratıcı Allah Teâlâ tastamam vermiştir. Varlıklarını sürdürmek, tehlikelerden uzak durmak için enteresan duygular ilham etmiştir ki akıl ve dil bunu açıklamakta aciz kalmıştır.[113] Burada da görüldüğü gibi çağdaş evrim düşüncesindeki gibi bir doğa olayı yoktur. Allah'ın varlığının gerekliliğinden bahsetmektedir.

8-ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1772) Istılahlaşmış olan tekâmül kavramını kullananlardandır. "Ey aziz, hikmet ehli demiştir ki eğer bir insan aslını ve ne gibi devrelerden geçerek olgunluk durumuna geldiğini bilme isterse ihtiyarlıktan önce gençti, gençlikten önce çocuktu, çocukluktan önce anne rahminde "cenin" idi,

---

[110] Ayşe Sıdıka Oktay, **Ahlak-ı Alâî** (Basılmamış doktora tezi), istanbul, 1998, s, 90,
[111] Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alaiyye,** S.38-39; Ayşe Sıdıka Oktay, **Ahlak-ı Alâî,** s, 88-90
[112] Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâî**, s, 39
[113] Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâî**, s, 39

ceninden önce “mudga” idi, mudgadan önce “alak” idi, alaktan önce “nutfe” idi, nutfeden önce “sperm” idi, spermden önce anne ve babasının sulbunde idi, ondan önce de anne ve babasının gıdası idi. Ondan evvel hayvan ve bitki idi. Ondan evvel külli tabiattı. Ondan önce mücerret cevher idi. İşte o kimse ki hal ile bütün bunları idrak eder”[114] . Erzurumlu İbrahim Hakkı insanın tekâmülündeki bütün evrelerini burada sıralamıştır. Kendinden önceki İslam düşünürlerinin görüşlerinden daha sistematik olduğunu söyleyebiliriz.

[114] Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetname**, , İstanbul, 1330, s, 162

III.BÖLÜM
BATILI EVRİMCİ FİKİRLERİN KAYNAĞI OLARAK MÜSLÜMAN TEKÂMÜLCÜLER FİKİRLERİ

Müslümanlara göre, evrimci yaratılışının esas faktörü, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah'tır; zira kainatı ve türleri, evrimleşici bir özellikle yaratan, Allah'tır. Bu, Allah'ın bir adeti veya sünnetidir; hatta İbn Haldun'un dediği gibi, onun bir kanunudur. Kainatın ve türlerin evrimleşmesi, esasta bu özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde metafizik bir faktör, ne Lamarckizm'de ne de Darwinizm'de vardır. Müslüman evrimcilerin bahsettikleri ve bizim ikinci dereceden faktörler diye adlandırdığımız fiziksel faktörler arasında, Lamarckizm ve Darwinizmde bulunmayan şu faktörler bulunmaktadır: Gök cisimlerinin hareketlerinin ve bunların konjoksiyonlarının, türler ve medeniyetler üzerine etkisi; türler arasında, doğal sempati ve aşk faktörü… Evrimin şu fiziksel faktörleri ise, Müslüman evrimcilerle, Lamarck ve Darwin'in ortaklaşa savundukları faktörlerdir: Çevre ve iklim faktörleri ve bunun neticesi olan çevreye uyum; hayatın idamesi için türler arasında kavga… Diğer taraftan, Lamarck ve Darwin'in ortaklaşa kabul ettiği, hem canlı türlerin genlerindeki özelliklerini devam ettirme, hem de yeni çevrelere uyumlarıyla kaybettikleri veya kazandıkları yeni karakter ve uzuvların, sonraki nesillere geçmesi anlamındaki kalıtım faktörü, hiçbir Müslüman evrimcide yoktur.[115]

Evrimci yaratılış teorisiyle, Lamarckizm ve Darwinizm arasındaki farklı faktörler, onların karakterlerini ortaya koyar. Evrimci yaratılış teorisi, esas faktör olarak Allah'ı kabul ettiğinden, teolojik olduğu halde, Lamarckizm ve Darwinizm, evrimin, bizzat tabiatın kendisinden kaynaklandığını kabul ettiği için materyalist ve mekanisttir. Gerçi Lamarck, Müslüman evrimciler gibi, türlerde bir doğal yetkinleşme arzu ve kabiliyeti olduğunu kabul ederse de, bunun, yine de, türlerin kendi tabiatlarından kaynaklandığını savunur; Buffon gibi, o da, evrimin, tabiatın bizzat kendi eseri olduğunda ısrar eder.[116]

---

[115] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 131
[116] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 131

Burada çok önemli olduğu için bir noktaya daha açık olarak işaret etmek yerinde olacaktır. Ön-Darwincilerden Lamarck, sonraki Darwinciler'den Karl Naegeli (1817-1891), evrim olayının, esasen, türlerin tabiatında doğal olarak var olan evrimleşme özelliğinden kaynaklandığı ve diğer faktörlerin, ancak türlerin bu özelliğini harekete geçirmesiyle evrim olayının gerçekleştiği konusunda Müslüman evrimcilerle, birleşirler; fakat, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu noktada Lamarck ile Müslümanlar arasındaki tek fark, Müslümanların, bu özelliği türlere verenin Allah olduğunu savunmalarına karşılık, Lamarck'ın, türlerin, bu özelliği bizzat kendi maddi yapılarından aldığını söylemesidir. Halbuki Darwin ve onu izleyen birçok Batılı evrimci türlerin, içlerinde doğal olarak evrimleşmeye meyyal hiçbir kabiliyet bulunmadan, sırf dış şartların, yani fiziksel faktörlerin tesiriyle doğal seleksiyonla evrimleştiğini kabul ederler.[117]

Burada şu noktaya da işaret edelim: Jean Rostand'ın da dediği gibi evrimi sadece dış şartlara bağladığını söyleyerek, onu yanlış anlamış ve anlatmışlardır. Halbuki Lamarck, Ihvanu's Safa ve İbn Miskeveyh'in, bizzat türlerin tabiatında bulunduğunu söyledikleri "akıcı hikmet" veya "ilahi inayet"e benzer bir "içsel akış"tan *(fluides internes)* bahsetmektedir. İşte Lamarck'a göre esasen evrim olayını sağlayan bu "içsel akışlar"dır. Ayrıca, Damiri'nin yukarıda ismini zikrettiğimiz eserinden, A.J. Silvestre de Sacy'nin yaptığı seçme parçaların Fransızca tercümesi, yazarın Oppianos II. adlı eseri içinde, Strasbourg'da 1787 yılında yayımlanmıştır. Aynı yüzyılda, yukarıda ismini zikrettiğimiz, İbn Tufeyl'in Hayy b. Yakzan'ı, Edward Pococke Jr. (1604- 1691) tarafından Oxford'da yayımlanır. Daha sonra oğlu Edward Pococke Jr. (1648- 1727), Hayy b. Yakzan'ı, Latince'ye tercüme eder; babasının kitap için yazdığı Latince bir giriş ve eserin Arapçası ile birlikte, Philosophius Autodidactus Sive Epostola Abi Jaafar ebn Tophail de Hai ebn Yakdhan adıyla Oxford'da, 1671 yılında yayımlar. Baba Edward Pococke, sadece İngiltere'de değil, aynı zamanda bütün Avrupa'da çok iyi tanınan bir ilim adamıydı; birçok Avrupalı düşünür ve bilim adamıyla ilgisi olduğu için oğlunun tercümesini, Ferrand, Capellain, Herbelote, Petit de la Croix gibi, çoğunluğunu Fransızların teşkil

[117] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 131-132

ettiği oryantalistlerle, Huygens ve Melchiesedeck Therenot (1620- 1692) gibi ünlü bilim adamlarına gönderir. Eserin basımından iki üç ay gibi kısa bir süre sonra, İbn Tufeyl'in Hayy b. Yakzan'ı, başta Fransa, Hollanda, Belçika, Almanya ve İtalya- İngiltere'yi saymaya gerek yok- olmak üzere, bütün Avrupa'ya yeniden yayılır. Eser, oryantalistler ve bilim adamlarının yanı sıra, başta Leibniz (1646- 1716) ve John Locke (1632- 1704) olmak üzere, birçok filozofu da etkiler.[118]

Müteakip yıllarda Hayy b. Yakzan, birçok Avrupa diline çevrilir; örneğin İngilizce'ye, 1750'den önce en az üç defa tercüme edilir. Abhwell, London 1684; George Keith, London 1674; Simon Ockley, London 1708 (2. ve 3. baskıları 1711 ve 1731); Hollandaca'ya da B.D.S. tarafından tercüme edildi ve 1672'de yayımlandı, 1701'de Amsterdam'da ikinci kez basıldı. Daha sonra da birçok baskısı yapıldı. Almanca'ya ilk tercüme, Der Von Sich Selbest Gelehrte Weltweise adıyla J. Georg Pritius tarafından yapıldı ve 1726 yılında Frankfurt'ta yayımlandı. Ayrıca, J. G. Eichorn da, bir başka Almanca tercümesini yaptı; 1782 ve 1783 yılında Berlin'de yayımlanan bu tercüme, Der Aturmensch adını taşımaktadır. Bütün bu çalışmalara, bazı Müslüman evrimcilerin fikirlerini ihtiva eden, Nuveyri'nin Nihaye adlı eseri üzerinde yapılan çalışmaları da ilave etmek gerekir. Bu eser, önce, yukarıda ismi zikredilen Fransız tarihçisi ve oryantalisti d'Herbelot (1625-1695) tarafından incelenmiş ve bazı kısımları tercüme edilerek, meşhur Bibliotheca Orientalis içinde yayınlanmıştır. Daha sonra Nihaye üzerine, J. Heyman (Ö. 1737) da birçok çalışmalar yapmıştır. Bütün bunlar bize gösteriyor ki, başta İbn Tufeyl olmak üzere, Câhız ve Damiri gibi Müslüman evrimcilerin fikirleri, Ray, Roi, Cabanis, Limnaeus gibi bazı önemli Ön- Darwincilerin ortaya çıktığı dönemde, Avrupa'da moda haline gelmiştir. İlk Batılı evrimciler, Fransa topraklarında doğmuş Fransızlar veya Fransa'da yetişmiş kimselerdi. Kuşkusuz, bu, sebepsiz değildir; çünkü, ilk tercümelerin çoğu Fransa'da yapılmış ve orada basılmıştır. Daha sonra, Darwin'e doğrudan etkisi olan Buffon, Lamarck ve E. Darwin gibi Ön-Darwincilerin eserleri çevrilmeye devam etmiştir. 1750'den sonra yapılan bu tercümelerin ilkini ve büyük kısmını Kazvini'nin eserlerinin çeşitli bölümlerinin tercümeleri teşkil eder. Bilindiği gibi Kazvini'nin eserleri, kendinden önceki Câhız, Biruni ve Ihvanu's-Safa gibi

[118] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 132-136

Müslüman evrimcilerin fikirleriyle doludur. Kazvini'nin *Aca'ibu'l–BuldÂn* veya bir başak adıyla *Asaru'l-Bilad* ve *Ahbaru'l-İbad*'ı, Abdürreşid b. Salih b. Nuri el-Bakuvi tarafından, Kitab *Telhişi'l–Asar* adıyla, 1403 yılında özetlenmişti. İşte bu eser, De Guignes tarafından 1789 yılında, Fransızca'ya Exposition de ce qu'ilya de plus Remerquables sur la Terre… adıyla tercüme edildi ve yayınlandı. Bunu A.L. de Chezy'nin "*Acâ'ib'ul- Mahlukât ve Garâ'ib'ul-Mevcudat*'ının, mineraller, bitkiler ve insana ayrılan bölümlerinin, yine Fransızca'ya tercümesi izledi; Tercüme S. de Sacy'nin Chrestomathie Arabe adlı eseri içinde, Paris'te 1806 yılında yayımlandı. Aynı eserin yıldızlarla ilgili bölümü de, L. Ideler tarafından Almanca'ya çevrildi ve Berlin'de, 1809 yılında yayımlandı. Daha sonra bunları, *Aca'ibu'l-Buldan*'ın diğer bazı bölümlerinin, yine Almanca'ya tercümesi izledi; tercümeyi J. Gildemeister yaptı ve Bonn'da, 1838 yılında yayımlandı. Bunlara, f. Wüstenfeld'in, Kazvini'nin her iki eserini de, Göttingen'de iki cilt olarak, 1848 yıllarındaki neşrini de ilave etmek gerekir.[119]

İşte bu tercüme ve çalışmaların yapıldığı zamanlar, evrimcilerden, Fransa'da Buffon ve Lamarck, İngiltere'de E. Darwin, Almanya'da Naturphilosophie ekolü ve Goethe doğdu. Goethe, Mevlana ve İbn Arabi'den etkilendi; ki kendisi, Darwin'den önceki Alman evrimcilerin öncüsü sayılmaktadır. Darwin döneminde de aynı türden tercüme ve çalışmalar devam ediyordu. Bunlardan, özellikle Darwin'in *The Descent of Man and Selection in Reletion to Sex* (London 1871) adlı eserinden önce, Ihvanu's-Safa'nın fikirleri moda idi. Adeta, baştan sona doğal seleksiyon fikrini işleyen ve J. Platts'ın, *Dispute Between Man and Animals* (london 1869) adlı risaleleri oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca bu baptan olmak üzere, Fr. Dieterici'nin 1858'lerde, yani Darwin, *The Origin of The Species* adlı eserini yayımlamadan bir yıl önce, Ihvanu's-Safa'nın *Resa'il* adlı eseri üzerine çalışmaları ve Almanca'ya yaptığı kısmi tercümeler vardır. Aslında, daha XII. yüzyıldan itibaren Ihvanu's- Safa'nın fikirleri, Endülüslü Müslüman filozoflar aracılığıyla, Batı skolastik devrinde tanınıyordu. Ayrıca burada, papazlık eğitimi için gönderildiği Cambridge'deki, Queen's College'de, Darwin'in Arapça ve İbranice hocası olan ve kendisi ile arkadaşlık eden Samuel Lee (1783- 1852) aracılığıyla, İslam kültüründen bazı şeyler

[119] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 136-137

öğrendiği söylenebilir. Samuel Lee, diğer bazı çalışmaları yanında İbn Battuta'nın meşhur eseri *Rıhle*'yi, *The Travel of İbn Battuta* adıyla tercüme etmiş ve 1892 yılında Londra'da yayımlamıştır. Bu eserin, özellikle Seylan'la ilgili bölümünde, yazar, maymunlarla insanların münasebetini anlatır, onların insanlara benzerliğinden söz eder.[120]

Şunu da ilave etmeye gerek var mı, bilmem; minerallerin evriminden ilk bahseden Cabir b. Hayyan'ın eserlerinin hemen hepsi, Latince'ye çevrilmiş ve Batı'da, o devirlerde, biraz bilen herkes, ondan ve fikirlerinden haberdar durumdaydı; modern kimyanın doğuşuna kadar bu eserlerin Bayı'ya olan tesiri devam etmiştir. Diğer taraftan, Ortaçağ Avrupası'nda Latince'ye veya herhangi bir Batı diline eserleri tercüme edilmeyen Müslümanlar arasında, yakın zamana kadar, Biruni'nin de olduğu sanılıyordu; ancak bugünkü araştırmalar, Biruni'nin de o devirlerde Batı'da bilindiğini göstermiştir. Çok eskilere giden bir Fransızca metinde,"*Üstad Aliboran*" dan bahsedilmektedir ki; bunun Biruni olduğu hemen hemen kesin olmakla birlikte, Biruni'nin evrimle ilgili fikirlerinin, Ortaçağda, Batı'ya tesir edip etmediğini kesin olarak iddia edebilmemiz için yeterli değildir.[121]

A-LAMARCK

Lamarck'ın [122] 1809'da "Zooloji Felsefesi" adlı eserinde ileri sürdüğü, evrimi açıklayıcı teoriye "Lamarck'cılık" veya "Lamarckizm" denir.

---

[120] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s, 137-138

[121] Mehmed Bayrakdar, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** s,138

[122] Lamarck Fransız tabiat bilgini olup, 1744- 1829 (Bazentin 1774, Paris 1829) yılları arasında yaşamıştır. Önce din adamı olmak üzere yetiştirilmiş babasının ölümü üzerine askerlik mesleğine girmiştir. Bir kaza sonucu askerlikten de ayrılarak kendini tabiat tarihi üstündeki çalışmalara vermiştir. İlk eseri Flore Française'dir. (Fransa Florası, 1778) bir süre sonra, Poiret ile işbirliği yaparak "Encylopedie Botanique et I'llustration des Genres (botanik Ansiklopedisi ve Bitki Resimleri) 1783- 1817" adlı eserini yazmıştır. Botanikçi olmakla beraber 1793'te Museum'da Omurgasız Hayvanlar Kürsüsüne davet edilmiş ölünceye kadar bu görevde kalmıştır. Aynı yıl "Recherches Sur Les Causes des Principaux Phenomenes Physques (Fiziksel Olayların Ana Sebepleri Üstüne Araştırmalar)" adlı eserini yayınlamıştır. Daha sonraki eserleri ise şunlardır: Canlı varlıklar üzerine araştırmalar (1802), Zooloji Felsefesi (1809), İnsan Bilgisinin Analitik Sistemi (1820). En büyük eseri olarak kabul edilen "Histoire Naturelle des Animoux Sans Vertebres (Omurgasız Hayvanların Tabii Tarihi)ni ise (1815- 1822)'de yayınlamıştır. Lamarck bu çalışma ve eserleriyle batıda "dönüşümcülüğün" babası olarak kabul edilir. Dönüşümcülük Lamarck'ın ortaya attığı ve Darwin'in biraz değiştirip geliştirdiği teorinin adıdır. Bu teoriye göre varlıklar değişerek birbirine dönüşebilir. Darwin Lamarck'ın "dönüşümcülük" teorisini biraz daha değiştirerek kullanmış ve Lamarck'ı gölgede bırakmıştır. .

“Lamarck’ın tabiat tarihi müzesindeki karmakarışık basit hayvanları tasnif etmekte ve türleri birbirinden ayırmakta çektiği güçlük, onda bir türden başak türe dönüşme olduğu, yani türlerin ayrı ayrı yaratılmayıp birbirinden türediği düşüncesini doğurmuştur.

Ona göre yaşanılan ortamdaki değişiklikler ihtiyaçlarda da değişikliğe sebep olur. Hayvanlar “bu ihtiyaçları doğuran sebepler devam ettiği sürece” yani alışkanlıklar edinir. Yaşayışlarındaki değişiklik, etkinliklerde de değişikliğe sebep olur ve hareketler çeşitlenir. Bir organ ne kadar çok çalışırsa o kadar çok kuvvetlenir. Kullanılmayan organ körleşmeye başlar. Yaşama şartlarındaki değişiklik hareketlerde değişikliğe sebep olur, bu değişiklik de vücudun şeklinde bir değişiklik sağlar.” [123]

“Lamarck’ın ortaya attığı teori iki temel kural halinde açıklanabilir:

1- Kullanılma veya Kullanılmama Kuralı: İhtiyaç gerekli organı doğurur; kullanılma, o organı kuvvetlendirir ve büyütür. Kullanılmama ise organın körelmesine ve ortadan kalkmasına yol açar.

2- Kazanılmış Karakterlerin Soydan Soya Geçmesi Kuralı: Ortam ve şartların etkisiyle kazanılmış olan karakterler nesilden nesile geçer.

Lamarck kendi yargılarıyla bu konuya ciddi bir biçimde dikkat çeken ilk bilgindir. Bu bilgin görüşlerini ilk kez 1801 yılında yayımladı. 1809 yılında Phylosophie Zoologique adlı yapıtında ve daha sonra 1815’te Histoire Naturelle der Anımauxsans Vertebres (Omurgasız hayvanların doğa bilimi) adlı yapıtının girişinde bunları büyük ölçüde geliştirdi. O, yapıtlarında insanda dahil bütün türlerin başka türlerden türedikleri doktrinini savunur. En başta organik dünyada olduğu kadar inorganik dünyada da her değişikliğin, bir mucizenin değil, bir yasanın sonucu olduğunu savunur. Lamarck’ın şu düşünceleri türlerle çeşitler arasına belirli bir ayrım koymanın olanaksızlığını düşünmektedir. Bazı gruplardaki canlı biçimlerin öylesine yetkin bir biçimde derecelenmiş olması ve evcil oluşumlar arasındaki benzeşim, Lamarck’ın türlerin giderek aşama aşama değiştikleri konusundaki vargılarına götürmüş gibi görünmektedir. Değişimin nedenlerine gelince, Lamarck,

---

[123] H. Mustafa Genç, **Yaratılış ve Evrim Teorileri**, İstanbul, 1983, s, 71- 72

bunları, kısmen, fiziksel varoluş koşullarının doğrudan etkisinde, daha önce varolan biçimlerin çaprazlaşmasında ve özellikle de beden kısımlarının kullanılıp kullanılmamasında, yani alışkanlığın etkilerinde aradı.

Lamarck örneğin zürafanın ağaçların üzerindeki yaprakları koparıp yemesine olanak veren uzun boynu gibi, doğanın bütün o hayran olunası uyarlamalarını, bu yukarıdaki sonucu nedene yani alışkanlığın etkilerine bağlar görünmektedir. O aynı, zamanda ilerleyici bir gelişme yasasını da kabul eder ve yaşamın bütün biçimleri bu yolla yetkinleşme eğiliminde olduklarından, çok basit organizmaların günümüzdeki varlığını da kendiliğinden üreme olarak açıklar."[124]

"Lamarck teorisini ispatlamak için çeşitli örnekler vermiştir. On'a göre zürafaların boylarının uzaması, yılanların ayaklarının kaybolması şöyle olmuştur: Yılanların ataları belki de kısa bir vücuda ve ayaklara sahipti. Gerektikçe bu hayvanlar yeryüzünde sürünerek hareket ediyorlardı. Dar aralıklardan geçebilmek için vücutlarını gererek uzatıyorlardı. Sürünerek ve kıvrılarak hareket ettiklerinden ayaklarını pek az kullanıyorlardı. Uzun bir süre sonunda kullanılmayan ayaklar körelerek kayboldu ve vücutları bugünkü uzunluklarına ulaştı…

Zürafalar, hemen hemen her zaman kuru ve otsuz bölgelerde yaşarlar. Ağaç yapraklarıyla beslenmek ihtiyacı, onları devamlı olarak yukarıya doğru uzanmaya zorlamıştır. Uzun bir süre, türün bütün bireyleri tarafından devam ettirilen bu alışkanlık ön ayakların arka ayaklardan daha uzun olması ve boynun, ön ayaklar yerde kalmak şartıyla altı metre yüksekliğe erişecek bir uzunluk kazanmasıyla sonuçlanmıştır.Lamarck' a göre ördek ve kaz gibi hayvanların ayaklarının perdeli oluşu yüzmelerinden, leylek gibi kuşların uzun bacakları da vücudu sudan uzak tutmak için devamlı olarak germeleri sonucunda meydana gelmiştir. Yine Lamarck' a göre mağaralarda yaşayan bazı hayvanların gözleri, ihtiyaçları olmadıkları ve gözlerini kullanmadıkları için kör olmuştur." [125]

Darwin, Lamarck' ın ortaya atmış olduğu bu teoriyi biraz daha değiştirerek, sistematik hale getirerek kullanmış ve Lamarck' ı gölgede bırakmıştır.

---

[124] Charles Darwin, **Türklerin Kökeni** (Çev. Sevim Belli), Ankara, 2005, s, 44 -45
[125] Mustafa Genç, **Yaratılış ve Evrim Teorileri**,s, 73 - 74

B-CHARLES DARWİN

Lamarck'tan sonra Avrupa'da yaygınlaştırılan ikinci evrim teorisinin, Erasmus Darwin'in torunu Charles Darwin[126] (Shrewsbury 1809- kent 1882) adlı tabiat bilgininin evrim teorisi olduğunu görüyoruz.

---

[126] Charles Darwin 12 Şubat 1809' da Shrewsburg' de, Galler ülkesi yakınındaki dört İngiliz kontluğundan biri olan Shrapshire' da doğdu. Dedelerinden biri, 1785 yılında ölen ünlü seramikçi ve sanayici Josiah Wedgwood' du, öteki ise 1802'de ölen Erasme (Erasmus) Darwin, şair, hekim, doğabilimci ve filozoftu. Evrimciliğin ilk yorumları, akla geldiğinde her zaman E. Darwin' in adı anılır. Aynı zamanda O, 1789'da yayınlanan, Bitkilerin Aşkları adlı değişik bir öğretici şiirin de yazarıdır. Erasme Darwin özgür düşünen bir adam olarak görülebilirse de daha çok Uniteryen idi. Ana görüşten ayrılan bu Hristiyanlar, adlarının akla getirdiği gibi hristiyanlığın başlangıçtaki saflığına dönme arzusuyla Teslis (Trinite- Üçlem) dogmasını bile reddediyorlardı. Charles Darwin'in babası Robert Darwin hekim olarak psikolojik kökenli rahatsızlıklarda büyük başarılar sağlayan sezgisi sayesinde büyük bir ünü vardı. Annesi, 1817' de öldüğünde Charles Darwin dokuz yaşınadaydı. Onun ilkokul eğitimiyle ablası ilgileniyordu. Genç Charles ne derslerinde başarılıydı ne de dikkat ve özeniyle kendini göstermişti. Buna karşılık avdan ve koleksiyon yapmaktan çok zevk alıyordu. Bu ise çevresindeki yetişkinler tarafından geleceği hakkında hiç de umut vermeyen iflah olmaz, özençlik, boş hevesler gibi yorumlanıyordu. Üniversitede geçen yıllar bu karanlık ön sezileri yalanlamıyor. Ekim 1825' te tıp öğrenimini yapmak üzere Edimbourg Üniversitesi' ne giren, kursların duyarsızlığından ve verimsizliğinden yakınan Darwin, yardımcı doktor olarak bir çocuğun ameliyatına katıldığı sırada sonucu beklemeden koşar. Oğlunun hekimlik mesleğindeki isteksizliğini dikkate alan ve onun boşta gezerliğini sürdürmesini istemeyen babası Robert Darwin onu rahip olmaya yöneltir. Charles, böyle bir işin kırsal alana yerleşmesine olanak sağlayacağını düşünerek babasını önerisini kabul eder. Teoloji eğitimi görmek üzere Cambridge'e hareket eder. Burada Charles, buradaki zamanını Doğal Tanrı Bilim, Hıristiyanlığın Kanıtları gibi alanlarda okuyarak, ve doğada araştırmalar yaparak geçirmiştir. Bu sırada botanik profesörü John Stevens Henilow ile dostluk kurar. Henilow sayesinde Darwin Beagle gemisiyle yolculuğa çıkar. Kaptanın adı Robert Fitz- Roy, gemi Beagle ve 27 Aralık 1831' den 2 Ekim 1836' ya kadar hemen hemen beş yıl sürecek olan bu yolculuk Darwin' in kendi değerlendirmesine göre yaşamının en önemli olayıdır. Darwin, yolculuk dönüşünde Cambridge'e yerleşir. Kuzeni Emma Wedqwood ile evlendikten sonra da 1839'da Londra'ya taşınır ve 1842'ye kadar orada yaşar. 1842'de mercan adalarının yapısı ve dağılımı üzerinde bir çalışma yayınlar, 1844'te volkanik adalar hakkında bir incelemesi, 1846'da da Güney Amerika üzerine yerbilimsel gözlemleri yayınlanır. Darwin 1837 yılında, türlerin dönüşümüyle ilgili düşündüğü bütün olayları bir not defterine yazmaya başlar. Daha o zamandan hayvan yetiştiriciler ve bahçıvanlar tarafından uygulanan seçme- ayıklama (selection) konusundaki zengin yayını incelemektedir. Ertesi yıl, 1838 Ekiminde okuduğu Malthus'un nüfus konusundaki Essai' ı ona belirleyici olarak kabul ettiği temel bir düşünce sağlar. Bundan sonra doğal seçme (Naturel selection) yoluyla türlerin kökeninin bir kuramını oluşturur. Darwin arkadaşlarının baskısıyla türler üzerinde oldukça yoğunlaşır ve henüz tamamlanmamış olan el yazmasını tek bir kalın kitap halinde tamamlamaya çalışır. Bu, kitap olara 1859 Kasımında " *On The Origine of Species By Means of Naturel Selection* (Türlerin Kökeni Üzerine Doğal Seçme Yoluyla)" adı altında yayınlanır. Darwin Türleri Kökeni' nin yayınlanışıyla oldukça üne kavuşur. Bu yayını izleyen aylarda Bitkilerin ve Evcil Hayvanların Değişimi konusundaki notlarını toplamaya başlar. 1868'de yayınlanır. Darwin bitkisel biyoloji üzerine bir çok araştırma yapar. Orkidelerin döllenmesi (1862), böcek yiyen bitkiler (1875), bitkiler evreninde çapraz döllenme ve doğrudan döllenmenin etkileri (1876), aynı türde bitkilerde değişik biçimde çiçekler(1877), bitkilerde devinim yetisi(1880). Ayrıca türlerin kökeninin oluşumu olan insanın türeyişi ve seksüel seçme(1871) yi kaleme alır..

Darwin Teorisini ispatlayabilmek için bazı deliller ileri sürmüştür. Darwinizm'in temellerini oluşturan bu delilleri Darwin'in "İnsanın Türeyişi ve Türlerin Kökeni" adlı eserlerinden takip edeceğiz.

"İnsanın öteki memelilerle genel olarak aynı tipte ya da modelde bir yapısı olduğu bilinir: İnsan iskeletinin bütün kemikleri, bir maymunun, bir yarasanın ya da fok balığının kemikleriyle karşılaştırılabilir. Kaslarında, sinirlerinde, kan damarlarında ve iç organlarında da durum aynıdır. Bütün organların en önemlisi olan beyin de mukayese dışında bırakılamaz."[127]

İnsan, beyninin anatomik özellikleri bakımından, insan biçimli maymunlara, bu maymunların yalnızca öteki memelilere değil, bazı dörtellilere, uzun kuyruklu maymunlara ve makaklara olan yakınlığından daha çok yakındır. Ancak burada gerek beynin gerek bedenin öteki kısımlarının yapısı bakımından olsun, üst-memeliler ile insan arasındaki uygunluk konusunda daha fazla ayrıntıya girmek gereksizdir. Bununla birlikte, bu uygunluğu ve akrabalığı açıkça ortaya koyan bazı noktalar özellikle belirtilmeye değer.[128]

"İnsan kuduz, çiçek, ruam, kolera, herpes, vb. gibi bazı hastalıkları hayvanlardan alır ve hayvanlara geçirir; ve bu olgu, onların dokuları ve kanları arasındaki hem temel yapıda, hem de bileşimdeki yakın benzerlikleri, en iyi bir mikroskop altında ya da en iyi bir kimyasal analiz yoluyla yapılacak karşılaştırmadan çok daha belirgin bir biçimde kanıtlar. Maymunlar, bizi de aynı biçimde etkileyen bir sürü bulaşıcı olmayan hastalığa uğrarlar. Kendi ülkesinde uzun süre Cebus Azarae' yi titizlikle gözlemleyen Rengger, sıradan hastalık belirtileriyle baş gösteren, sık sık yinelenme sonucunda vereme çeviren bir nezle konusunda bunun böyle olduğunu buldu. Bu maymunlar, inme, bağırsak yangısı, gözlere perde inmesi gibi rahatsızlıklara da uğruyorlardı. Küçük yaştaki maymunlar, süt dişleri düşerken sık sık ateşlenerek ölüyorlardı. İlaçlar onlar üzerinde tıpkı bizdeki gibi aynı etkiyi yaratıyordu. Birçok maymun türü, çaydan, kahveden ve alkollü içeceklerden hoşlandıklarını açıkça belirtirler. Kendi gözlemlerimle de saptadığım gibi keyifle sigara içerler. Bir Amerikan maymunu, bir Ateles, bir alkollü içkiyle sarhoş olduktan

[127] Charles Darwin**, İnsanın Türeyişi** (Çev: Sevim Belli), Ankara, 2002, s, 16
[128] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s, 17

sonra bir daha ona asla elini sürmek istemedi, bu bakımdan insanlardan daha akıllıydı. Bu yatıştırıcı, uyuşturucu etkiler, tat alma sinirlerinin, maymunlarda ve insanlarda ne kadar benzer olduklarını ve bütünüyle sinir sistemlerinin nasıl benzer bir biçimde etkilendiğini kanıtlamaktadır."[129]

Türün yeniden üretilmesi gibi çok önemli bir işlevin, süreç olarak baştan sona tamamı, erkeğin ilk birleşme yaklaşımından doğuma ve yeni doğanın beslenmesine kadar, bütün memelilerde çok belirgin bir biçimde aynıdır. Maymunlarda hemen hemen bizim bebeklerimiz kadar savunmasız bir durumda doğarlar ve bazı cinslerde küçük yavrular, görünümleriyle, bizim çocuklarımızın da olgunluğa varmış ana babalarından farklı olduğu kadar kendi ana babalarından farklıdırlar. Bazı yazarlar, insanda genç yavrunun, öteki hayvanlarda olduğundan daha çok ileri bir yaşta olgunluğa varmasını önemli bir ayrılık olarak göstermişlerdir, ama insanlığın tropikal bölgelerde yaşayan ırklarını dikkate alacak olursak ayrılık büyük değildir. Çünkü Orangutanın on-onbeş yıldan önce erginliğe varmadığı kanısında olmak gibi. Öyle ki, insan ile üst hayvanlar arasında, genel yapıda, dokuların temel yapısında, kimyasal bileşimde ve yapılışta, uygunluk son derece keskindir.[130]

a) Embriyonel Gelişme: *(embryology)*

İnsan, öteki hayvanların yumurtalarından hiçbir farkı olmayan, bir inç'in 125'te biri çapında bir yumurtadan başlayarak gelişir. Embriyonun kendisi de çok erken aşamalarında omurgalılar aleminin öteki üyelerinin embriyonlarından pek farklı değildir. Ünlü Baer'in belirttiği gibi "kertenkelelerin ve memelilerin ayakları kuşların kanatları ve ayakları aynı biçimde insanın ayakları ve elleri hepsi aynı temel formun türevleri olarak beliler." Profesör Huxley'in yavru insan varlığı gelişmesinin en son aşamalarında yavru maymundan belirgin farklar gösterir, oysa maymunun köpeğin gelişme seyrindeki uzaklaşması insanınki ölçüsündedir.[131]

[129] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s. 17 - 18
[130] Charles Darwin**, İnsanın Türeyişi,** s. 19 – 20
[131] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s. 21 - 22

b) Güdükler *(Rudimentary Organs)*

Doğada hiçbir işe yaramazlığın damgasını taşıyan garip parçalar ya da organlar, yaygın olarak hatta genel olarak bulunmaktadır. Hiçbir yanında güdük bir parçası bulunmayan bir üst hayvan adı vermek gerçekten güç olurdu.[132] İnsanda bu kuralın dışında değildir.[133]

Örneğin memelilerde erkeklerin her zaman güdük kalmış memeleri vardır; yılanlarda akciğerin loblarından biri gelişmemiştir; kuşlarda piç-kanat güdük bir parmaktan başka bir şey değildir; ve bazı türlerde bütün kanat o kadar güdük kalmıştır ki uçmada hiçbir işe yaramaz. Balinanın dölütünde dişler bulunupta ya da buzağının doğumundan önce hiçbir zaman diş etlerini yarıp çıkamayan dişler bulunmasından daha garip ne olabilir.[134]

Koku duyusunun memelilerin büyük çoğunluğu için büyük bir önemi vardır. Kimileri için, örneğin geviş getirenlerde tehlikeyi haber vermek gibi, başkalarında örneğin etoburlarda avlarını bulmalarına yardım etmek gibi ve daha başkalarında örneğin yaban domuzunda, bu iki amacı da birleştirerek yardımcı olmak gibi işler görür. Bununla birlikte insanda koku duygusu çok az bir işlev görür, o da görürse, bu işlev, koku duyusunun beyaz ve uygar insanlarda olduğundan çok daha fazla gelişkin olduğu koyu renkli insanlarda bile o kadar fazla değildi. Ne onu tehlikeden korur ne de ona gıdasını bulmakta yararlı olur.[135]

"Sindirim kanalında bir tek güdük organ *(rudiment)* bilmekteyim. Kör bağırsağın "*Appendiks*" denilen solucan şeklindeki takıntısı. Kör bağırsak ince bağırsağın kör olarak son bulunan bir parçası, yani "*Divertilkül*"ü olup, ot yiyen memeli hayvanların çoğunda pek uzundur.

Çeşitli hayvanların kör bağırsağının beslenme ve hayat tarzının veya hayat tarzının değişiklikleri yüzünden kısalmasından sonra *rudiment* olarak arta kalmış olması muhtemeldir.

[132]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 615
[133] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi,** s, 23
[134] Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 615
[135] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi,** s, 31-32

Güdük kalmış organların varlığını biz sadece daha önceki bir neslin mükemmel bir halde organa sahip olduğunu ve hayat tarzının değişmesiyle ya kullanma yüzünden ya da bu bireylerin doğal ayıklanması ile bu organların fonksiyonlarının çok azalması imkanıyla açıklıyoruz..

İnsan bütün maymunlardan tamamen çıplak oluşu ile ayrılır. Erkekte bir miktar kısa ve sert kıl vücudun büyük bir kısmının kaplar. Kadında da ince bir tüy örtüsü vardır. Kullanma bakımından muhtelif ırklar birbirinden çok farklar gösterir. Bu fark sadece miktar bakımından değil; bulundukları yer açısından da seçilir. Vücutta dağılmış bir şekilde bulunan kılların daha aşağıda bulunan hayvanların bütün cildini kaplayan tüylerin kalıntısı olduğundan şüphe yoktur. Kılların anormal bir şekilde beslendikleri takdirde "eski iltihaplı yerlerin yakınında" sık, uzun daha koyu renkli tüylere dönüştükleri hakkında bilinen gerçek de bu görüşü destekler.

Poget, bana çok defa bir ailenin çeşitli bireylerinde kaşların bazı kıllarının geri kalanlardan çok daha uzun olduğunu tespit ettiğini bildirdi. Bu önemsiz özelliğin de kalıtsal olması mümkün gözüküyor. Bu kıllarda da bir temsilcilik var gibidir. Çünkü şempanze ve bazı makak türlerinde göz üstündeki çıplak ciltte bizim kaşlarımıza benzeyen dağınık, oldukça uzun kıllar bulunur.

Yaygın bir görüşe göre kuyruğun bulunmayışı insanın önemli ayırıcı özelliklerinden biridir. Ama insana en yakın olan maymunlarında bu organdan yoksun oluşu kuyruksuzluğun insana has bir olay olmadığını göstermektedir. Sakatlanmaların genellikle kalıtsal olduğunu bildiğimiz için kısa kuyruklu maymunlarda kuyruğun belirgin ve fonksiyonel bakımdan faydasız kısmı bir çok kuşaktan sonra güdük ve bükük oluşunun devamlı sürtünme ve yaralanmalardan ileri gelmesi pek ihtimal dışı değildir. İnsanlarda çok uzun bir süre sürtünmekten zarar gördüğü için kaybolduğunu söyleyebiliriz." [136]

Besbelli ki bu organlar, daha az bir gelişim aşamasında günceldeki koşullardan daha az da yararsız olacaklardır, eskiden değişme yoluyla ve yalnızca yararlı değişimleri saklamak için etki yapan doğal seçme yoluyla üretilmiş

[136] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s, 32- 42, 71- 94

olamazlar.[137] Çünkü Darwin güdük kalmayı doğal seçme yoluyla açıklamaya kalksaydı teorisinde tutarsız olacaktı. Doğal seçme kalıtsal olarak güdük kalmış organları yararsız olduklarından ötürü zamanla ortadan kaldırması gerekecekti. Darwin güdük kalmayı doğal seçme ile bu sebepten ötürü açıklamaz.

İmdi, Darwin'in evrim teorisinin temelini oluşturan Doğal Seçmeyi (Natrurel Selection) inceleyelim. Darwin, yaşamak için gerekli olan besin, su, ışık ve diğer çevresel faktörler bakımından bireyler arasında bir yarışmanın olduğunu ve başarılı olanların yaşayabileceğini belirtir.

c) Doğal Seçme *(Naturel Selection)*

"Bütün evcil ürünlerimizde saptadığımız değişkenliğin tümü doğrudan insanın işi değildir. İnsan değişimleri ne üretebilir nede önleyebilir, ortaya çıkan değişimleri koruyabilir ve aktarabilir. İnsan, herhangi bir amacı olmaksızın organik varlıkları, yeni ve değişen yaşam koşullarına bırakır ve değişiklikler birbirini izler. Bütün organik varlıkların birbirleri ile ve yaşamın fiziksel koşulları ile ilişkilerinin ne kadar karmaşık olduğu ve dolayısıyla bu varlıklardan her birinin bu farklı yaşam koşullarının neden olduğu son derece değişken yapısal çeşitlilikten ne büyük üstünlük sağladığını aklımızda tutalım. İnsana yararlı değişimler doğal olarak birbirini izlerken, büyük ve korkunç yaşam savaşında hayvana yararlı başka değişimlerin de sayısız kuşaklar boyunca birbirini izlemesini düşünme doğru olmaz mı? Bu olgu bir kez kabul edildi mi ne kadar küçük olursa olsun herhangi bir üstünlüğe sahip olan bireylerin en büyük yaşama ve üreme şansına sahip oldukları konusunda kuşkuya düşebilir miyiz?

Öte yandan birey için ne kadar az zararlı olursa olsun her elverişsiz değişimin zorunlu olarak onun kaybına neden olacağından da emin olabiliriz. Bu elverişli bireysel farklılıkların ve değişmelerin korunmasına "Doğal Seçme ya da En Uygun Olanın Kalması" adını verdim._Önemsiz değişimler, yani bireye ne yararlı nede zararlı olanlar kuşku yok ki doğal seçmeye uğramazlar, belki de bazı çok biçimli *(polymorphic)* türlerde gördüğümüz gibi, değişebilir öğeler olarak kalmakta devam ederler, ya da organizmanın doğası ya da varoluş koşullarının niteliği gereği sonunda

---

[137] Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 617

değişmeden kalırlar. Doğal seçme *(Natural Selection),* yalnızca rastlantı *(coincidence)* sonucu meydana gelen değişimler, bireyin içinde bulunduğu yaşam koşullarında kendisi için elverişli oldukları zaman, bu değişmelerin saklanması, korunması anlamındadır. İnsanoğlunun gerçekleştirdiği seçmenin güçlü etkisinden söz edildiğinde hiç kimse buna karşı çıkamaz; çünkü bu durumda insanın şu ya da bu amaca yönelik olarak seçtiği bireysel farkları doğanın daha önceden meydana getirmiş olması gerekir. “[138]

Darwin, Doğal Seçmeyi rastlantıya bağlamasının en büyük nedeni ilkesinin bütün canlılarını kapsamasından ileri gelmektedir. Eğer Doğal Seçme bilinçli olsaydı bitkileri ve kısmen hayvanları kapsamayacak, insanlarla sınırlı kalacaktı. Dolayısıyla Doğal Seçme bilinçsizdir.

Darwin doğal seçmelerdeki değişimden *(modifikasyon)* ne anlattığını kendi sözleriyle şöyle belirtiyor: “Varlık koşullarındaki değişimlerin değişkenlik yeteneğini arttırma eğilimi taşıdığına inanmamız için haklı nedenler vardır. Varoluş koşulları değişerek alan, doğal seçmeye elverişli duruma gelmiştir, çünkü böylelikle yararlı değişmelerin meydana gelmesine daha büyük şanş sağlamıştır; bu yararlı değişmeler olmadıkça da doğal seçme bir şey yapamaz. Hiçbir zaman unutulmamalıdır ki değişim *(modification)* teriminden basit bireysel farkları anlıyorum. [139]

Doğal seçme, her an ve tüm dünyada, en hafif değişmeleri araştırır; zararlı olanları atar, yararlı olanları korur ve biriktirir; nerede ve nasıl olursa olsun fırsatını bulur bulmaz bütün örgenlenmiş varlıkları organik ve inorganik yaşam koşullarına göre iyileştirmek için her yerde ve her zaman sessizce ve yavaş işler. Bu yavaş ve giderek ilerleyen dönüşümler, çağların akışı boyunca zamanın eli onlara damgasını vuruncaya dek, bizim gözümüzden kaçar ve o zamana kadar akıp giden jeolojik dönemleri hesaba katmayız da canlı biçimlerin bugün eskiden olduklarından farklı olduklarını söylemekle yetiniriz. [140]

Her ne kadar doğal seçme her canlı varlığın yararı gereğince etki yapsa da, bizim çok ikincil önemde sayma eğiliminde olduğumuz karakterlerin ve yapıların da

[138]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 144- 146, Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s, 71- 94
[139]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 147
[140] Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 149

doğal seçmenin nesnesi olabildikleri gerçeğini ortadan kaldırmaz. Yapraklarla beslenen böceklerin hemen her zaman yeşil renge, ağaç kabuğuyla beslenen böceklerin grimsi bir renge büründüklerini, Alplerin karatavuğunun kışın beyaz olduğunu ve çalıhorozunun tüylerinin fundalık renginde olduğunu gördüğümüzde, bazı kuşların ve bazı böceklerin büründükleri renklerin onları tehlikeden korumaya yaramadığına inanmamız gerekmez mi? Doğal seçme, demek ki, her çalıhorozunun türüne yaşadığı ülkeye uyum sağlayan bir renk vererek ve bir kere bu renk edinildikten sonra bunu koruyarak sonsuzlaştırarak kendi rolünü oynayacaktır." [141]

Doğal seçme, hangi yaşta olursa olsun bu yaş için yararlı değişimleri biriktirmek ve uygun düşen yaşta kalıtımsal iletilme yoluyla bazı örgenlenmiş canlılar üzerine etkili olabilir ve onları değişime uğratabilir. Yavru canlının yapısını ana- babasına göre, ana- babaların yapısını da yavruların yapısına göre değişikliğe uğratabilir. Doğal seçme, bir hayvanın yaşamı boyunca ona bir tek kez çok yararlı olan yapısını değiştirebilir. Örneğin bazı böceklerin salt kendi kozalarını açmak için kullandıkları koskoca çeneleri ya da yavru kuşların yumurtadan çıkmakta kullandıkları gaga uçlarının boynuz gibi sertleşmiş olması bu olaylardandır. [142]

Doğal seçme, gerçekten, her zaman başka canlıların boş bıraktıkları ya da tamamıyla dolduramamış oldukları yerler oranında iş görür ve bu, son derecede karmaşık ilişkiler anlamına gelir. Ama genel kural olarak, herhangi bir türün dölleri (sonraki kuşakları), ne kadar çok yapısal olarak, ıraksarlarsa *(divergence)* onların yeni yerler ele geçirme şansları o ölçüde büyük olur, ve onlardan gelen değişime uğramış soy bir o kadar çoğalma eğilimi gösterir. En son oluşan ve en yetkinleşmiş kolların değişime uğramış dölleri, en eski ve en az yetkinleşme göstermiş kolların yerlerini alma ve dolayısıyla onları eleme eğilimindedirler. [143]

İnsanın ilk ataları, tüm öteki hayvanlar gibi, kendi geçim araçlarının üstünde bir çoğalma eğilimi göstermiş ve bu yüzden zaman zaman varlıklarını korumak için dövüşmek zorunda kalmış, bunun sonucu olarak ta Doğal Seçmenin katı yasasının

[141]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 150
[142]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 151- 152
[143]Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, s, 187- 188

etkisine uğramış olsalar gerekir. Yararlı olan her tür değişiklik, böylece, sıra dışı rastlantı olarak ya da olağan olarak korunmuştur. Zararlı olanlar elenmiştir. [144]

Yabanılların ve dörtellilerin büyük çoğunluğunun alışkanlıklarına bakarak, yargıya varmak gerekirse, ilkel insanlar hatta onların maymunsu ataları da belki toplu olarak yaşamaktaydılar. Tamamıyla toplumsal hayvanlarda Doğal seçme, bazen topluluk için yararlı olan şeyleri koruyarak birey üzerinde etkili olur. En donanımlı bireyleri en büyük sayıda içinde bulunduran bir topluluk sayıca artar ve daha az donanımlı olanlara üstün gelir; ve tek tek bireyler aynı topluluğun öteki üyeleri üzerinde herhangi bir üstünlük kazanmamış olsalar da bu böyledir. Ortaklaşa yaşayan böceklerde polen toplayan aygıtlar ya da işçi arının iğnesi, ya da asker-karıncaların büyük çeneleri gibi, başlı başına pek az yararı olan ya da hiç olmayan dikkate değer birçok yapı bu tarzda kazanılmıştır. Birlikte yaşayan üst hayvanlarda yalnızca topluluğun yararı için meydana gelmiş bir tek yapı değişikliği bilmiyorum, her ne kadar bazıları topluluğa ikincil bir hizmet gösterseler de. Örneğin geviş getirenlerin boynuzları ve şebek maymunlarının büyük köpek dişleri erkek hayvanlar tarafından seksüel kavganın silahı olarak kazanılmış gibi görünmektedir, ona aynı zamanda sürünün ya da yığının savunması içinde kullanılır. Bazı zihinsel yetiler bakımından olay tamamıyla farklıdır. Çünkü bu yetiler, başlıca ya da salt topluluğun yararı için edinilmiştir ve aynı zamanda tek başlarına da bu yetilerden dolaylı olarak yarar sağlarlar. [145]

Çoğu kez yukarıdaki görüşlere karşı çıkılmıştır, insanın dünyanın en korumasız ve en savunmasız yaratıklarından biri olduğu, ilkel durumda bulunduğu, çok daha az gelişmiş olduğu korunma ve savunma araçlarından daha da yoksun olması gerektiği ileri sürülmüştür. Örneğin Argyll Dükü "İnsanın oluşum biçimi, pek büyük bir yeteneksizlik ve fizik güçsüzlük anlamında hayvanların yapısından farklıdır. Bu da, sıradan bir Doğal Seçmeye yorulması olanaksız bütün öteki sapmaların hepsinden daha büyük bir uzaklaşma anlamına gelir."

---

[144]Charles Darwin**, İnsanın Türeyişi**, s 71
[145] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s, 91- 92

Büyüklük ya da güç bakımından, insanın şempanze gibi küçük bir türden mi, yoksa goril gibi güçlü bir türden mi geldiğini bilmiyoruz. Onun için atalarıyla karşılaştırarak, insanın atalarının daha büyük ve daha güçlü mü?

1. Zeka yetenekleriyle fazlasıyla dengelenmiştir, daha barbarlık durumunda bulunduğu bir aşamada bile insan, bu yetenekleriyle çalışır olmaz mı? Kedisine silahlar, aletler vb. yapabilmiştir.

2. İnsan, kendisini benzerlerine yardım yapmaya ve karşılığında yardım almaya götüren toplumsal nitelikleriyle de dengelenmiş gibi, hayvansal yeteneklerini yavaş yavaş yitirirlerken, aynı zamanda zeka bakımından ilerlemeleri, varlıklarını sürdürebilmiş olmaları ve hatta gelişme sağlamaları tamamıyla anlaşılır bir şeydir.[146]

---

[146] Charles Darwin, **İnsanın Türeyişi**, s, 92-94

IV.BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERİM'DE İNSANIN YARATILIŞI

Kur'ân kendi ifadesiyle, en doğruya götüren bir Kitap'tır (İsra, 17/9). Hedefi kişinin mutluluğu ve hidâyetidir. Bu anlamda yol gösteren bir rehber durumundadır. Dolaysıyla bugünkü anlamda bir felsefe ve bir ilim kitabı olmaktan uzaktır. Bununla beraber, ilmî ve felsefî düşünce ve yoruma açık âyetlerin sayısı oldukça fazladır. Böyle âyetler, Kur'ân'ın asıl hedefi olan mutluluk ve hidâyet için kişinin araştırıp düşünmesi, kendini ve kainatı tanıması ve onları yöneten kanunları bulması, Tanrı'nın yaratma ve ilminin sonsuzluğunu anlaması gerektiğini vurgulamaktadır.[147]

Kur'ân'da insanın yaratılışının, göklerin, yerin, bitkilerin ve hayvanların yaratılışından sonra olduğu görülmektedir. Dolaysıyla insan, insan olarak yaratıklar zincirinin en son halkasını teşkil etmektedir. Orijini ise, diğer canlılarla birlikte hayatın orijinine kadar uzanmaktadır. Canlı dünyasına ilişkin olarak hayatın orijini meselesi muhtelif âyetlere serpiştirilerek, Kur'ân'ın insanı sevk etmek istediği düşünce istikametinde, inorganik yaratma ve organik yaratma ikili bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.[148]

Buna göre insanın yaratılışı, yeryüzündeki canlı ve cansız varlıkların yaratılmasından sonra gerçekleşmektedir. Böylece yeryüzündeki canlı-cansız her şey yeryüzünün hakimi olacak insan için hazır hale getirilmiştir.

Kur'an, yaratılış sürecinin ilk aşamasında, yaratılışın başlangıç noktasından bahsederken *haleka* fiilini kullanmaktadır.. Haleka, insanın yaratılışının yanında, her şeyin yaratılışı içinde kullanılmaktadır. "Her şeyi yaratan ve onun mukadderatını tayin eden O'dur"[149] burada açıkça bu anlam gözükmektedir. Bundan sonra ise, insanın özelliklerinden bahsederek yaratılış sürecini tasvir etmektedir. Şu ayette olduğu gibi "*biçim vermek", "şekil vermek" "her yönden tamamlamak"* anlamına gelen "*savvera"* fiili kullanılmaktadır.

[147] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** İstanbul, 2003, s, 47
[148] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 49
[149] **Furkan,** 25/2

"Allah…sizi suretlendirdi ve suretinizi de en güzel bir biçimde ve incelikte kıldı"[150]

A. İNORGANİK EVRE

1-İnorganik evrenin Merhaleleri

İnsanın insan şekline gelişi muhtelif merhalelerden sonra olmuştur. İnsanın inorganik maddesinin oluşumu yedi merhale ile gerçekleşmiştir. Bunlar sırasıyla su, toprak *(turâb),* çamur *(tin),* değişken cıvık ve kokulu çamur *(hama'in mesnûn),* yapışkan çamur *(tin lâzib),* pişmiş çamur *(salsal ke'l fahhâr)* ve son olarakta çamurdan süzülen öz *(sulâle min t'in).*

Bu merhalelerin belirli bir ilerleme ile gittiğini kimse inkar edemez; ama buradaki ilerleme daha öncede ifade edildiği gibi çağdaş evrim fikrini değil tekâmül fikrini desteklemektedir. Buradaki aşamalar tedricen bir diğerini tamamlayarak ilerlemektedir.

a- Su

Kur'ân'ı Kerim'de su *(ma')* üç anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamda, her nebati hayatın zorunlu unsurudur. *"Sizin için yeryüzünü döşeyen, yollar açan, gökten su indiren O'dur. Biz bu su ile türlü türlü, çift çift bitkiler yetiştiririz."*[151] İkinci anlamda, hayvani hayatın teşekkülüne sebep olan herhangi bir su kastedilmektedir. *"Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi dört ayakla yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah şüphesiz her şeye kadirdir."*[152] Kur'an-ı Kerim'in açıkca ifade ettiği gibi her canlı sudan yaratılmıştır. Bütün canlıların aslı birdir. Âyette de görüldüğü gibi aslı bir olan canlılar çeşitli türlere ayrılmışlardır. Bir kısmı karnı üzerinde yürüyen sürüngenler, bir kısmı iki ayaklılar, bir kısmı da dört ayaklılardır. Bütün bunlar tesadüfen veya kendiliğinden oluşmuş değildir. Bunlar Allah'ın kanuna uygun olarak meydana gelmişlerdir. Allah dilediğini yaratır , hiçbir şeyle sınırlı ve kayıtlı değildir. *"İnkar edenler, gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan*

---

[150] **Mü'min,** 40/64
[151] **Taha**, 20/53
[152] **Nur,** 24/45

meydana getirdiğimizi görmüyorlar mı?"[153] Bu âyetler bize gösteriyor ki, her canlı varlığın mahiyeti sudur ve sudan yaratılmıştır. Bu husus, canlıyı teşkil eden her hücrenin ilk elementinin su olduğunu belirler. Dolaysıyla susuz yeryüzünde hayatın imkansız olduğu da açıktır.[154]

Üçüncü anlamda ise, su ile dölleyici özelliği bulunan ve canlının üreme bezlerinden çıkan bir sıvı kastedilmektedir. *"Her şeyin hilkatini en güzel yapan ve insanı yaratmaya çamurdan başlayan O'dur. İnsanın neslini hakir sudan yapan sonra onu şekillendirip ruhundan üfüren ve sizin için kulak, gözler ve kalpler vareden O'dur. Doğrusu şükrünüz pek az."*[155]

Burada bizim için önemli olan hayatın zorunlu unsuru olan sudur. Surelere nüzul sırasına göre baktığımız zaman ilk unsurun su olduğu görülmektedir. Ayrıca gökler ve yer yaratılmadan önce Allah'ın Arş'ının su üzerinde bulunduğu Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır.

"Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. O zaman Arş'ı su üzerinde idi"[156] Burada ilk yaratılanın su olduğunu söyleyemesekte, suyun ilk yaratılanlardan olduğunu söyleyebiliriz. Allah'ın Arş'ının su üzerinde olduğu İncil'de de geçmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise metafizik konulara fazla dokunulmaması yönündedir.

b-Toprak

Su, aşamasından sonra Kur'an-ı Kerim'de ikinci aşama topraktır. İnsanın topraktan yaratıldığı altı ayette geçmektedir. İleride ayetlerde görüleceği gibi insanın orijini topraktır.

" Allah'ın indinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra da ona "ol" dedi o da oldu."[157] *" Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar dirilmede şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, sizi önce topraktan sonra nutfeden sonrada alaktan yarattık."*[158] *"Allah sizi topraktan sonra*

---

[153] **Enbiya,** 21/30
[154] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 50
[155] **Secd**e, 32/7-9
[156]
[157] **Âl_i İmran,** 3/59
[158] **Hacc**, 22/5

nutfeden yaratmış ve sizi çift halinde varetmiştir."[159] Bu âyetlerde dikkatimizi çeken, Adem'in ve bütün insanların orijininii toprak olduğudur. Hayatın orijinini su, insanın orijinini toprak olarak belirten Kur'ân, canlı varlık insanı, toprak ve su karışımı olarak görüyor.[160]Şu ayetler bahsettiğimiz konuyu ele almaktadır:

"Sen, seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da insan şekline koyan Rabbini inkar mıu diyorsun?"[161]

"Yine O'nun sizi topraktan yaratması (yüce kudretine delalet eden) âyetlerindendir ki, sonra da siz şimdi bir beşersiniz, yayılıp duruyorsunuz."[162]

" O'dur ki sizi bir topraktan sonra bir nutfeden, sonra bir damla sudan, sonra yapışkan bir çamurdan yaratan, sonrada sizi bir bebek olarak çıkarıyor, sonra olgunluk çağına eresiniz diye büyütüyor."[163]

c-Çamur

Toprak ve sudan sonra karşımıza çamur aşaması çıkmaktadır. Toprak ve suyun birleşmesiyle oluşan üçüncü merhaledir. Kur'an'da bu merhale şu şekilde geçmektedir.

"O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de onun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz."[164]

"Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi"[165]

"Hani meleklere, 'Adem için saygı ile eğilin" demiştik, onlar da saygı ile eğilmişlerdi. Yalnız İblis saygı ile eğilmemiş, "Hiç ben, çamur halinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?' demişti."[166]

"O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı."[167]

---

159 **Fatır,** 35/11
160 İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 54
161 **Kehf**, 18/37
162 **Rûm**, 30/20
163 **Mu'min,** 40/67
164 **En'am**, 6/2
165 **A'raf,** 7/12
166 **İsra,** 17/61

"Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım." "İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi."[168] İnsanın tekâmülünün bir aşaması da yukarıda belirtildiği gibi çamurdur.

d-Çamurdan Süzülmüş Öz

Çamur aşamasından sonra ise bu aşama oluşmaktadır. Tedricen ilerleme devam ederken artık karşımıza çamurun özünü ifade eden kısım gelmektedir ve Kur'an'da şöyle geçmektedir:

"Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık."[169]

e-Yapışkan Çamur

Süzülmüş çamuru takip eden merhaledir. Bu aşamada çamur artık yapışkan, şekil almaya müsait hale gelmiştir. Bu kısım Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir:

"(Ey Muhammed!) Şimdi sen onlara sor: "Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri yaratmak mı? Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık."[170]

f -Değişken Cıvık Çamur

Yapışkan çamur, bu aşamada artık şekil alabilecek niteliklere kavuşmuştur. Biçimlendirilme, şekil verilme söz konusudur. Allah, bur merhaleyi Kur'an-Kerim'de şu şekilde açıklamaktadır.

" Gerçekten Biz, insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık." " İblis, 'Benim, kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattığın bir insana secde etmem olacak şey değildir!' dedi."[171]

g– Pişmiş ve Kuru Çamur

Bu merhale önemli bir merhaledir. Şekil verilen çamur bu kısımda ateşte pişirilerek dış görünüş itibariyle değişmez niteliklere bürünmektedir. Bu aşama

---

[167] **Secde**, 32/7
[168]**Sâd,** 38/71,76.
[169] **Mü'minun**, 23/12
[170] **Saffat**, 37/11
[171] **Hicr,** 15/26,33

inorganik evreninde son aşamasını teşkil etmektedir. Ayetlerde şu şekilde geçmektedir.

“ Gerçekten Biz, insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık.” “Ve düşün o vakti ki, Rabbin meleklere: ‘Ben, kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım.” “ İblis, ‘Benim, kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattığın bir insana secde etmem olacak şey değildir!’ dedi” [172]

“ Fağfur (çın çın ses veren, kurumuş) gibi bir salsal (ateşte pişmiş gibi bir kuru çamur)dan yarattı.”[173]

İnsan orijini toprak olmak kaydıyla belirli merhalelerden geçerek yaratılmıştır. Bunun sonucu olarakta toprakta bulunan elementler, insan vücudunda organik olarak bulunmaktadır. Bu günümüz modern bilim tarafından da kabul edilmektedir. Ancak buradaki problem, tabiattaki organik elementlerin insan vücuduna nasıl organik bir halde geçtikleri konusudur. Bunu bilim henüz aydınlatamamıştır. Yukarıdaki ayetlerde insan yaratılırken belirli merhalelerden geçtiği açık olarak belirtilmektedir. Bu merhalelerin sonuncusunda ise insanın yanmış kuru bir çamurdan yaratıldığı geçmektedir. Ben bu noktada inorganik elementlerin, yaratılışın son merhalesini de göz önünde bulundurarak insan vücuduna yüksek ateşte pişmesiyle veya büyük bir patlama yoluyla açığa çıkan ateşin etkisiyle olabileceği kanısındayım. Yani insanoğlu belirli aşamalardan geçtikten sonra ateşle inorganik evreden organik evreye geçişini yapmıştır.

Özet olarak insan, biyolojik anlamda yani inorganik aşamada topraktan tedricen gelişen bir görünüm arzetmektedir. Burada bir ilerleme söz konusudur, bu doğanın veya varoluşsal sürecin değil Allah’ın iradesinin eseridir. Buna evrim değil tekâmül denilmesi gerekmektedir.

2- Nefsi Vahide

Ar’af suresinin 189. âyeti ile Nisâ suresinin 1. âyeti muhteva itibariyle aynı olmasına rağmen genellikle yaratılışla ilgili olarak Nisâ suresi 1. âyet üzerinde

[172] **Hicr**, 15/26,28,33
[173] **Rahman**, 55/14

açıklama yapılmıştır. Bunun böyle olmasında Nisâ suresinin Kur'an'daki sırası itibariyle önce gelmesinden kaynaklanmıştır.

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir."[174]

Âyetin "Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan" kısmı bizim için asıl önemli olan kısmıdır. Tek nefis ve ondan da eşini derken ne kastedilmektedir bu kısım bizim için büyük önem arz etmektedir. Öncelikle nefis denilince ne anlaşılmaktadır onu ifade edelim.

Nefs, lugatta insanın şahsı, cevheri, bir şeyin kendisi mânâlarına geldiği gibi ruh, akıl gönül mânâlarına da gelmektedir. Ayrıca arzu, istek, murat mânâlarına da kullanılmaktadır. Istılahta ise İbn Sina, bu kelimeyi Aristoteles'in tarifine uygun olarak tarif etmektedir.[175] Lisanu'l Arab'ta ise nefs iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi 'filanın nefsi çıktı' kavlinde olduğu gibi ruh mânâsındadır. Diğer anlamı ise, 'filanın nefsinde şöyle şöyle yapmak vardır' sözünde olduğu gibi buradaki nesf akıl, zihin, kalp anlamındadır. Diğer bir anlamı ise, bir şeyin toplamı ve o şeyin hakikatidir.[176] Aristoteles'e göre nefs, maddenin karşısında bulunan suret anlamında cevherdir. Cisim olmamakla birlikte cisimden ayrı bir varlığı düşünülemez. Filozof üç çeşit nefsin bulunduğunu kabul eder.

1-Nebati Nefs

2-Hayvani Nefs

3-Natık Nefs[177]

İbn Sina nefsi iki bakımdan ele almakta ve bu nedenle iki farklı tanım vermektedir.

1-İnsan, hayvan ve bitkilerde ortak olması bakımından şöyle tanımlanır: Nefs bilkuvve canlılık özelliğine sahip olan tabii cismin ilk yetkinliğidir.[178] Bu tarifte

---

[174] **Nisâ**, 4/1
[175] Abdurrahman Dodurgalı, **İbn Sina Felsefesinde Eğitim**, İstanbul, 2000, s, 65
[176] Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Bekr İbn Manzûr, **Lisânu'l-arab**, Beyrut, 1994, s, 233-234
[177] Ali Durusoy, **İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Alemdeki Yeri,** İstanbul, 1993,s, 19

cisim kelimesinin kullanılışı onun maddelik özelliğini gösteren yönü itibariyle değil de, bir cins olması (cinslik niteliğini göstermesi) açısındandır. Nefs tabii cisimlerin kemalidir. Yapma cismin kemaline nefs denmez. Sözgelimi masanın sandalyenin kemali, onlarda nefsin varlığını gerektirmez.[179]

2-İnsan ve gök cisimlerinde ortak olması bakımından tanımı ise şu şekildedir: İhtiyari (seçmeye dayalı) bir hareketi gerekli kılan, cismin dışında bir yetkinlik ve bir cevherdir. Görüldüğü gibi nefs, her iki tanımda da bir yetkinlik olarak anlaşılmaktadır. Bu yetkinlik, İbn Sina'ya göre bitki ve hayvanların bilfiil varolması anlamındadır. Yani bilkuvve varolan bitki ve hayvan, nefs sayesinde yetkinleşerek bilfiil olmaktadırlar. Çünkü insan, hayvan ve bitkilerde ortak olan nefse sahip olmakla henüz insan olmamış, yalnızca insan olabilecek bir yetkinliğe erişmiş olmaktadır. O halde insanın ikinci bir yetkinliğe ihtiyacı vardır. Bu yetkinlik insanı bilkuvvelikten bilfiil hale getirmekte, bu sayede nutk özelliğine ve kendi fiilini gerçekleştirebileceği ilkeye sahip kılmaktadır.[180]

Varolma acısından nefsin cisim olamadığını, cevher olduğunu ve kendi kendine canlı olduğunu ileri süren İbn Sina, canlıların bedeninde nefsin içinde yaşaması için elverişli bir madde olduğunu kabul eder ve buna da uygun madde dendiğini söyler.[181] İbn Sina'nın nefsin varlığı ve cevherliği konusunda kullandığı "uçan adam" misali şöyledir. "Aramızda birinin Allah (c.) tarafından, doğuştan itibaren, olgun yaşta yaratılmış olduğunu varsayalım. Onun yüzü dış dünyadan hiç bir şey görmeyecek şekilde perdeli olsun. Toprak üzerinde yer değiştirmesin, fakat havada, daha doğrusu boşlukta bulunsun. Bu havanın kendisine yapacağı basıncı duymaması için, organları hiç bir yere dokunmasın ve ona hiçbir duyu vermemesi için ayrılmış olsun. Böyle bir insan gerçekten varolduğunu anlayacaktır; bununla birlikte, ne dış organlarının, nede iç organlarının, ne beyninin, ne de kendinde bulunan hayati unsurların varolduğunu söyleyebilecektir. Bu konuda hiçbir şey söyleyemez. Bununla beraber,genişliği, uzunluğu ve derinliği olmayan bir varlık olarak varolduğunu anlayabilecektir. Hatta bu anda onun için bir el veya her hangi bir organ hayal etmenin mümkün olduğunu varsaysak, o, bunun

---

[178] Nuri Adıgüzel, **İbn Sina'nın Nefs Teorisi,** Sivas, 2005, s, 13
[179] Abdurrahman Dodurgah, **İbn Sina Felsefesinde Eğitim,** s, 65
[180] Nuri Adıgüzel, **İbn Sina'nın Nefs Teorisi,** s, 13-14
[181] Abdurrahman Dodurgah, **İbn Sina Felsefesinde Eğitim,** s, 66

kendi organlarından biri olduğunu idrak edemeyecektir. Öyle ise, varlığı ispatlanan, aynı anda varlığı ispatlanamayandan farklıdır. Bundan dolayı, insanın kendisi olarak varlığını ispatladığı bu şey, bu insanın organlarının olup olmadığını bilmeksizin gene onun tarafından tanınabilir. Bu insan, nefsinin bedeninden farklı olduğunu ortaya koyma halindedir. Daha açık bir ifade ile, onun nefsini algılaması ve varolduğunu bilmesi için bir bedene ihtiyacı yoktur.[182]

Âyette geçen "Ey insanlar" hitabının kimleri kastettiği bilinmesi nefsi vahideyi açıklamamıza yardımcı olacaktır. Buradaki "Ey insanlar" hitabı kimleri kastettiği konusunda müfessirler çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Fahruddin er-Razi, Tefsîr-i Kebir'de İbn Abbas'ın hitabın Mekke halkına ait olduğunu ifade eder.

"Cenâbı Hakk'ın 'Ey İnsanlar' buyruğu hakkında Vahidi, İbn Abbas'tan şunu rivâyet etmiştir: 'Bu hitap, Mekkelilerdir.' Müfessir usulcüler; bu hitabın bütün mükellefler olduğu hususunda ittifak etmişlerdir ki, bu şu sebeplerden dolayı en doğru olan görüştür.

a) Bu âyette geçen 'insanlar' kelimesi, başına eliflam gelmiş bir çoğul lafızdır. Bu lâfız istiğrak (şumul ve umûm) ifade eder.

b) Allah Teâlâ 'ittikaediniz' emrini, O'nun, insanları tek bir nefisten yaratmış olmasına bağlamıştır ki bu illet, bütün mükelleflerin Hz.Adem'den yaratılmış olmaları sebebiyle, o mükellefleri de içine alır. İllet âmm olunca, hükümde âmm olur.

c) İttikâ etmekle mükellef tutulma, sadece Mekkelilere ait değildir. Aksine, bütün insanlar hakkında umûmî bir hüküm ifade eder. 'İnsanlar' lafzı herkesi içine aldığına, 'ittika etmek' emri yine herkes için âmm olduğuna ve bu mükellefiyet illeti de, ki bu onların tek bir nefisten yaratılmış olmasıdır, herkes hakkında umûmî olduğuna göre, bu hitabın Mekkelilere tahsisi edildiğini söylemek, son derece uzak bir ihtimaldir. İbn Abbas'ın delili, Hak Teâlâ'nın *'Kendisiyle birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının'* buyruğunun Araplara mahsus olmasıdır. Çünkü 'Allah aşkına' ve 'akrabalık hakkı için' bir şey istemek Araplara mahsus bir örftür ki mesela onlar, 'Senden Allah ve akrabalık hakkı için istiyorum' ve 'Senden Allah ve akrabalık hakkı için talep ve rica ediyorum' derlerdi. Durum böyle olunca Cenâb-ı Hakk'ın '*Kendisiyle birbirinize dileklerde*

[182] Hayrani Altıntaş, **İbn Sina Metafiziği**, Ankara, 2002, s, 126-127

bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının' âyeti Araplara mahsus olmuş olur. Bu sebeple âyetin baş kısmı olan 'Ey İnsanlar' hitabı Araplara tahsis edilmiş olur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın, âyetin evvelinde, 'Rabb'inizden ittikâ ediniz' ve bundan sonraki, *Kendisiyle birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının'* ifadesi, aynı muhâtaba müteveccih olarak gelmiştir. İbn Abbas'ın bu görüşüne de bu şekilde cevap vermek mümkündür. Us'ul-ü fıkıhta, âyetin sonunun hususi olması, baş kısmının umûmî olmasına mani olmaz şeklinde bir kaide bulunmaktadır. Cenâb-ı Hakk'ın 'Ey İnsanlar' hitabı, bütün insanları içine alan âmm bir lâfız; O'nun '*Kendisiyle birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının'* buyruğu da Araplara mahsus olmuş olabilir."[183] Reşid Rıza, tefsirinde Razi, hitabın Mekke halkına yönelik olduğuna dair sözü, İbn Abbas'a isnat ederek aktarır. Reşid Rıza, tefsirinde yukarıdaki Fahruddin er-Razi'den aktardığımız bölümü aynen anlatır.[184]

Merâğî "Ey insanlar" hitabının Peygamber döneminde yaşayan Kureyşoğullarını kapsadığını ifade eder.[185] Şevkâni ise bu görüşe katılmayarak ayette yer alan "ey İnsanlar"dan kastın, hitap anında mevcut olan Ademoğullarını, harici bir delil ile gelecek bütün insanları kapsadığına dair şuan ki insanların mükellef olduğu gibi gelecek olan insanlarında mükellef olduğuna dair icma olduğunu bildirir.[186] Muhammed Abduh'ta bu görüştedir. Allah Teâlâ'nın "Ey İnsanlar" sözü umum bir lafızdır. "Ey İnsanlar" umûmî olduğu için hitâp, "tek bir nefis"ten olan insanlardır; diğer bir kavim olmaksızın herhangi bir kavme has değildir. Celâluddîn es-Suyutî'nin dediği gibi değildir. Özellikle bir ayet hariç bu sure Medenîdir. Bir ayetide Mekkî mi Medeni mi olduğu şüphelidir. "Nâs" lafzı bütün insan cinsi içindir. Zayıf bir görüşe göre onun aslı "ünese" dir. Eliflam başına dahil olduğu zaman hemze hazfedilir. O zaman bir grup insanı kasteder. İbn Abbas bu konuda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "Ey İnsanlar" hitabı Ar'âf, Yunus, Hacc, Neml gibi mekkî surelerde çoktur. Aynı şekilde Bakara, Nisa, Hucurat gibi medeni surelerde de bu hitâp vardır. Bu surelerde ehli Mekkeye olan hitap galiptir ama bununla birlikte onların

---

[183] Fahruddin er-Razi, **Tefsîr-i Kebir** (Çev., Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Ankara, 1990, s, 306

[184] Muhammed Reşid Rıza, **Tefsîru'l Menar,** Beyrut, Tarihsiz, IV/323

[185] Ahmed Mustafa el- Merâği, **Tesîru'l-Merâğî,** Beyrut, Tarihsiz, II/175

[186] Muhammed b. Ali b.Muhammed eş-Şevkâni, **Fethu'l Kadîr**, Beyrut, 1195, I/501

dışındakileri de içine alır. Onun medeni surelerde gelmesi bütün mükellefleri kapsamasından dolayıdır.[187]

Görüldüğü üzere hitabın kime yöneltildiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Nisa suresinin Medeni bir sure olması ve Kur'ân- Kerim'in evrenselliği göz önünde bulundurulduğu zaman hitabın yaşayan ve yaşayacak olan bütün insanları kapsadığı ortadadır. Hitap umum ifade ediyorsa "tek bir nefis"ten ne anlamamız gerekmektedir.

"Halaqakum min-nefsin vâhidetin": "sizi tek bir nefisten yarattı" ifadesinde "tek nefis"ten kim veya ne kastedildiği yukarıda da görüldüğü gibi muhataba göre belirginlik kazanmaktadır.[188] Çünkü hitapta ne kabul edilirse ona göre anlam verilmek zorunda kalınmaktadır.

Muhammed Abduh'a göre burada "tek bir nefisten maksat; ne zahir bakımından, ne de nass bakımından Hz. Adem değildir. Müfessirlerden bir kısmı derler ki: Bu gibi hitaplar ile Mekke halkı veya Kureyşliler kastedilir. Eğer bu görüş sahih ise, buradan Kureyşoğullarının tek bir nefis olduğu anlamı çıkar ki, bu Kureyş kabilesi veya Adnanoğullarıdır. Eğer hitap Araplara ise tek bir nefisten maksadın Ya'rut ve Kahtân Arapları olması muhtemeldir. Eğer bu hitap İslam'a çağırılan herkese, yani bütün milletlere yöneltilmiş bir davettir dersek, şüphesiz ki her millet bundan kendi inandığını anlayacaktır. Bütün insanların Adem'in soyundan geldiğini kabul edenler tek bir nefis hitabıyla Hz. Adem'in kastedildiğini anlayacaklardır. Ancak her insanın bir atası olduğuna inananlar, buradaki bir tek nefis ta'bîrini kendi inandıkları atalarına hamledeceklerdir."[189]

"Burdaki tek bir nefis ta'bîrinden Hz. Adem'in kastedilmediğinin bir karinesi de 've onlardan pek çok erkek ve kadınlar var etmiştir' kavlidir. Pek çok erkek ve kadınlar denirken ifadeler nekre olarak kullanılmıştır. Halbuki bu tür ifadede uygun olan, ma'rife olarak kullanılmasıydı ve onlardan bütün erkek ve kadınları var etmiştir denilmesiydi. Öyle ise bu ifade nasıl bilinen tek bir kişiye Hz. Adem'e hamledilebilir? Hitâp bütün milletleredir ve umûmîdir. Hz. Adem'in insanlığın atası olduğu görüşü bütün milletlerce bilinen bir görüş değildir. Hz. Adem'i ve Havvâ'yı

---

187 Muhammed Reşid Rıza, **Tefsîru'l Menar,** IV/322
188 Cemal Ağarman, **Kadının Yaratılışı,** İstanbul, 2001, s, 205
189 Muhammed Reşîd Rızâ, **Tefsîru'l-menar,** s, 323-324

tanımayan ve duymamış olan pek çok insan topluluğu vardır. Nûh peygamberin soyundan gelen meşhur şecere İbraniler'den alınmıştır. Çünkü beşeriyet tarihini Hz.Adem'e bağlayan ve bunu yakın zamanla sınırlandıran İbraniler'dir. Çinliler ise insanlığı başka bir ataya nisbet ederler ve onun tarihini İbranilerin bahsettikleri atanın tarihinden daha uzun zamânâ götürüler. İlmi araştırmalar ve antropolojik incelemeler, İbraniler'in tarihini reddeder niteliktedir. Biz Müslümanlar ise, Yahudi tarihini doğrulamak zorunda değiliz. Eğer bu görüşü Hz. Musa'ya isnat ederlerse, Tevrat'ta bu görüşün Hz. Musa'ya ait olduğuna dair güvenilir bir belgemiz yoktur. Muhammed Abduh der ki; biz his ve aklın kavrayış alanının dışında kalan konularda sadece bizim peygamberimizin getirdiklerine dayanırız. Ve bu vahyin sınırları içerisinde dururuz. Fazla veya eksik bir şey söylemeyiz. Daha önce bir çok kez söylediğimiz gibi, Allah Teâlâ insanlığın yaratıldığı canlının durumunu burada müphem kılmış ve nekre olarak ifade etmiştir. Öyleyse bizde aynı müphemlik içerisinde bırakırız. Firenk araştırmacılarının, her insan türünün bir atası olduğu görüşü doğru çıkarsa, bu görüş bizim kitabımız bakımından bir önem ifade etmez. Halbuki bu konuda açık hüküm bulunan Tevrat hakkında önem ifade eder. İşte bu durum; araştırıcıların Tevrat'ın Allah katından gelme ve ilahi vahiy eseri olması konusunda şüpheye düşmelerine ve bunu reddetmelerine sebep olmaktadır.

Yine âyeti kerimelerde; insanlara 'Ey Adem oğulları' diye hitap edilmesi bu görüşle çelişmez ve bütün insanların Adem'in torunları olduğu konusunda kesin bir delil teşkil etmez. Hitabın sıhhati bakımından kendilerine hitap tercih edilen ve Kur'ân'ın indiği zamanda bulunan insanların Hz. Adem'in soyundan gelmiş olmaları yeterli olabilir. Bakara suresinin başında Hz. Adem'den önce yeryüzünde bazı türlerin bulunduğu ve bunların yeryüzünde fesat çıkarıp kanlar akıttığı konusu açıklanmıştı. Burada biraz daha izah için deriz ki; her ne kadar müfessirlerin cumhuru buradaki 'bir tek nefis' ifadesini Hz. Adem diye tefsir etmişlerse de, bu görüşlerini âyetin metninden veya zahirinden almış değillerdir. Sadece onlarca gerçek kabul edilen bir meseleden yani Hz. Adem'in insanlığın atası olması meselesinden hareket ederek bu görüşü belirtmişlerdir.

Sufilerden ve İmamiyye mezhebi mensuplarından nakledildiğine göre Ehl-i Kitab'ın ve bizim bildiğimiz meşhur Adem'den önce pek çok ademler varmış. Bu husus Ruhu'l-Meani'de belirtilir. İmamiyye'nin Camî el-Ekber kitabının müellifi 15.

fasılda uzun bir haber nakleder ki, buna göre; Allah Teâlâ Adem'den önce 30 Adem yaratmış. Her Adem arasında bin sene varmış ve dünya onlardan sonra 50.000 sene harap kalmış. Sonra 50 bin yıl imar görmüş ve ardında atamız Adem (a.s) yaratılmış. Keza İbn Bâbeveyh, Tevhid kitabında Ca'fer el-Sâdık'tan uzun bir söz nakleder ki, O şöyle demiş: Belki de Allah'ın sizden başka bir insan yaratmamış olduğunu kabul ediyorsunuz, doğrusu Allah binlerce Adem yaratmıştır. Siz bu Adem'lerin sonuncusunuz."[190]

"Adem'in bütün insanlığın babası olduğuna dair Kur'ân'da kesin bir nass yoktur. İlmi araştırmacılar, insanların, çeşitli babalardan türediklerini ileri sürerler. Eğer araştırıcıların dedikleri gibi insanlar, insanlar çeşitli köklerden türemişlerse bu, Kur'ân'a aykırı değildir. Kur'ân, bu konuda söylediklerini, öyle genel ve kapsamlı söylemiştir ki ne Yahudiler ona itiraz edebilmişler ne de araştırıcılar, onun kendi bulgularına aykırı düştüğünü söyleyebilmişlerdir.

Nefis kelimesi, insanı oluşturan, seçkin varlık yapan mahiyet (insanın hakikati)dir. Bu hakikat ister *Ehli Kitabın* dediği gibi Adem ile başlasın, şiilerin ve sufilerin dediği gibi sonradan inkiraz eden başka Ademlerle başlasın, yahut araştırıcıların dediği gibi çeşitli köklerden türesin farketmez. İnsanın yaratılışından söz eden bütün âyetler, bütün insanların tek bir nefisten geldiğini söyler. Bu tek nefis, insanın hakikatidir. İnsanlar, bununla insan olmuşlardır. İnsanlar, Adem Aleyhisselâm'dan da gelseler, kendilerinden önceki canlılardan da türemiş olsalar, onları insan yapan, bu tek hakikattir. Hepsi bu ortak hakikat ile insan olmuşlardır. Bundan dolayı kardeştirler."[191]

İnsanı canlı kılan nefs üzerinde çok ihtilaf vardır. Bazılarına göre nefis, bedenin a'razındandır, bağımsız bir varlığı yoktur. O, hayatın kendisidir. Cumhura göre nefis cevherdir. Bazılarına göre nefis maddedir, bazılarına göre maddeden ayrıdır. Bir görüşe göre nefis, bedenin bir parçasıdır. Diğer bir görüşe göre bedenden ayrı olan nefis, bedenin içine konulmuştur. Ruhun nefis veya nefisten başka bir şey olduğu hakkında da ihtilaf vardır. Bazılarına göre bu konuda kesin bir şey söylenemez.[192]

---

[190]Muhammed Reşîd Rızâ, **Tefsîru'l-menar**, IV/323-325
[191] Muhammed Reşid Rıza, **Tefsiru'l-Menar,** IV/326-327
[192] Süleyman Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,** İstanbul, 1989, s, 192

Taberî'nin ifadesiyle Mücâhid, Katâde ve es-Suddî'den nakledildiğine göre tek nefisten kasıt Âdem'dir.[193] Merâği ve Abduh'un dediği gibi alimler bu yorumu ayetin metninden değil Hz:Adem'in beşeriyetin babası kabul edilmesinden çıkarmışlardır.

Muhammed Esed klasik müfessirlerin çoğu, nefs terime yüklenen pek çok anlam içerisine de -can, ruh, akıl, canlı varlık, canlı, insan, şahıs, kimlik (şahsi kimlik), insanlık, hayat özü, temel ilke ve diğerleri- tercih ederler ve bu terim ile burada Hz. Adem'in kastedildiğini kabul ederler demektedir. Ama Muhammed Abduh bu yorumu reddeder ve onun yerine, insan soyunun ortak kökenini ve kardeşliğini vurguladığı için (ki yukarıda ki ayetin amacı da budur) "insanlık" karşılığını tercih eder; ayrıca bunu Hz. Adem ve Havva'nın yaratılması konusundaki Kitâb-ı Mukaddes'in tasvirlerine yersiz şekilde bağlamaz. Nefs'i bu bağlamda canlı olarak çevirmenin mantığı da aynıdır. "Eşi" ifadesine gelince, *zevc* ("bir çift", "çiften biri", veya "bir eş") terimi, canlı varlıklarla ilgili olarak bir çiftin veya bir ikilinin hem erkek hem de dişi tarafı kullanıldığından, insanlarla ilgili olarak da hem kadının eşini (kocasını), hem de kocanın eşini (hanımını) ifade eder. Razi'nin naklettiğine göre, Ebu Muslim "Ondan eşini yarattı" ibaresini, "Onun kendi cinsinden eşini (karşı cinsini) yarattı" anlamında yorumlar ve böylece Muhammed Abduh'un yukarda işaret edilen görüşünü destekler. *Minha'*nın lafzen, "ondan" şeklinde çevrilmesi, metin ile uyumlu olarak, her iki cinsin "bir tek canlıdan" türetildiği biyolojik gerçeğini yansıtır.[194] Aynı şekilde Süleyman Ateş'te burada ki nefs kelimesini tefsirinde canlı olarak çevirmiştir. Buradaki nefsi vahide Hz. Adem değil O'nun yaratıldığı öz olmaktadır.

" Ve halaqa minhâ zevcehâ" ifadesinde yer alam "minhâ" daki ha zamirinin merciî nedir. Beydavi, Ebu Muslim el-İsfehanî'nin "Ve halaqa minhâ zevcehâ" ifadesinde "minhâ" terkibini bir "cins" sözcüğü takdir ederek âyete "eşini cinsinden yarattı" şeklinde bir mânâ verdiğini ve "Allah sizin için nefislerinizden eşler yarattı"[195]; "Sizi tek bir nefisten yarattı"[196]; "Hani onarla kendi nefislerinden bir

---

[193] Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el- Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,** Beyrut, 1965, II/2
[194] Muhammed Esed, **Kurân Mesajı** (çev.,Cahit koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 2000, s, 132-133
[195] **Rûm,** 30/21
[196] **Nisa**, 4/1

rasûl göndermişti”[197]; “Kendi nefislerinizden size bir rasûl geldi”[198], âyetlerini de kendisini delil olarak zikrettiğini belirtir.[199]

Bazı müfessirlerde hâ zamirini nefse göndererek, nefsin Hz. Adem olduğunu , Havva’nın da onu kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade ederler. “Hüseyin Atay, bu kaburga kemiğiyle ilgili olarak iki rivayetin Hz. Peygamber’in değil, İbn Abbas’ın sözleri olduğunu söylüyor ve şu açıklamayı getiriyor: ‘Bu iki rivayette (İbn Abbas ve Ebu Hureyre’nin rivayetleri) taban tabana zıt iki durumla karşılaşıyoruz. İbn Abbas bilgin bir zattır ve Tevrat’takinin aynı olan sözünü Hz. Peygamber’e isnat etmiyor. Ebu Hureyre ise sözünü Hz. Peygamber’e isnat ediyor. Ebu Hureyre okur yazar bile değildir. Bu nokta üzerinde hiç durulmamıştır. Buhâri bu rivayet nakletti diye söz olduğu gibi kabul edilip açıklaması yapılmıştır. Ebu Hureyre ile İbn Abbas çağdaştır. Hangisinin sözü öne alınmalıdır? Yoksa bu söz Ebu Hureyre’nin ağzından Hz.Peygamber’e mi isnat edilmiştir? İbn Abbas bu sözün kaynağının Tevrat olduğunu biliyordu ve onu Hz. Peygamber’e isnat etmemiştir (Atay; Rapor, 60-68)’”[200]

“Şevkâni’nin ifadesiyle, bazılarına göre “ve halaqa minhâ zevcehâ” daki “minhâ”, kelamın delalet ettiği bir mukaddere matuftur; bu durumda mânâ, “Sizi, ilk yarattığı nefisten yarattı; eşini de o nefisten yarattı.”şeklinde olmaktadır. Yani ayette yer alan ‘*nefs’* kelimesinin tekabül ettiği mukadder bir mânâ vardır, ‘minhâ’nın merciî de olmaktadır. Aslında burada düğümü çözecek olan yine nefse yüklenecek manadır. Nefsten Adem kastedilmişse yukarıdaki ifadeye göre insanlar, adına nefse denilen ve mevcut beşerin ilki olan Âdem ile, yine ondan yaratılan eşinden oluşan çiftten yaratılmıştır.

3 – “Ol” Emri

Kur’ân’a göre yaratma, yüce Allah’a aittir. O’nun “ol” emri ile gerçekleşir, bütünüyle O’nun yetkisi ve takdîrindedir. O’nun kuvveti ve kudreti, her türden varlığı yaratma, çoğaltıp azaltma, cins ve türlerini tayin etmeye yeterlidir. Dilediği

[197] **Âlu-İmran**, 3/164
[198] **Tevbe**, 9/128
[199] Şeyhzade, **Haşiyetü Muhiyiddin Şeyhzâde ala Tefs’iru’l-Gadi el-Beydavi,** II/3
[200] Yaşar Nuri Öztürk, **Kur’an’daki İslam,** İstanbul, 1998, s, 533

anda, dilediği şekilde, dilediği her şeyi yaratan sadece Allah'tır. Allah'ın kudretinde yaratma: ilk madde, ilk miktar ve ilk hareketle başlar. İnsana göre her varlık, yoktan yaratılmış gibi düşünülse de, Allah'ın kudreti açısından bu, yanlıştır. Ezelî ve ebedî olan, eksiklik ve yokluk gibi sıfatlar taşımayan yüce Allah'a izafe etmek imkânsızdır. Herhangi bir madde veya canlı kendiliğinden meydana gelmez, varlık haline geçemez. Mutlaka bir ilk hareket, bu hareketi sağlayacak bir kudrete muhtaçtır. "Gerçekten de her şeyin doğru olduğunu söyleyen bir insan, bu kendi iddiasına karşıt olan iddianın da doğru olduğunu söylemek zorundadır. (Çünkü ona karşı çıkan, bu önermenin doğru olmadığını söylemektir.) Her şeyin yanlış olduğunu söyleyen de aynı zamanda bu kendi söylediğinin de yanlış olduğunu söylemek durumundadır. Eğer birincisi sadece kendisininkine karşıt olan önermenin doğru olmadığını, ikincisi yalnız kendi önermesinin yanlış olmadığını ileri sürerek istisnalar kabul ederlerse, onların gerek doğru, gerekse yanlış önermelerle ilgili olarak sonsuz sayıda istisnaları kabul etmeleri gerekir. Çünkü doğru önermenin kendisi doğrudur ve bu süreç bizi böylece sonsuza kadar götürür. Sonra gerek her şeyin hareketsiz olduğu, gerekse her şeyin hareketli olduğunu ileri sürenlerin doğruyu söylemedikleri açıktır. Çünkü eğer her şey hareketsiz olursa, bazı önermelerin ezeli-ebedi olarak doğru, bazılarının ise ezeli ebedi olarak yanlış olmaları gerekir. Oysa şeylerin bu bakımdan değiştiği açıktır. Çünkü her şeyin, hareketsiz olduğunu söyleyen kişinin kendisi bir zamanlar var değildi ve bir başka zamanda artık var olmayacaktır. Eğer bunun tersine her şey hareketli olursa, hiçbir şey doğru olamaz. O halde her şeyin yanlış olması gerekir. Ancak buda imkansızdır. Sonra değişen şeyin, bir varlık olması zorunludur. Çünkü değişme, bir şeyden bir şeye doğrudur. Nihâyet her şeyin bazen hareketsiz, bazen hareketli olduğu ve hiçbir şeyin ezeli-ebedi olmadığı da doğru değildir. Çünkü harekette olan şeyleri hareket ettiren bir şey vardır ve bu hareket ettiricinin kendisi hareketsizdir."[201]

Yaratmada bu ilk hareket ve kudreti sağlayan, Yüce Allah'tır. Yaratma sadece ona ait olduğundan, Allah'ın dışında hiçbir varlığın yaratma gücü ve yetkisi yoktur. Yaratma fiilinde, hassas bir ölçü ve denge mevcuttur. Yaratılan her şey

---

[201] Aristoteles, **Metafizik**, s, 233

eksiksiz, mükemmel ve muntazam yaratılır.[202] Şimdi yaratmanın tek bir yüce kudret olan Allah'a ait olduğunu açıklayan ayetlerden bazılarını sunalım.

"O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah'ın "ol" deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O'nun sözü gerçektir. Sûra üflendiği gün de mülk (hükümranlık) onundur. Gaybı da, görülen âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır."[203]

"O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır."[204]

"Allah'ın gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi? Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir."[205]

"Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden yücedir."[206]

"Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır."[207]

"Onlar, kendi nefisleri(nin yaratılış incelikleri) hakkında hiç düşünmediler mi? Hem Allah gökler ile yeri ve ikisi arasındakileri ancak hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yaratmıştır. Şüphesiz insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkar ediyorlar."[208]

"Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamânâ kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki, o mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."[209]

---

[202] Sâkıp Yıldız, **Kur'ân Işığında Yaratılış Konuları,** s, 18
[203] **En'am**, 6/73
[204] **Yunus**, 10/5
[205] **İbrahim,** 14/19
[206] **Nahl,** 16/3
[207] **Ankebut,** 29/44
[208] **Rûm,** 30/8
[209] **Zümer**, 39/5

Görünen her türlü canlı ve cansızdan, görünmeyen en küçük atomlara kadar her şey, mutlak bir düzen içinde, hiçbir eksiği olmadan yaratılmıştır. Bundan dolayıdır ki yaratılan her varlık, mükemmel ve düzenli bir yapı içerisinde varlığını sürdürmekte, biyolojik ve fizyolojik bütün özellikleriyle Allah'ın emrinde ve kontrolündedir. Bu Allah'ın kudretiyle gerçekleşmiş olmasından kaynaklanır. Bu yüzdendir ki Gökler ve Yeryüzü, yaratıldığı günden itibaren en küçük bir düzensizlik ve eksiklikle karşılaşmadan varlığını korumakta, Güneş'in ısısı azalmadan, hareketinde bir değişme olmadan devam etmekte. Ay, yıldızlar ve gezegenler, işgal ettikleri mekanda hareketlerini sürdürmekte, dağları, ovaları, denizleri ve okyanuslarıyla yerküresi, ağırlığı ve hacminden bir şey kaybetmeden görevlerini yerine getirmekte, Güneş Ay'a, Ay'da Güneş'e olan uzaklığından zerre kadar sapmadan kâinat boşluğunda dönmektedir. Şu halde, varlık aleminde her şey, yaratmanın hak olmasından dolayı değişmeyen bir ahenk içinde bulunmaktadır. Yüce Allah yarattığı her şeyi kendi kudretiyle yarattığından, kâinatın her köşesi mükemmel bir vahdet içindedir. Bütün varlıklarda görülen bu vahdet, yaratmanın hak, yaratanın sadece Allah olduğuna en güzel delildir.[210]

Yaratma, varlık haline gelişin başlangıcıdır. Her yeni türün ortaya çıkışı, yeni bir yaratma başlangıcıdır. Kur'ân-ı Kerim göklerle yerin yaratılışını genelde birlikte zikretmektedir. Göklerle yerin yaratılışından söz edilirken *haeaka* ve türevleri en çok kullanılan kavramlardır. Bu kavram, yoktan var etmek anlamına kullanıldığı gibi başka anlamlarda da kullanılmaktadır. Ancak; göklerle yerin yaratılışı konusunda Kur'ân'da kullanılan "*bedi'u-semâvâti ve'l-ard*"[211], "*fâtıru's- semâvâti ve'l-ard"*[212] âyetlerinde geçen ***"fatır"*** ve ***"bedi"*** kavramları yoktan var etmek anlamındadır.[213]

Allah evrenden farklıdır; yaratan bir de yaratılan vardır. Evren sonradan yaratılmıştır. Yaratma sürecini başlatan ve dilediği gibi yaratan Allah'tır. Birçok âyette yerle göklerin ve bunlar arasındakilerin altı günde yaratıldığı ifade

[210] Sâkıp Yıldız, **Kur'ân Işığında Yaratılış Konuları,** s, 19-20
[211] **Bakara,**2/17; **En'am**, 6/101
[212] **En'am**, 6/14,79; **Yusuf**, 12/101; **İbrahim**, 14/20**; Enbiyâ,** 21/56; **Fatır,** 35/1; **Zümer**, 39/46; **Şûrâ**, 42/11
[213] M.Sait Şimşek, **Yaratılış Olayı**, İstanbul, 1998, s, 11

edilmektedir.[214] Âyete sözü edilen "altı gün" ile şu kastettiğimiz zaman dilimimi yoksa başka bir zaman dönemimi kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Vakıa yerin güneş sistemi içersinde kendi etrafında dönüşü düzene girmeden anladığımız anlamda gün mefhumu yoktu. Bunu göz önünde bulunduranlar, bununla belli bir zaman döneminin kastedildiğini söylerlerse bu görüş akla daha yatkındır. Fussilet sûresinde söz konusu günlerin hangilerinde nelerin yaratıldığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

"*De ki: ' Siz mi yeri iki günde yaratana nankörlük ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O alemlerin Rabbidir.' Yere, üstünde ağır baskılar (sağlam dağlar) yaptı. Onda bereketler yarattı ve onda –arayıp soranlar için- gıdalarını (bitkilerini ve ağaçlarını) tam dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yere : isteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin, dedi. İsteyerek buyruğuna geldik dediler. Böylece onları iki günde yedi gök yaptı ve her göğe emrini (kanunlarını) vahyetti. Biz en yakın göğü lambalarla ve koruma ile (koruyucu güçlerle) donattık. İşte bu, o güçlü bilen (Allah)ın takdiridir.*"[215]

Bazı müfessirler, bu âyetlere dayanarak yerin yaratılışının göklerden önce gerçekleşmiş olduğunu ve yer ile yeryüzündeki bitkilerin oluşumunun dört günde tamamladığını söylerler. Göklerin yaratılışı ise iki günde tamamlanmıştır. Bazıları da Naziât Sûresinde göklerden söz edildikten sonra yer alan: "Ardından yeri düzenlemiştir" âyetine dayanarak göklerin yeryüzünden önce yaratıldığını söylemişlerdir. İbn Kuteybe, yukarıdaki âyetlerle bu âyette kastedilenin farklı olduğunu; önceki âyetlerde yaratılıştan söz edildiğini bu âyette ise yerin düzenlenmesinin sonradan olduğunun anlatıldığını belirtir. Buna göre yeryüzü göklerden önce yaratılmış ama düzenlenmesi, yayılması, dağ ve bitkilerin oluşumu ve benzeri hususlar bilahare gerçekleşmiştir.[216] Ayrıca yukarıdaki âyetlerde gökler oluşmadan önce toz bulutu halinde olduğu ve birbirlerine bitişik oldukları ifade edilmektedir.

---

[214] **A'raf,** 7/54; **Yunus,** 10/3; **Hud**, 11/7; **Furkan,** 25/59; **Secde,** 32/4; **Kaf**, 50/38; **Hadid,** 57/4; **Mücadele**, 58/4
[215] **Fussilet,** 41/9-12
[216] M.Sait Şimşek, **Yaratılış Olayı**, s, 12-13

"O kâfirler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık."[217]

Yeryüzünün soğuması, toprağın ve suların meydana gelmesiyle canlı hayatı başlamış, yaratılış büyük ölçüde yerküresine kaymıştır. Atom seviyesinde başlayan cansız varlıklarla, hücre seviyesinde başlayan canlı varlıkların yaratılışı, Yüce Allah'ın dilemesi üzerine "ol" emri ile gerçekleşmiştir. Bu emri alan her varlık, oluş safhasına girmiştir. Bu safha, madenin meydana gelmesi demek olan, basit yapıdan başlamak üzere mükemmele doğru devam eden gelişme safhasıdır. Her varlık, Yüce Allah'ın dilediği şekil ve yapıya kavuşuncaya kadar, kendi bünyesi içinde birtakım seçme ve ayıklama işlemine maruz kalmış, "ol" emri ile başlayan yaratılışı, Yüce Allah'ın yaratma kudretinin etkisindedir. Seleksiyon, atomdan moleküllere, moleküllerden elementlere ulaşıncaya kadar, yaratılan her varlığın bünyesinde cereyan etmiştir. Yaratılışta ihtiyaç duyulan katı, sıvı ve gaz halindeki elementler yaratılış süresince seleksiyona uğramıştır. Cansız maddelerde ve canlıların bünyesinde görülen bu seleksiyon, maddenin ve canlının tekâmülünü hazırlamıştır.[218]

Ol emri, yüce Allah'ın iradesi ve hükmünün olmasını dilediği şeye intikal ederek uygulama alanına geçmesidir. İster ilk yaratılışta, ister çiftler vasıtasıyla devam eden yaratılışta olsun "ol" emrinin etkisi süreklidir. Bunu anlayabilmek için ilgili âyetlerin muhtevalarını değerlendirmek gerekir.

"O, göklerin ve yerin örneksiz yaratıcısıdır. Bir işi yapmayı isteyince ona yalnız "ol" der, o da oluverir."[219]

"Meryem: 'Ey Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken, nasıl çocuğum olur?'dedi. Allah:'öyle Allah ne dilerse yaratır, O, bir şeyi dilediğinde, yalnızca ona "ol" der, o da hemen oluverir' buyurdu."

"Doğrusu Allah katında İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı sonra da ona: "ol" dedi. O da hemen oluverdi."[220]

"Allah, hakkında görüş ayrılığına düştükleri gerçeği kendilerine anlatması ve inkar edenlerin de kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için, onları diriltecektir.

---

[217] **Enbiya,** 21/30
[218] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 20-21
[219] **Bakara**, 2/117
[220] **Alu İmran,** 3/47,49

Bizim, her hangi bir şey için sözümüz onu murat ettiğimiz zaman, yalnızca ona: "ol" dememizdir. O da hemen oluverir."[221]

"O'nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece "ol" demektir. O da oluverir."[222]

" O'dur hem dirilten, hem öldüren. Özetle O bir işe karar verdiği zaman ona sadece "ol" der, oluverir."[223]

Bakara suresinin 117. âyetinde ol emri: göklerin ve yerin yaratılışında ; Âli-İmran suresinin 47. âyetinde Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişinde, aynı surenin 59. âyetinde Hz. Adem'in canlı haline gelmesinde; Yâsin suresinin 82. âyetinde: yaratılmasını dilediği her şeyin yaratılmasında; Mu'min suresinin 68. âyetinde ise: diriltme ve öldürmede etkili bir güç olarak kendini göstermektedir. Şu halde "ol" emri yaratılışta her türlü madde ve enerjiyi meydana getiren, doğum ve ölümle her türün devamını sağlayan, ölüyü canlı, canlıyı ölü haline getiren ilahî kudretin kendisidir. Yüce Allah, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona "ol" der, o da olmaya başlar.[224]

Şu halde olmasını dilemek ve hüküm vermek, yaratmada önemli bir yaptırıcı güçtür. Bu emir varlık haline gelişin ilk basamağıdır. Bu ilahî emri alan maddenin atomu, herhangi bir canlı hücresi, oluş için harekete geçer içinde bulunduğu ortama göre takdîr edilen yapısına kavuşmak üzere madde veya canlının bünyesini örmeğe başlar. Hiçbir madde, kendi kendine bir hücre veya atom yapamaz. Maddeyi dilediği gibi kullanan insan, mikroskopla görünen bir hücreyi yapmaktan acizdir. Atoma madde, hücreye canlı varlık meydana getirme yetkisi, ilahî kudretin varlıklar üzerindeki hakimiyetini gösteren "ol" emridir. "Ol" emri, yaratılan maddeye hareket veren enerjidir, canlılık alameti kazandıran ruhtur. Bu yüzden kâinatın her noktasında, varlığın bulunduğu her yerde etkisini gösterir. Allah'ın ilim ve kudret sıfatı, bir bütün halinde ol emrinde bulunduğundan, yaratmak istediği varlığa intikali oldukça kolaydır. Yaratma irâdesi yanında, olmasını dilediği şeye emir buyurması yeterlidir. Hiçbir yardımcıya muhtaç olmayan eşsiz kudreti, her an faal durumdadır. Her şeye gücünün yetişi, her şeyin yaratıcısı oluşu, her fiil ve irâdesinde yüce Allah'ı

---

221 **Nahl**, 16/39-40
222 **Yasin**, 36/82
223 **Mü'min,** 40/68
224 Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 30

mutlak hüküm sahibi kılar. Bundan dolayıdır ki kâinattaki bütün varlıklar kendi başlarına hâkim değil, Allah'ın emri ve hükmü altındadırlar. Şu ayetle bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

"Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir."[225]

"Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."[226]

"Yaratan ve hayat verenin varlıklar üzerindeki hakimiyeti her yönüyle haklı ve geçerlidir. A'râf suresinin 54. âyetinde: güneş, Ay ve yıldızlar Allah'ın emrine bağlıdır. İyi bilin ki yaratmak ve emretmek Allah'a mahsustur denilmekle bu gerçek ifade edilmiştir. Tâlak suresinin 12. âyetinde: yedi göğü ve yeryüzünde bir o kadarını yaratan Allah'tır. Yaratılışı düzenleme emri, yerler gökler arasında inip durmaktadır. Biliniz ki Allah her şeye kadirdir. Allah her şeyi ilmiyle kuşatır buyurmuştur. Bu iki âyet, ilâhî emrin sınırları dışında kalamayacağını bildirir."[227]

Hiçbir varlık kendini yaratma, şekil ve türünü belirleme yetkisine sahip değildir. Bunlar tamamen "ol" emriyle gerçekleşen fıtrat kanunlarına bağlıdır. Yaratan sadece Allah'tır. Yaratılanların hiçbiri, ne kendini ne de başkasını yaratamayacağı gibi, yaratmanın temel kanunlarını değiştiremez. Çünkü; Allah'ın yaratma fiilinde herhangi bir değişiklik olamaz.

"Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler."[228]

Yaratılan her şey "ol" emrindeki ilâhî kudrete uygun olarak varlık haline gelir. Bundan dolayı her tür, ol emriyle başlayan yaratılışını tamamlamak üzere harekete geçer. Yaratılış maddesinde bulunan hücreleri Yüce Allah'ın tayin ettiği

---

225 **Ar'a f,** 7/54
226 **Talak**, 65/12
227 Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 31-32
228 Rûm, 30/30

fizikî yapıyı meydana getirecek faaliyetlerini sürdürerek, türün ortaya çıkmasını sağlar. Modern ilimlerin yaratma konusundaki nazariyeleriyle "ol" emrini açıklamak ve anlatmak oldukça zordur. İlim henüz, ilk maddenin, ilk canlıların ortaya çıkışını kesin olarak açıklayamamıştır. Üzerinde durulan konular yaratılış sonrasındaki gelişmeler, üreme ve çoğalma gibi değişik yönlerdedir. Öyle görünüyor ki yaratma, bütün güzelliği ve mükemmelliği ile ilmin konusu olarak insanı meşgul edecektir. Her yaratılan, ol emri ile verilen yaratılış planını uygulamakta takdîr edilen ölçüler dışına çıkmadan varlık haline gelmektedir. Görüldüğü gibi, yaratma planının yapılması, uygulaması, programlanan hedeflerin gerçekleşmesi, yaratılanların dışında tamamen Yüce Allah'ın kudretindedir.[229]

Kur'ân'ı Kerim'de yedi âyette geçen ol emri *(kun),* ***fe yekûnu*** kelimesiyle birlikte gelir. Yekûnu fiili, şimdiki zaman fiilidir. Taşıdığı anlam bakımından geleceği de içine alır. Yaratma, her varlık için devam eden bir fiil olduğuna göre feyekûnu kelimesinin gerçek anlamı hemen olmaya başlar şeklindedir. Bu anlam, yaratma fiiline daha uygundur. Çünkü; yaratılış, başlayıp biten bir olay değil, safhalar halinde devam eden bir bütündür. Bu yüzden yüce Allah göklerin ve yerin yaratılışını altı günde tamamlamıştır. Kur'ân'ın ilgili âyetlerine bakıldığında "ol" emri organik-inorganik bütün maddelerin temelini teşkil eden atom ve hücreleri, molekül ve elementlerin meydana gelmesinde enerji sağlayan, her yaratılış olayında etkili olan bir güç ve enerjidir.[230]

Her varlık, ilahî kudretin tayin ettiği yaratılış kanunlarına uyarak, takdir edilen şekli ve yapısına kavuşuncaya kadar, fizikî bünyesi içinde gelişme imkânı bulmuştur. Kâinatın yaratılışı ile başlayan bu gelişme, Göklerin teşekkülü sırasında devam ettiği gibi Yerküresi de aynı gelişmelere içinde bulunmuştur. Gökler; gezegenleri, galaksileri ve yıldızlarıyla kâinat içindeki yerlerini alıncaya kadar sürekli bir gelişme içinde bulunduğu gibi, dünyamız da, canlıların yaşayacağı uygun bir ortama kavuşuncaya kadar, benzer gelişmelere sahne olmuştur. Bu da gösteriyor ki, kâinatta mevcut her varlık, Yüce Allah'ın takdîr ettiği yaratılış prensipleri içinde, temsil ettiği türün ana özelliklerini kaybetmeden, bazı gelişmeler kaydetmiştir. Bütün

---

[229] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 32-33
[230] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 34

varlık türlerinde görülen bu gelişmenin adı tekâmüldür. Yaratılış konusunda ilahi vahyin tayin ettiği prensipler, oldukça sağlam ve gerçek ifadelere dayanır. Çünkü; yaratan, hayat veren, beslenmesi ve büyümesi için gerekli ortamı hazırlayan öldüren ve yeniden yaratan, Yüce Allah'tır. Üstelik her varlığı, kendi cins ve türünü sağlıklı biçimde koruyabilmesi için, çiftler halinde yaratmıştır.

"İster canlı ister cansız olsun, yer ve göklerde bulunan bütün varlıkların yapıları incelendiğinde, o yapıyı meydana getiren unsurların çift olduğu, yaratılışın ilk maddesinden itibaren yaratılan her varlığın bünyesinde mutlaka çift elemanlar bulunduğu görülür. Bu yüzden yaratılış konusu için de Kur'ân'da yer alan çiftlerden söz etmek gerekir. Çünkü; güneşi, ayı ve gezegenleri meydana getiren maddeden fezayı baştan başa kaplayan değişik gazlara, dünya çevresini kuşatan atmosfer tabakasından denizler ve okyanusları dolduran suya, yeryüzünü kaplayan canlı-cansız bütün varlıklara kadar her şey çift yaratılmış, çiftlerden meydana gelmiştir. Kur'an'ın yaratılış konusunda belirttiği bu önemli noktayı, cansız varlıkları temsil eden madde ile, canlıları temsil eden hücre seviyesinde ele alarak kısaca açıklamaya çalışalım. Mu'min suresinin 62. âyetinde Yüce Allah: İşte bu, her şeyin yaratıcısı Rab'bınız Allah'tır.O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, buyurmuştur."[231]

Bütün varlıklar, yüce Allah'ın taktir ettiği ölçüler içinde, Yaratıcı olma özelliğinden kaynaklanan bir güçle, yaratılışın başlangıcından itibaren birbirine bağlı gelişmelerle kainattaki yerlerini almışlardır. Sıvı, gaz veya katı halde ortaya çıkan her madde, element dediğimiz yaratılış harikasını bünyesinde taşımaktadır. Her element, son derece küçük zerrelerin bir araya gelerek meydana getirdiği, kütlesi ve özellikleri her türlü kimyevi şartlarda korunabilen atomlardan yaratılmıştır. Yaratılışın dikkatleri çeken bu harikası, bütünüyle ilahi kudretin kontrolünde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı maddede mükemmel bir nizam hüküm sürer. Maddenin temel yapısını teşkil eden atom ve moleküllerdeki çiftler gibi, canlı varlıkların temel yapısı olan hücre içinde de çiftler bulunmaktadır.[232]

Allah, yeryüzünde olan her şeyi insan emrine ve hizmetine sunmuş, onların nasıl meydana geldiğini anlamayı, kendilerinden en iyi şekilde faydalanmak için yapılarını ve özelliklerini öğrenmeyi, insana bırakmıştır. İnsanın, dünya hayatındaki

[231] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 35
[232] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 35-37

önemli bir görevi de budur. Bu görev Yaratıcı'yı ve yarattığı varlıkları anlamak, O'nun üstün kudretini bizzat görmek suretiyle O'na daha çok yaklaşmak, her şeyin O'nun emrinde ve yetkisinde olduğunu bilerek, sadece O'na güvenip inanmaktır. Hangi araştırma ve inceleme metodunu uygularsa uygulasın, karşısına çıkacak ilmi geçekler, ancak bu şekilde istenen sonuca ulaşacak, yaratılış harikası olan insan mutlaka; "Yaratanların en mükemmeli olan Allah'ın şanı ne yücedir" diyerek, üzerine düşeni yapmış olacaktır. Yüce Allah, gökleri ve yer'i yaratmakla kalmayıp bu ikisi ile, aralarında bulunan her noktada çiftlerin bulunduğu, eşi ve benzeri olmayan tek varlığın ancak Zat'ı olduğu, Kendi'si dışında kalan bütün varlıkların ölüm ve hayat, varlık ve yokluk gibi tabii durumlarla karşılaşacağını gösterir. Her şeyin çift olarak, aynı cins ve maddenin zıddıyla birlikte yaratılması, Allah'ın yaratma kudretinde, şaşmaz bir denge ve ölçü olduğunu, bu dengenin, yaratılan bütün varlıklar içinde devamlı olarak sağlandığı, hayatın bir bakıma zıt kutuplar arsında geliştiği, birbirini tamamlayan yönleriyle dengeli bir şekilde birinden diğerine geçtiğini, açıkça ortaya koymaktadır.[233] Bu duruma işaret eden birkaç ayet şöyledir.

"Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir."[234]

"Şüphesiz O iki eşi, erkeği ve dişiyi, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır."[235]

"Artık, ne yerlerinden kalkmaya güçleri yetti ne de başkasından yardım görebildiler."[236]

Yasin süresinin 36. ve Necm Suresinin 45. âyetlerinde görüldüğü gibi yaratılışın çiftler halinde devam etmesi, her türün ana karakterini sürekli olarak koruduğu, nesilden nesile bu özellikleri taşıyabildiğinin açık delilidir.

Ayrıca, Ahzâp suresinin 62., Fetih süresinin 23. âyetlerinde, yaratmadaki bu prensibin asla değiştirilemeyeceğini, Allah'ın sünnetinde (karar ve hükümlerinde) asla bir değişiklik olmayacağını belirtmiştir.

---

[233] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 41-43
[234] **Yâsin**, 36/36
[235] **Necm,** 53/45-46
[236] **Zâriyât,** 51/45

"Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın."[237]

"Allah'ın ötedenberi işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."[238]

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir."[239]

Yaratılıştaki tekâmülün en canlı örneği, canlılar içinde ayrı bir tür olması açısından, bizzat kendi varlığımızdır. Yaratılış öncesi durumumuz, yaratılış ânımız, doğumdan sonraki fizyolojik ve psikolojik alandaki gelişmemiz, varlıklardaki tekâmülün ne olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İlk insan yeryüzünde, bütün canlı türlerin yaratılmasından sonraki süreçte yaratılmıştır. Yaratılışı kendine has şartlar altında gerçekleşmiş, hiçbir canlının evrimi sonucu meydana gelmemiştir. Yaratılış maddesi, kuru, balçık, ve çamur halindeki katı ve sıvı topraktan olmuştur. Bunları destekleyen bazı ayetler şöyledir:

"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi."[240]

"Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık."[241]

"Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki,

---

[237] **Ahzâp**, 33/62
[238] **Fetih**, 48/23
[239] **Kasas**, 28/68
[240] **Âl-u İmrân,** 3/59
[241] **Hicr**, 15/26

bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir."[242]

"O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı."[243]

"Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık."[244]

"(Ey Muhammed!) Şimdi sen onlara sor: "Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri yaratmak mı? Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık."[245]

"İnsanı, ateşte pişmiş kuru bir çamurdan yarattı."[246]

Bu âyetler, toprağın değişik şeklini bildiren âyetlerdir. Yüce Allah, şekil verdiği toprak bedeni, "ol" emri ile canlı hale getirmiş, hücre seviyesinde başlayan hayat belirtileri, değişik tekâmül safhalarından sonra teşekkül eden organlarıyla, insan şekline kavuşmuştur. Geçirdiği tekâmül safhaları içinde önce bitki, sonra hayvan oluşu daha sonra da hayvanın insan şekline gelmesi gibi farklı bir durum söz konusu değildir.[247] Çünkü; topraktan yaratılan ilk insanla insan soyu başlamıştır. Canlılar arasındaki bu yeni soy; şekil ve sûreti, aklî ve rûhî melekeleri, yaşayış biçimindeki özel durumu, Allah'a karşı sorumluluğu ile diğer canlılardan büyük ölçüde ayrılmaktadır. Yaratılış açısından insanla diğer canlılar arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü, yüce Allah her türü, ayrı ayrı özellikte yaratmıştır. Birbirine benzeyen tek bir yön vardır, o da her biri ilk olarak, topraktan veya sudan yaratılmıştır. Bu yaratılış, yeryüzü yaşanır hale geldikten sonra başlamıştır.

"Allah yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Allah insanı, pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı."[248]

---

[242] **Hacc,** 22/5
[243] **Secde**, 32/7
[244] **Mü'minûn**, 23/12
[245] **Sâffât,** 37/11
[246] **Rahman**, 55/14
[247] İsmail Cerrahoğlu, **Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesi,** AİFD, Ankara, 1975 20/85-95
[248] **Rahmân,** 55/10-14

Yukarıdaki âyetlerinde bütün meyve türlerinin, hurma ağaçlarının, samanlı bütün taneliler ile hoş kokulu bitkilerin yaratıldığı ifade edilmiştir. Bu iki âyetten anlaşıldığına göre bitkiler, meyveler, ağaçlar, taneli yiyecekler, hoş kokulu güller, çiçekler, otlar vs. gibi sayısız türler, âyetlerde ismi sayılan bazı türler gibi ayrı ayrı yaratılmıştır. Bunları takip eden 14. âyette ise insanın topraktan yaratıldığı belirtilir. Âyetlerde ardı ardına gelen bu sıra, türlerin ayrı ayrı yaratıldığını göstermektedir. Böylece; bitkiler ve hayvanların evrimi sonucu insanın, bitkiden evrimleşen hayvandan yaratıldığı iddiasında bulunan teorinin tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır.[249]

Kur'an açısından konu açık olmasına rağmen bu noktada yanlış değerlendirmeler de ıolabilmektedir. Biz bunların arasından hocamız İsmail Yakıt'ın görüşlerine değinmek istiyoruz. O kur'an'daki yaratılma olayını evrimle şu şekilde karıştırmaktadır:

"Biyolojik anlamda yani inorganik aşamada insan topraktan gelen tedricen gelişen, nutfeden itibaren itibaren tedricen gelişen varlık olarak iki görünüm arzetmektedir. Birincisi her ne kadar inorganik safhaları muhtevi olsa da belirli bir merhaleden sonra inorganik safhaya dönüşmekte ve bunun etaplarını izlemektedir."[250] "Tanrının ilmindeki mahiyet ile varoluş aynilik arzetmektedir. Buna din felsefesinde (coexistence) denir. Mahiyet "ol" emrine müteâkiben evrim etaplarını izleyerek varlığa gelmektedir. Kur'ân'a göre her evrim etabı bir yaratmadır."[251] İnorganik etaplardan sonra ilk canlı hücre, "ol" emri doğrultusunda, yeni bir yaratılmaya geçmiş, ilahi iradenin kontrolü altında çeşitli ayıklanmalar ve değişmeler geçirerek insan olmak üzere oluşa devam etmiştir. Hayatın bu yönelişinde insan, organik alemin bütün türleriyle bir beraberlik arzetmektedir. Önce ilkel bitkileri, sonra tohumlu yüksek bitkileri meydana getiren hayat, daha sonrada hayvanlar alemini basitten mürekkebe doğru ortaya çıkarmıştır. "Biyolojik Nesil Ağacı"nın ana gövdesi ve uzantısı olan dal diyebileceğimiz insan, daha sonra da akıl ve idrakine kavuşarak, organik dünyanın en mütekamil varlığı olmuştur."[252]

İsmail Yakıt yukarıda da incelendiğinde bariz olarak Kur'ân'ı Kerim'deki "**evre"** ile Darwin'in "**evrim"**ini birbirine karıştırmaktadır. Kısaca Yakıt burada

---

[249] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 56-57
[250] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 52
[251] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 55
[252] İsmail Yakıt, **Kur'ân'ı Anlamak,** s, 59

kavram kargaşası yaşamaktadır. O hem ilahi iradeden söz etmekte hem de aşamalara evrim demektedir. Bu kargaşa evrimin tanımın yapılmamasından da kaynaklanmaktadır. Burada evrim yerine kullanılacak kavram tekâmül kavramıdır. Tanımdan kaynaklanan benzer bir yanlışlıkta Süleyman Ateş'in yaklaşımında görülmektedir. Önce Ateş'in kendi açıklamalarını okuyalım:

"Hayatın, ilkel hücreden evrimleşe evrimleşe önce basit canlıların, sonra daha üstün yapılı canlıların ve en sonunda da insanın meydana geldiği, kesin kanıtlarla ortaya konmuştur. İnsanın maymundan türediği doğru değildir. Fakat insanlar maymunlar müşterek bir kökten türemiş olabilirler. Hatta insanı meydana getirme yolunda evrimleşirken bir türe tabi grup dumura uğrayıp maymun olabilir. Bu bakımdan insanın maymundan değil maymunun insandan türediği de düşünülebilir. Tanrı sınırlarına tecavüz eden bir toplum için Allah: "Onlara aşağılık maymunlar olunuz dedik"[253] buyurmuştur. Bu âyete böyle bir duruma uğramaya işaret sayılabildiği gibi, bazı insanların ahlâken bozulup ruhi bir çöküntüye uğradığı da düşünülebilir. İnsanın şu veya bu hayvanlardan tekâmül etmiş olması, onun değerini düşürmez. Ve bu tekâmülün amacı insanın meydana gelmesidir. Demek ki bütün kainat, insanı meydana getirmek için bir tekâmül uğraşına girmiştir. Belki de insan, bugünkü hayvanların hiçbirinde değil de doğrudan doğruya çamurdan yaratılan ilkel bir varlıktan evrimleşerek ortaya çıkmıştır. Muhakkak olan bir nokta insanın evrim geçirdiğidir."[254]

Bu konudaki en doğru yaklaşım kanaatimize göre, bütün bitkiler, omurgalı-omurgasız, memeli-memesiz hayvan türlerinin yaratıldığı tür içinde tekâmül edildiğinin kabul edilmesidir. İnsan; söyleyen, düşünen, aklını kullanan bir canlı olarak bütün bu türlerden farklı özelliklerle, ahsen-i takvîm şeklinde ayrı bir tür olan insan biçiminde yarartılmış, fizikî, aklî ve ruhî tekâmülü sadece kendi türü içinde cereyan etmiştir. İlahi vahye uygun olan tekâmül budur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi tekâmül, gökleri ve yeri içine alan geniş bir alanda, varlıkların her birinde görülen ve ilahî kudrete bağlı olan yaratılışın tabiî bir sonucudur. Yaratan, şekil veren, taneyi yaran, bitkiyi bitiren, ölüden diri, diriden ölü

---

[253] **Bakara**, 2/65
[254] Süleyman Ateş, **"***Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi*", AÜİFD, C: 20, Ankara, 1975, s,127-146

çıkartmak suretiyle üreme ve çoğalmayı sağlayan, büyümesi ve beslenmesi için canlıya rızkını veren Yüce Allah'tır. Canlının bütün hayatî fonksiyonları, Yüce Yaratan'ın kudretindedir. Onun bu konularda hiçbir rolü yoktur. İhtiyacı olan her şey Yaratan tarafından hücrelere, genlerdeki hayat dokusu olan kromozonlara kadar işlenmiştir. Canlının yapacağı, beslenme ve büyümesine elverişli zemin ve imkanları bulmak, bu imkanlar çerçevesinde neslini devam ettirmektir. Hayata başladığı ilk andan itibaren, bünyesinde görülen her gelişme, yaratılıştaki mükemmelliğe dayanır. Bu yüzden; değişik tür ve yapıdaki bitkiler, kuşlar, böcekler ve hayvanlar, yaratılıştaki bu mükemmelliğin canlı örnekleridir. Topraktan biten, yumurtadan çıkan, doğumla dünyaya gelen her canlı, gün geçtikçe büyümekte ve tekâmül etmektedir. Şu halde tekâmül, canlı türünün ilk yaratılışından itibaren, neslin devamı süresince kaydettiği gelişmedir.[255]

Varlıklar, tekâmül safhasını tamamlarken maddenin uğradığı değişmeler ve meydana getirdiği yeni bileşikler esnasında organik bazı seçme ve ayıklamadan geçer. Biyolojide buna *seleksiyon* denilir. Seleksiyon, varlığın kendi bünyesinde meydana gelen, maddenin tabiî yapısından kaynaklanan bir olaydır. Bu yüzden, tabiî seleksiyon şeklinde anılır. Kur'ân'a göre bu anlayış doğru değildir. Çünkü; varlıkları yaratan, onları türlere ayıran, şekil ve renk gibi özellikler veren yüce Allah'tır. Fizikî yapısı veya bünyesi, Yaratan'ın belirlediği ölçülerde, mükemmel bir gelişme grafiğine uyarak, takdir edilen şeklini almıştır. Bu bakımdan hiçbir varlık, kendi kendini yaratmamış, organların teşekkülü ve gelişmesine yön verecek her hangi bir faaliyette bulunmamıştır. Çünkü; yaratma sadece Allah'ın fiilidir. Yaratılan bir varlık, Yaratan'a ait fiilleri yüklenemez. Tabiatta, canlı da yaratılanlar içindedir. Yaratma ile ilgili konularda, Yaratan'a boyun eğmek zorundadır. Bu yüzden seleksiyona tabi olması ve tekâmülünü iyi değerlendirmek gerekir. Seleksiyon, ilahi vahyin kullandığı *ıstıfâ* kelimesindeki anlama uymaktadır. Bir şeyi arıtmak, saf hale getirmek, karışık ve bulanık olanı tasfiye edip ayıklamak, özünü ortaya çıkarmak anlamlarına gelir. İlahi vahiyde ıstıfâ kelimesi şu ayetlerde kullanılmıştır: *"Rabb'in dilediğini yaratır ve seçer."*[256]

---

[255] Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 60
[256] **Kasas**, 28/68

“Hilkate dilediğini ilave eder. Şüphesiz Allah her şeye Kadir’dir.”[257]

“Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan yücedir.”[258]

Bu konuda iyice düşünülecek olursa, tabiî seleksiyon fikri gerçek rayına oturur, tabiatta da değişmeler, tekâmül ve seçme gibi olaylar cereyan ettiğinden, tabiatın kendi kendine yetmeyeceği, haricî bir sebebe muhtaç olduğu anlaşılır. Şu halde canlılarda görülen tekâmül ve seçmeyi yapan tabiat değil, tabiata hakim olan Yüce Allah’tır. Yüce Allah’ın kudreti dışında, canlıyı etkileyecek hiçbir güç yoktur. Tabiatta yaptırıcı bir güç olduğu farz edilecek olursa, yaratılış maddesi olan toprak, toprak olarak kalır, hiçbir canlı türü, yetişme ve gelişme imkanı bulamazdı. Şu halde toprağı, topraktaki canlılık ve hayat kaynağını, bitkiyi, ağacı, hayvanları ve insanı yaratan tabiat değil, her şeye gücü yeten, her şeye kadir olan Yüce Allah’tır. Kâinatta gördüğümüz, kullandığımız ve sahip olduğumuz her şeyin sürekli olması, belli bir nizam içinde daimî olarak yenilenmesi, yaratan ve terbiye eden Allah’ın varlığını gösteren en güzel delildir. Şu halde yaratma, yaratılanı tekâmül ettirme, bu tekâmül sırasında en uygun ve en elverişli olanı ayıklama ve seçme, tabiat gibi kuru kavramların yapacağı iş değildir. Varlıklar alemi, tesadüflere göre değil, Yaratan’ın koyduğu kanunlara göre hareket eder. Bu kanunlardan biri tekâmül diğeri ise ıstıfâ yani, ayıklama seçme kanunudur.

“Sonra bu az suyu “alaka” haline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihâyet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!”[259]

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı.”[260]

Allah, yaratılanların en güzeli, en güzel yaratanı olduğu gibi, her şeyin yaratılışını en güzel yapandır. O’nun yaratmasından sonra meydana gelecek İlk’lerin her biri bir yaratıcısı sayılsa , Allah, yaratılanların üstünde ve en mükemmelidir. Her

---

[257] **Fatır,** 35/1
[258] **Yasin**, 36/36
[259] **Mü’minûn,** 23/14
[260] **Secde**,32/7

yaratılışta, her tekâmülde, her ayıklama ve seçmede, her güzelin vücuda gelmesinde ancak O'nun kudreti vardır.[261]

Bu yüzdendir ki biyoloji, tekâmül ve seleksiyon teorilerini, canlının bünyesinden kaynaklanan sınırsız ve şuursuz bir hareket değil, canlıyı yaratan Kudretin, canlılar üzerindeki etkisinde aramakla, yaygın olan bir adeti onaylamış olur. Dini, objektif kriterler içinde değerlendiren, katı bir tutumla dine karşı olmayı adet haline getirmeyen hür düşünce ve ilim anlayışı , bu ve benzeri diğer konularda yeri geldiğinde dinin hakkını dine, ilmin hakkını ilme vermesini bilse, biyoloji gibi tabiî ilimler alanındaki diğer alanlara büyük destek sağlamış olur. İlim ve din, bu anlayış çerçevesinde kompoze edilebilir, bu çerçeve içinde birbirine yaklaşır, karşılıklı destek sağlayabilirler. Bundan karlı çıkan insan olacaktır.[262]

Bu geçiş ve ayıklanma, materyalistlerin iddia ettikleri gibi tesadüf veya tabiatın kör bir oyunu şeklinde olmadığını, bunun Allah'ın tabiata bahşettiği bir kanundan ibaret olduğunu Kur'an belirtmekle beraber, bu seçime Allah'ın dilemesiyle gerekli ilaveler de yapıldığını söylemektedir. Ayrıca ol emri *(kun)'de* Allah'ın mutlak yaratma kudretini ifade eder.

B-ORGANİK EVRE

İnsan bedeni, karmaşık bir makineye benzetilebilir. Hayatımız boyunca bu bedenle görür, işitir, nefes alır, yürür, koşar ve zevk alırız. Bedenimiz kemikleri, kasları, damarları, iç organlar ile mükemmel bir düzen ve tasarıma sahiptir. Bu tasarımın detayına inildiğinde ise daha da şaşırtıcı gerçeklerle karşılaşılır. Birbirinden farklı gibi görünen vücut parçalarının tamamı aynı malzemelerden oluşmaktadır.

Vücudumuzdaki her şey milimetrenin binde biri büyüklüğündeki hücrelerden oluşur. Bu hücrelerin kimi bir araya gelerek kemikleri, kimi sinirleri, kimi midemizin iç yapısını, kimi derimizi, kimi ise gözümüzün kornea

---

261 Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s.,64-65
262 Sâkıp Yıldız, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları,** s, 67

tabakasını meydana getirir. Hücreler vücudun hangi parçasını oluşturuyorsa o bölgede ihtiyaç duyulan boyuta ve şekle sahip olurlar.

Bu kadar farklı görevler üstlenmiş olan hücreler nasıl ve ne zaman meydana gelmişlerdir?

İşte bu soruya verilecek cevap, bizi her anı mucizelerle dolu olan bir olaya götürecektir. Bugün bizim bedenimizi oluşturan hücrelerin tamamı tek bir hücreden çoğalarak meydana gelmişlerdir. Şu an sahip olduğumuz hücrelerle aynı yapıya sahip olan bu tek hücrede anne yumurta hücresi ile babanın sperm hücresinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır.

Allah, Kur'an'da insanlara kimi zaman göklerdeki ve yerdeki, kimi zaman da canlılardaki yaratılış mucizelerini, kendi varlığının delilleri olarak örnek gösterir. Bu delillerin en önemlilerinden biri de sözünü ettiğimiz konu, bir diğer ifadeyle insanın kendi yaratılışındaki mucizelerdir.

Birçok ayette insanın biyolojik oluşumundan ziyade kendi varlığı üzerinde düşünmeye, lütuflar yaratıcısını tanımaya, O'na karşı sorumluluğunun bilincine varmaya davet amacı taşıdığı kolayca anlaşılmaktadır. İnsanın nasıl varolduğu, var olurken hangi aşamalardan geçtiği bu ayetlerde tarif edilir. Vakıa süresinde insanın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır: *"Sizleri biz yarattık, yine de tasdik etmeyecek misiniz? Şimdi (rahimlere) dökmekte olduğunuz meniyi gördünüz mü? Onu sizler mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratıcı biz miyiz?"*[263]

İnsanın bedenini oluşturan 60-70 kiloluk et ve kemik kütlesinin özü başlangıçta bir damla suda toplanmıştır. Akıl sahibi duyan, gören ve vücut yapısı olarak oldukça karmaşık bir yapıda olan insanın bir damla sudan meydana gelmesi şüphesiz ki olağanüstü bir gelişmenin sonucudur. Bu gelişim ise başıboş bir sürecin rastgele oluşan tesadüflerin değil, ancak bilinçli bir yaratılışın sonucunda gerçekleşmektedir.

Kur'an'da insanın yaratılışı aklın ve bilimin inceleme alanı dışında tutulmamış ve bir muamma olarak takdim edilmemiş aksine "*onları kendilerinin*

[263] **Vakıa,** 56 /57-59

de bildikleri şeyden yarattık"[264] buyurularak bu oluşumun insanın bildiği bir şekilde cereyan ettiğine işaret edilmiştir. Kur'an bilinen olaylardaki ilahi fiillere dikkatleri çekmek ve insanın bu konudaki bilgisini tanık tutmak suretiyle, Allah'ın kudretini, nimetlerini hatırlatır. Onun içindir ki Kur'an ne zaman insanın yaratılışından bahsetse mutlaka onun Allah tarafından hikmetli ve sanatlı bir şekilde yaratıldığını belirtir. Zaman zaman bu konuda bazı ayrıntılara da girerek bu yaratılışın çeşitli aşamalarından ibretler sunar.

İnsanın yaratılmasıyla ilgili ayetleri genel hatlarıyla incelemek mümkündür. Bunun da insanın yaratılmasına temel teşkil eden şu aşamalara ayırarak yapabiliriz

1- Erkek Üreme Sistemi
2- Kadın Üreme Sistemi
3- Döllenmeden Sonra Ana Rahmindeki Aşamalar
4- Bebeğin Doğuşu

Allah, insanın yaratılışını, insana Kur'an'da bildirerek yaratıcısının sonsuz kudretini, tüm evreni sarıp kuşatan sınırsız ilmini ve aklını bir kez daha göstermektedir. Ve yüce Allah "Yaratıcıların en güzeli" olduğunu tüm insanlara şöyle hatırlatmaktadır:

"Andolsun, biz insanı süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir nutfe olarak savunması sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra o nutfeyi bir alak (hücre topluluğu) bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık, böylece kemiklere et giydirdik, sonra bir başka yaratılışla onu inşa ellik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir."[265] Şimdi söz konusu aşamaları tek tek ele alalım.

a. ERKEK ÜREME SİSTEMİ

Erkek üremem sistemi şu kısımlardan oluşur: Epididimidler, Vasdeferantia (yahut sperm kanalları), boşalma kanalları, prostat kesesi, Bulbo-urethral keseleridir.

---

[264] **Mearic,** 70/39
[265] **Mü'minun,** 23/12-14

Erkek sperm yuvaları, spermatik kordonla haya torbasına bağlıdır. Bunların içinde sayıları dört yüz kadar sperm yumurtalığı vardır. Her sperm kesesi, bir ilâ üç ya da daha çok tüpten oluşur ki bu tüplere Seminiferous denir. Bu tüpler, endocrine dokularıyla birbirinden ayrılmıştır. Bu doku hücreleri, erkek hormonu Androgen çıkarırlar.

Sperm üreten keseler, seminiferous tüplerinin içindedir. Bu türlerin hücreleri, mitotik olarak sür'atle bölünürler. Oluşan yeni hücreler, spermleri yaparlar. Spermler kuyruklarını titretemez. Her sperm tüpü, Ebididim yapmak için birleşerek 20 fit (609.6 cm.) uzunluğunda epididim oluşturur. Epididimler, Veseferantia denilen ortak sperm kanalına bağlanır. Sperm depo eden epididimlerde pek çok tüp vardır, çiftleşme esnasında bunların sinirleri epididim cidarının dokusuyla temasa geçer ve uyarım sonucunda, depolanmış spermler sperm kanalına doğru hareket eder. Kanalın bu kısmı, husye kesesinden çıkıp spermatik ipe doğru gider, eğri bir menfezle karın duvarı arasından geçip karın boşluğuna girer. Arkaya doğru yönelir ve yavaş yavaş aşağı inip bel boşluğuna girer. Arkaya doğru devam eder, idrar kanalının ortasına bağlanır. Nihayet aşağı prostat dibine iner ve meni kanalı ağzına varır, karşı taraftan gelen meni kanalları ile birleşerek idrar yolunun prostat kısmına açılır ki idrar yolu da buraya açılmaktadır. Nihayet kanal, seminal kaplarından ve prostat kesesinden sıvı alır, böylece meni sıvısı yapılmış olur. İşte o zaman spermler, kuyruklarını titretmeğe başlar. Meni sıvısı prostat-idrar yolundan geçerek penis vasıtasıyla dışarı çıkar.[266]

Görüldüğü gibi meni sıvısını çıkaran yol, bel ile alt karın arasında bulunan boşluktan, yani aynen Kur'an-ı Kerim'in dediği gibi sulb ile terâib arasından geçmektedir.[267]

Erkekte birer sperm fabrikası durumunda olan husyeler, cenin aşamasında, önce karın boşluğunun arkasındaki omurga kemiğinin önünde bulunan böbreğin yanında, yani Kur'an'ın deyimiyle sulb ile terâib arasında belirir. Fakat gebeliğin ilerlemesine paralel olarak yavaş yavaş aşağı iner ve

---

[266] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** (Abdulvehhab Öztürk), Ankara, 1986, s, 17-21
[267] **Tarık**, 86/5-3

doğuma yakın zamanda vücudun dışına çıkar. Bunun sebebi de 37 derecelik vücut içi ısısının, spermlerin oluşmasına elverişli olmamasıdır. Ama vücut dışında kalan husyelerin 35 derecelik ısısı, sperm yapımına elverişlidir.

VAS - DEFERENS (Sperm kanalı)

(A) Önce: testislerden ayrılan kanal, kasık kanalı (beyaz yol)dan geçip karın boşluğuna girer.

(B) Sonra: karın boşluğuna giren sperm kanalı, prostatta, idrar yoluyla birleşir, bu yolla penisten dışarıya çıkar. Meninin bölgedeki yolu, sulb alt *(omurga)* arkası ile, leğen kemikleri *(terâib)* önünde bulunmaktadır.

(C) de sperm kanallarının, idrar kanalı ile birleşmesinden önceki terminal kısmı.[268]

Buraya kadar spermin oluşmasını anlattık. Şimdi bunun Kur'an'daki karşılığı olan nutfeyi inceleyelim:

1- Nutfe:

Arap lisanında "nutfe, azar azar akmak, sızmak ve damlamak" manalarına gelen NTF kökünden türetilmiş bir isimdir. Az yada çok suya, çoğunlukla az suya nutfe adı verilmektedir. Kovanın içindeki su boşaltıldıktan sonra, dibinde kalan yaşlık derecesindeki az suya da nutfe adı verilir. Berrak su, damla meni, nutfeyi ifade etmek için kullanılan tabirlerdir.[269]

Terim olarak kullanılan nutfe tabiri "*meni*"[270], *"mâin defîk"*[271], *"mâin mehin"*[272], *"nutfe"*,[273] "nutfetun *emşâc*"[274] gibi tafsilattaki farklılıklardan dolayı çeşitli isimlerle Kur'an'da on iki yerde geçmektedir.

Toprak merhalesini bir yana bırakırsak artık her insanın yaratılışı nutfe ile başlar. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime on iki yerde geçmektedir. Bu kelimeler

[268] Süleyman Ateş, **Gerçek Din Bu 2**, s, 160-163
[269] Ebu'l-Fadl Cemaluddirt Muhammed b.Mükerrem İbn Manzur, **Lisânü'l - Arab**, IX / 335; İbnu'l-Esir, **en- Nihaye fi Caribi'l-Hadis ve'1-Eser** ,Beyrut,1963, V / 74; Huseyin b. Muhammed Rağ'ib el - İsfahanı **,el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an,** Mısır,1970, S., Bak) ; İlgili ayet için bkz.: **Kıyame** , 75/ 36,
[270]**Kıyame**, 75/36
[271] **Tarık,** 86/6
[272]**Secde**, 32 / 8**, Mürselat**, 77 / 20
[273]**Nahl**, 16 / 4; **Kehf** , 18 / 37; **Hacc**, 22/5
[274] **İnsan**, 76/2

birbirinin sinonimi değildir. Derinliğine araştırma yapılırsa birbirinden farklı oldukları anlaşılır.

Meni, manasında nutfe bulunmakla beraber nutfeyi ihtiva eden su manası da vardır, diğerleri de böyledir.

Muhammed Ali Bar nutfeyi üçe ayırmaktadır:

a.Erkek Nutfe: Erkeklik bezi olan husyenin salgıladığı meni sıvısı ve içinde bulunan spermlerdir.

b. Dişil Nutfe: Kadın yumurtalığının ayda bir salgıladığı yumurtacıktır.

c. Karışık Nutfe (*Nutfetun -emşâc):* Sperm ile onun döllediği yumurtacık karışımıdır. *(Fertilized ovum)*

Meni: Erkeğin üreme salgılarına ve husye, prostat ve meni keseciğinin ifrazlarına denir. Meni iki kısımdan meydana gelir.

1- Husyedeki meni kanallarında oluşan spermler. Buna nutfe adı verilir.

2- Bu spermleri taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvı.

Cinsel birleşme sırasında erkekten bir kerede ortalama 250 milyon sperm atılır. Spermler yumurtaya varana kadar annenin vücudunda zorlu bir yolculuk geçirirler. Bu yolculukta 250 milyon spermin ancak bin kadarı yumurtaya ulaşmayı başarır. Beş dakika sonra sona erecek olan yarım buz tanesi büyüklüğündeki yumurta, spermlerden yalnızca birini kabul edecektir. Yani insanın özü, meninin tamamı değil ondan küçük bir parçadır. Kur'an'da bu gerçeği Kıyamet Suresi'ndeki ayetlerde açıklamaktadır."

'İnsan dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra bir alak oldu derken (Allah onu) yarattı ve bir düzen içinde biçim verdi. Böylece ondan, erkek ve dişi olmak üzere çift kıldı.'

37. ayette Allah-u Teala nutfeyi meniden ayırmış ve meninin bir parçası saymıştır.[275] Min harfi cerri ba'z ifade eder. O'nun bir cüzünden demektir.[276] Burada onun zamiri nutfeye değil de meniye gider. Eğer nutfeye gitmiş olsaydı zamirin dişil olması gerekirdi.

[275] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı**, s, 37-38
[276] Mehmet Talu, **Nahiv İlmi,** Kayseri, 1986, s, 266-267

Aynı gerçek Necm Suresi'nde açıklıkla belirtilmiştir. "O'dur ki iki çifti: erkeği ve dişiyi atılan meni nutfesinden yarattı."[277]

Dünyaya gözlerini açacak olan bebek, bir aşamadan bir başka aşamaya kusursuzca geçirilerek yaratılır.

Önce sadece tek bir damla su iken **onu** yaratıp düzgün bir insan kılan kudret ise yüce Allah'tır. Allah insanın nasıl yaratıldığını şu ayetle anlatılır: *"İnsan, kendi başına ve sorumsuz bırakılacağını sanıyor? Kendisi akıtılan meniden bir damla su değil miydi? Sonra bir alak (embriyo) oldu derken (Allah onu) yarattı ve erkek ve dişi olmak üzere çift kıldı. (Öyleyse Allah) ölüleri diriltmeye güç yetiren değil midir?"*[278]

a-Hücre ve Nutfenin Bazı Sırları:

Meni hayvancıkları, husyede bulunan bin civarındaki meni kanalcıklarından oluşur. Bunların oluşumu, kafatası altında bulunan hipofiz bezinin salgıladığı hormonun etkisi altındadır. Hipofiz bezi, erkeğin erginliğinden itibaren bütün cinsel yaşamı boyunca hayalarını etkinleştiren hormonu salgılar. Husyeyi etkinleştiren bu hormon, sperm kanalcıkları içindeki hücreleri, çocukluk devresi boyunca devam eden uzun uykudan uyandırır. Hücreler faaliyete geçince sürekli olarak bölünmeğe başlar, sonuçta milyarlarca sperm hücresi ürer.

İnsan bedeninde mevcut her hücrenin bir çekirdeği vardır. Bu çekirdek içinde, renkli cisimcikler ya da kromozomlar denilen çok önemli maddeler bulunur. İşte hücrenin faaliyetlerinden ve yönetiminden sorumlu olan, bu maddelerdir. Yani bu maddeler, hücrenin bütün programını ve esrarını içerirler.

İnsan vücudundaki her hücrede 46 kromozom, ya da renkli cisimcik vardır. Çekirdekte toplanmış olan bu kromozomlar, normal hücrede birleşiktir, birbirinden ayrılmaz. Ancak bölünme ile çoğalma başlayınca kromozomlar ikişer ikişer ayrılır, her çift birbirine bitişik olur.

---

[277] **Necm**, 27/45 - 46
[278] **Kıyame,** 75/36-40

Hücrede bölünme iki çeşittir: Mitoz bölünme, mayoz bölünme. Mitoz bölünmede, kromozomlar yapan maddeler artar ve her kromozom, tamamen birbirinin benzeri iki parçaya bölünüp birbirinden ayrılır. Her bölüm, yine 23 çift veya 46 tek kromozom içeren tam bir hücredir. Beden, kaybettiği milyonlarca hücreyi işte böyle yeniden sağlar. Yüce Allah, her an milyonlarca hücre yaratırken milyonlarca hücre de öldürür. Mesela her saniyede iki buçuk milyon kan alyuvarı yaratır ve bir o kadar alyuvar da yaratılır. Yaratılıp öldüren sindirim hücreleri daha çok deri hücreleri ise bundan da çoktur.

İşte insan ve diğer canlılar vücudunda bu tekdüze bölünme faaliyeti hiç durmadan sürüp gider. Ancak üreme organlarındaki durum farklıdır. Onlarda önce mitoz, sonra mayoz bölünme olur.

Mayoz bölünme, bölünen hücreden, ana gibi tam değil, yarı özellikte iki hücre gelir. Bu yavru hücrelerin çoğalabilmesi için iki hücrenin birleşmesi gerekir. Bu tür üreme hücrelerinin her birine gamet denilir. İki gametin birleşmesiyle oluşan hücreye de zigot adı verilir. Bu tür cinsel üreme iki yol izler:

a)- Gametlerin formasyonu (oluşumu), b)- Dişi gametin, erkek gamet tarafından aşılanarak zigotun meydana gelmesi.[279]

b- Gametlerin Oluşumu

"Gametleri, erkekte gamet yuvaları (testisler), kadında yumurtalık *(ovaryumlar)* yapar. Gerek erkek, gerek kadın gamet yapım merkezleri *(leslis, ovaryum)* ana karnındaki ceninde oluşur; fakat çocuk cinsel olgunluğuna yaklaşıncaya kadar bunlar gelişmez, etkinleşmez. Erginlik çağı yaklaşınca mikroskobik üreme hücreleri, süratle etkinleşir. O zaman bunlar, erkekte Spermatocyst (sperm üreticisi), kadında Oocyst (yumurta üreticisi) adını alır. Bunlar erkekte spermatozoa olmazdan önce bir olgunlaşma dönemi geçirir. Olgunlaşma hem çekirdekte, hem de sitoplasma'da olur. Çekirdekteki değişim mayoz bölünmedir. Spermatoscysl'in kromozomları çift çifttir: (2n). Meyoz bölünme ile dört haplois (İn) hücre oluşur. Bunların her biri, fonksiyonel spermatozoa olur.

[279] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s,45-50

Kadında da diploid Oocyst, ilk mayoz bölünmede iki hücre oluşturur. Bunlardan biri büyük, öteki küçüktür. Küçük hücre dumura uğrayıp ilk kutup cisimciği olur (polosit 1). Büyük hücre, ikinci bir mayoz bölünme geçirir ve yine biri büyük, biri küçük iki hücre meydana gelir. Büyüğü, ootiz II denilen (ovum: yumurta) olur. Küçüğü ise yine dejenerasyona uğrar ve ikinci kutup cisimciği (polosit II) olur. İki kutup cisimciği yumurtanın kenarında yer alır.

Çekirdekteki değişme paralel olarak hücrenin sitoplasması da değişir. Sitoplsmanın çoğu dejenere olup, üreyen çekirdekteki spermin başını meydana getirir. Spermin uzun bir kuyruğu ortasında kısa bir boynu vardır, başın önünde akrosom denilen uç bulunur.

Spermin boyun kısmında mitokondriya vardır. Lokomotif görevi yapan kuyruğu, kendisine enerji sağlayan mitokondriyayı içinde taşıyan boynu ve akrosom denilen sağlam külahı ile sperm, imkan bulunca yumurta ile birleşir. İnsan bedeninin en büyük hücresi, yumurtadır.

Spermin bu etkinliği ve üretkenliği ancak rahme ulaştıktan sonra ortaya çıkar, yumurtacığın kalın duvarına yaklaştıkça etkinliği artar.

İlahi kudret eli, araya girerek o çok miktardaki hayvancıklardan yalnız birini seçer. Yumurtacık, ilahi kudretin seçtiği spermi naz ve işvesiyle kendine doğru çeker ve içeri almak için ona yol açar. Öteki spermlerde yumurtacığın içine girmek için uğraşırlar ama başaramazlar.

Yumurtacık, yumurtalıkta oluşur. Erginlikten menopoza kadar yani otuz kırk yıl süre ile kadından her ay bir yumurta çıkar. Kadının bütün üretkenlik ömrü sadece 30-40 yıldır.

Ne gariptir ki anne karnında bulunan kız bebekte dahi altı milyon ilkel yumurtacık vardır. Ancak bu yumurtacıklar, daha bebek dünyaya gelmezden önce solup ölür. Kız çocuğu, âdet çağına varıncaya kadar yumurtacıklar, yok olmağa devam eder. Sadece otuz bin kadar kalır ki işte bu ilkel yumurtacıklar içinden büyüyüp de yumurtalıktan çıkarak rahim kanalına varabilenler 400-500'ü geçmez.[280]

---

[280] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s,45-82

Kadın yumurtacığı, insan bedeninin en büyük hücresidir. Bedenin öteki hücreleri, sadece birkaç mikron büyüklüğünde iken, yumurtacık ikiyüz mikron (yani l/5mm) büyüklüğündedir. Yumurtacık hücresini sperm hücresiyle karşılaştırırsak, ikisinin arasında çok büyük fark görürüz. Sperm, sadece beş mikron kadardır. Buna rağmen sperm de ceninin tam yarısını oluşturur.

Sperm yumurtacığının içine girince derhal iki hücre birleşip tek bir hücre olur, kromozom sayısı normale çıkar, babadan ve anneden gelen 23 tek kromozom birleşince 23 çift kromozom olur. Böylece emşâc hücre, yada döllenmiş yumurta zigot yeni bir canlının bedenini yapmak üzere mitotik bölünmeye başlar."[281]

c- Erkeklik Dişilik Meselesi

Yakın bir zamana kadar insanlar, bebeğin cinsiyetinin anne hücreleri tarafından belirlendiğini sanıyorlardı ya da en azından anne ve babadan gelen hücrelerin birlikte cinsiyeti belirledikleri zannediliyordu. Ancak Kur'an'da bu konuda farklı bir bilgi verilmiş ve ayetlerde erkeklik ve dişiliğin "rahime dökülen meniden" yaratıldığı bildirilmiştir.

"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra alaka oldu da (Allah) onu yarattı, düzenledi. Ondan iki çifti erkeği ve dişiyi var etti."[282]

"O yarattı iki çifti: Erkeği ve dişiyi. Akıtılan meninin nutfesinden"[283]

"Kur'an'da verilen bu bilgilerin doğruluğu, genetik ve mikrobiyoloji, bilimlerinin gelişmesiyle birlikte bilimsel olarak tasdik edildi. Cinsiyetin tümüyle erkekten gelen sperm hücreleri tarafından belirlendiği, kadından gelen yumurtanm ise bu işte hiçbir rolünün olmadığı anlaşıldı. Cinsiyetin belirlenmesindeki etken kromozomlardır. İnsan yapısını belirleyen 46 kromozomdan iki tanesi cinsiyet kromozomu olarak adlandırılır. Bu iki kromozom erkekte XY, kadında ise XX olarak tanımlanır.

---

[281] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 69
[282] **Kıyame,** 75/37- 39
[283] **Necm,** 53/45-46

Bunun sebebi söz konusu kromozomların bu harflere benzemesidir. Y kromozomu erkeklik, X kromozomu ise kadınlık genleri taşır. Bir insanın oluşması erkek ve kadında çiftler halinde yer alan bu kromozomların birer tanesinin birleşmesiyle başlar. Kadında yumurtalama sırasında ikiye ayrılan eşey hücresinin her iki parçasında x kromozomunu taşır. Oysa erkekte ikiye ayrılan eşey hücresi, x ve y kromozomları içeren iki farklı sperm meydana getirir. Kadında bulunan x kromozomu, eğer erkekteki x kromozomunu içeren spermle birleşince doğacak bebek kız olacaktır. Eğer y kromozomuyla birleşecek olursa, bu kez doğacak çocuk erkek olur. Yani doğacak çocuğun cinsiyeti, erkekteki kromozomlardan hangisinin kadının yumurtasıyla birleşeceğine bağlıdır.”[284]

Ceninin erkek veya dişi olmasını belirleyen menideki nutfedir. Bunun seçimini yapan da Allah Teala'dır.

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini yaratır, dilediğine dişiler bahşeder; dilediğine de erkekler bahşeder."[285]

2-Main Mehîn

"Biz, sizi bakir bir sudan (main mehîn) yaratmadık mı? Onu sağlam bir yerde tutup da, malum bir vakte kadar. İşte biz bunu kudretimizle yaptık. Demek biz ne güzel kadirleriz!"[286]

"Şimdi, insan hangi şeyden yaratıldı? İbretle baksın. O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. Ki, arka kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkıyor o. Şüphe yok ki Allah onu tekrar diriltip döndürmeye elbette kadirdir."[287]

“Cenab-ı Allah bu sudan hor bir su diye bahsediyor. Çünkü bu su, dökülür, horlanır; kıymet verilmez. Birleşme sırasında mehbilden (vaginadan) geçerek rahim ağzına döküleme kadar hiç kimse farkına bile varmaz. Meninin fışkırmasının sebebi meni kesesinin cidarı ile onu dışarı atan kanalın ve perine

---

[284] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 50-52
[285] **Şurâ,** 42/49
[286] **Mürselat** 77/220-23
[287] **Tarık,** 86/5-8

kaslarının kasılmasıdır. Bu kasılmalar sebebiyledir ki meni gelirken vücutta bir gerilme hali görülür."[288]

Meni sıvısının bir takım görevleri vardır. Mesela,

1- Meni hayvancıklarını beslemek.
2- Bu hayvancıklara hareket kabiliyeti vermek.
3- Bu hayvancıkların, içinde yüzerek husyeden kamışa, oradan da mehbile geçerek rahime ve rahim kanallarına ulaşmalarına en uygun zemini hazırlamak. Bunun sebebi bilindiği üzere döllenmenin rahim kanalında olmasıdır.

4- Hayvancıkları mehbilin ifraz ettiği öldürücü asidin etkisinden korumak.

Meni sıvısı alkalik reaksiyon gösterirken, mehbil sıvısı asit özelliği gösterir. Meni hayvancıkları asitli bölgede yaşayamaz. Bu sebeple menideki sıvı, içindeki alkalin sayesinde meni hayvancıklarını mehbilin asitli ifrazatından korur. Bu tehlikeli bölgeyi geçerek yeni alkalli bir bölge olan rahim ağzına kadar ilerlemesini sağlar.

Mehbilin asit ifraz etmesi de boşuna değildir. Aksine hem mehbili hem de kadının üreme cihazını zararlı mikroplardan korumak gibi çok önemli bir görevi vardır. Bu asitler o mikropları öldürürler. İşte Yüce Allah bu hayvancıkları mehbilin asitli ifrazatından korumak için onlara da bu alkalli sıvıyı temin etmiştir.[289]

3- Sulb ve Teraib

Sulb, sulüb, salib şekilleriyle de telaffuz edilen bu kelime, kuyruksokumuna kadar olan sırt ve omurga kemiğine verilen isimdir. Genellikle "bel" tabir edilir.[290]

"Teraib, "teribetün" kelimesinin çoğuludur. Göğüs kemiğine iki meme ile boyun halkası arasındaki kemiğe bu ad verilir. Ayrıca, göğsün sağ tarafından

[288] Muhamnıcd Ali eL-Bar, **Kur'aî''ı Kerim ve modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s,39
[289] Muhammed Ali el-Bar**, a.g.e.**, s, 40
[290] Ebu'l-Kemal es-Seyyid Asım Efendi, **el-Okyanus'l-Basiyt fi Terecemeti'l-Kamusi'l-Muhit**, İstanbul, 1988, I/340

dört, sol tarafından da dört kaburga kemiklerine ve gerdanlık mevziine de teraib adı verilmektedir."[291]

"Müfessirlerin büyük bir kısmı, bu ayette geçen sulb kelimesiyle, erkeğin sırt bölgesinin, teraible de kadının kaburga kemiklerinin kastedildiğini söylemişlerdir."[292] Bu görüşte olanlardan biri olan İmam Maturidi (v. 333/944) bu doğrultudaki kanaatini belirtildikten sonra, Kur'an'da

"Kendi sulblerinizden gelmiş oğullarınızın karıları ... da size haram kalırdı"[293] ayetini delil getirerek şöyle demiştir. "Bu ayette çocukların ,babaların sulbüne nispet edilmesi de görüşümüzün doğru olduğunun ispatıdır."[294]

Modern tıbb ve Kur'an sahalarındaki çalışmalarıyla meşhur Mısırlı doktor M. Ali el-Bar bu konuda şöyle demiştir: "*Öyle ise insan neden yaratıldığına bir baksın! O sulb ve teraib arasından fışkırarak dışarı akan bir sudan yaratılmıştır."*[295]

"Husye ile yumurtalık ceninin sulbü ve teraibi arasında gelişir. Sulb omurga, teraib deeğe kemikleri manasindadır. İşte husye ile yumurtalık tam bu bölgede oluşur. Husye daha sonra hamileliğin yedinci ayında yavaş yavaş dışarı çıkar. Husye tarlasına inerler. Kadının yumurtalığı da havuza inip orada kalır.

Bu böyle olmakla beraber şu da var ki husye ile yumurtalık her ikisi de gıdasını esas yerlerinden yani omurga ile eğe kemiği arasındaki yerlerinden alırlar. Husye ile yumurtalığa giden atar damarlar karın aortundan gelir ki burası da tam tamına belkemiği (omurga) ile eğe kemiği arasıdır. Nitekim husyeye asit kirli kan damarı da aynı bu bölgeye dökülür. Bu kirli kan damarı son böbrek damarına, sağ kirli kan damarı ise alttakine çıkar. Nitekim husyeyi ve yumurtalığı besleyen sinirler de mide altındaki sinir kümesinden gelir ki bu da tam anlamı ile belkemiği ile eğe arası bölgedir. Lenf damarları da aynı bölgeye yani sulb ve teraib arasına çıkarlar. Bütün bunlardan sonra husyenin veya

---

291 Asım Efendi, **Kamus**, 1/147 vd.; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, 1960, VIII/70

292 Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Camiu'l-Beyan**, Beyrut,1988, XXX/ 92

293 **Nisa,** 4/23

294 Mılıammed b. Muhammed .b. Mahmıud cl-Maturidi, **Te'vilatü'l-Kur'an,**Yazma Raşid Efendi Kütüphanesi, no: 47, vr. 6367

295 **Tarık,** 86/5-6

yumurtalığın gıdasını, kanını ve sinirlerini sulb ve teraib arasındaki bölgeden aldığında zerre kadar şüphe kalır mı?

Bu açıklama sonucunda her ne kadar husyeler ve yumurtalık tedrici olarak aşağı inmiş olsalar da gıdalarını sulb ve taraib arasından almaya devam etmektedirler."[296]

Çağdaş bilim adamı Maurice Bucaille'i de *sulb ve teraib* lafızlarını yorumlarken aynı kanaati taşıdığını görmekteyiz. Prof. Dr. Bucaille, *"Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim"* adlı eserinde erkeğin cinsi nahiyeleri Kur'an metninde
(tekil olan) "sulb" kelimesiyle ifade edilir, kadının cinsi nahiyeleri ise Kur'an'da çoğul olan "teraib" kelimesiyle ifade edilir, der.[297]

Ayeti aynı şekilde anlayanlara göre mana: "Erkeğin sırt bölgesinden yahut cinsel organından çıkan meni ile kadının göğüs bölgesi ya da kaburga kemiklerinden veya cinsel organından çıkan meninin birleşmesinden çocuk meydana gelmektedir."[298]

Tabiundan olan Hasan el-Basri (V. 110/728) de dahil, bazı müfessirler sulb ve teraib kelimeleriyle hem erkeğin sırt ve kaburga kemikleri, hem de kadının sırt ve kaburga kemiklerinin arası kastedmekte olduğunu kabul etmişlerdir ve üremede rol oynayan nutfenin buralardan neşet ettiğini söylemektedirler.

İbn Kayyum el-Cezvi (V.751/1350) görüşünü belirtirken der ki: "Müfessirlerin çoğu ayet-i celiledeki "*beyne*" lafzına pek itibar etmemişler. Bundan dolayı da hataya düşmekten kurtulamamışlar. Çünkü ayette *"sulb"* ve *"teraib"* arasından çıkan demiştir. Sulbe ve teraibten çıkan dememiştir. Bu nedenle erkeğin menisinin sırtla göğüs kemikleri arasındaki bölgeden çıktığından asla şüphe edilmemelidir." O bu kanaatinin doğru olduğunu ispat etmek için de Kur'an'dan delil getirmiştir.

---

[296] el-Bar, **a.g.e.**, s:, 40-41
[297] Maurice Bucaille, **Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim,** (Çev. Suat Yıldıran), İzmir, 1981, s, 307
[298]Ebıı Abdillah Muhammed b. Ahmedd el-Ensari Kurtubi, **el-Câmi'1-i Ahkâm'l-Kur'an,i'l-Azim**, Mısır,tarihsiz, XX/ 5, vd.Ebu'1-Fadl Şihabuddin esSeyyid Âlûsî**, Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ani'I-Azim,** Beyrut, 1884, *XXXI*97

"*Sağlam hayvanlarda da sizin için elbette ibret vardır, size onların karınlardaki fers ile kan arasından halis bir süt içiriyoruz."*[299] Bu ayette yüce Allah sütün çıktığı yeri belirtirken aynen mezkur ayette olduğu gibi "kanla fers arasından" tabirini kullanmıştır.[300]

Son devrin müfessirlerinden olan Merağî söz konusu ayeti şu şekilde belirtmektedir: "Husye ve yumurtalıklar ilk teşebbüslerinde böbreklere yakın bir yerde neşet ederler ki bu bölge, omurganın arkasında alt kaburgaların karşısındaki sırtla, kaburga kemikleri arasına rastlamaktadır. Bu görüşün doğru olabileceğini bize gösteren delillerden birisi, huysa ve yumurtalıkların gelişmelerinde, kendilerine kan taşıyan PORT'tan, sulble teraib hizasında, böbreklere yakın bir yerden ayrılan atardamarlardır. Bel ve göğüs kemiklerinden beslenen ve oradan çıkan canlı hücrecikler aşağıda (husye ve yumurtalıkta) toplanmaktadır.[301]

Zeki Duman ve Süleyman Ateş de bu görüşü desteklemektedir.[302]

Çağdaş yazarlardan Seyyid Kutub meseleyi biraz karıştırmış olacaktır ki atılan meninin erkeğin sulbünden yani bel kemiğinden, kadının teraibden bir diğer ifadeyle göğsündeki eğe kemiklerinden çıktığını söylemiştir. Modern ilmin de bu görüşünü desteklediğini sanarak şunları söylemiştir:

"İnsan neden yaratıldığına dair bir baksın ve sonunda ne olacağına baksın ki o, sulb ve teraib arasından su, erkeğin sulbünden yani bel kemiğinden kadının ise teraibinden yani göğsündeki eğe kemiklerinden toplanır. Yirminci asrın yarısına kadar bu Allah ilminde gizli bir sır idi. Onu Allah'tan başka kimse bilmiyordu. Sonunda çağdaş ilim, kendine has metodlarla bu sırra vakıf oldu. Erkeğin suyunun erkeğin bel kemiğinden kadının suyunun kadının eğe kemiklerinden oluştuğunu öğrendi. İşte bu iki su sağlam bir karar yerinde birleşerek insanı meydana getirdi."[303]

---

[299] **Nahl,** 16/66
[300] İbnu'l- Kayyim el- Cevziyye, **İ'lâmul-Muvakkî'in**, Mısır, 1990,1/ 145,146
[301] Ahmel Muslafa el-Meragi, **Tefsiru'l-Merağî**, X/113-115
[302] Zeki Duman, **Kur'an-ı Kerim ve Tıbba göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi**, İzmir, 1991, s, 13,16; Süleyman Ateş, **Gerçek Din Bu 2,** s, 158,159;
[303] Seyyid Kutub, **Fizilâli'l-Kur'an**, (M.Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler. Bekir Karlığa), İstanbul, 1972, Cüz. 30, XVI/138-139

4- Karışık Nutfe (Nutfetun-emşâc)

"Doğrusu biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden (nutfetun emsâç) yarattık da onu işitici ve görücü yaptık."[304]

Bu ayette geçen "nutfetun emsâç" tabirini, tabiun döneminin meşhur müfessirlerinden olan Mücahid (v. 105/721) İkrime (v. 104/722) ve Hasan el-Basri (v. 110/728) erkeğin suyu ile kadının suyunun birbirine karışması sonucu meydana gelen karışım olarak açıklamışlardır.[305]

İmam Maturidi bu ayetin yorumunun iki şekilde olabileceğini belirtir ve şöyle der: "emsâç" karışım manasına olup iki şekilde izahı vardır, birincisi erkeğin suyunun kadının suyuna karışmasıdır. Yani, insan erkeğin spermi ile kadının yumurtasının sonucu olarak meydana gelen karışık nutfeden meydana gelmiştir. İkincisi de, nutfenin ana rahminde "halden hale", "tavırdan tavıra" çevrilmesi "emsâç nutfe" tabiriyle ifade edilmiştir.[306]

Daha sonra gelen müfessirlerden İbn Kesir (v. 774/1372), es-Suyûti (v. 911/1505), el-Merağî (v. 1953), ve Elmalılı M. Hamdi Yazır gibi birçok müfessir de emsâç nutfesinden maksadın kadının suyu ile erkeğin sularının birleşmesi sonucu meydana gelen ve henüz "alaka" olarak rahme tutunmamış olan karışım olarak açıklamışlardır.[307]

Saf su anlamına gelen nutfe, erkek suyu olan meninin de adıdır. Ancak burada nutfe, karışık sıfatıyla nitelendirilmiştir. "Emşac" karışmak, karıştırmak anlamındaki meşc'in veya karışım anlamındaki meşic'in çoğuludur. Erkeğin suyu ile kadının suyunun karışımına emşac denir.[308]

Genellikle nutfetün emşac'tan erkeğin spermi ile kadının yumurtasının birleşmesinden meydana gelen hücre yani zigot anlaşılmıştır. Zamanın şartları da göz önünde bulundurulursa bu ayetin tam olarak anlaşılmadığı ortaya çıkacakbr. Gelişen teknoloji de göz önünde bulundurularak bu ayetin ne ifade ettiğini şöyle açıklayabiliriz.

---

[304] **İnsan,** 76/2

[305] Taberi, **Câmiu'l-Beyân,** XXIX, s, 126

[306] Ebu Mansur el-Maturidi, **Te'vilat,** vr. 4887

[307] İbn Kesir, **Tefsinı'1-Kurâni'l-Azim,** VIII/310; Ceialeddin es-Suyûti, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Mısır,h. 1342, H/247; Elmalılı, **Hak Dini Kından Dili,** VIII/549 v.d.

[308] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 77-82

Karışık Yapılı Bir Sıvı *(Meni)* Spermlerin yola çıkışıyla birlikte sırayla prostat bezinden salgılanan sıvı ve hemen sonra seminal kesecikten gelen sıvı sperme katılır ve meniyi oluşturarak, hep birlikte anne bedenine doğru yol alırlar. Bu sıvıların spermlerin gerek duyduğu enerjiyi karşılayacak olan besinler bulundurmak, bazı özelliğiyle ana rahminin girişindeki asitleri nötralazi etmek, spermlerin daha rahat edeceği ortamı sağlamak gibi görevleri vardır.

Döllenme işlemi için erkek bedeninden atılan bu sıvıların bütününe "meni" ismi verilir. Meni % 10 kadar sperm kanallarından, % 60 kadar seminak keseciklerden % 30 kadar prostat bezinden gelen sıvı ve spermlerden oluşur. Ayrıca küçük miktarda başka salgı bezlerinden gelen sıvıları da içerir.[309]

Yani meni ismini verdiğimiz sıvı, fruktoz, fosfoilkalin, ergotionein, askorbik asit, çinko, asit fosfataz, fosfaz, hiyaluronidaz ve spermler gibi karışık maddelerden oluşan bir sıvıdır. İşte burada karşımıza Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği mucize çıkmaktadır.[310]

Allah Kur'an'daki pek çok ayette insanın yaratılışına dikkat çekmiş ve bu konun üzerinde düşünülmesini istemiştir. Kur'an ayetleri üzerinde araştırma yapan bilim adamları insanın yaratılışı hakkında bilgiler veren ayetlerde bir çok mucizenin saklı olduğunu görmüşlerdir.

"Şüphesiz biz insanı karmaşık olan bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bundan dolayı onu işiten gören yaptık."[311]

“Bu karmaşık sıvı içindeki maddelerden sadece spermlerin döllenme özelliği vardır, pek çok insan meninin tamamının döllenme özelliği olduğunu zanneder. Oysa sadece meninin küçük bir parçası olan spermler döllenme özelliğine sahiptirler. Yani insan, meni sıvısının tamamından değil aksine çok küçük bir parçasından meydana gelir.

Cinsel birleşme sırasında erkekten meni ile birlikte bir kerede ortalama 250-300 milyona yakın sperm atılır. Ancak milyonlarca spermden yalnızca bin kadarı yumurtaya ulaşmayı başarır. Bu bin tanesinin içinde de yalnızca bir

---

[309] Guyton Hall, **Tıbbi Fizyoloji,** İstanbul, 1996, s., 1006
[310] Ahmet Noyan, **Yaşamda ve Hekimlikte Fizyoloji,** Ankara, 1998, s, 1113
[311] **İnsan,** 76/2

ianesini yumurta kabul edecektir. Yani insanın özü, meninin tamamından değil, ondan küçük bir parçadır."[312] Kur'an'da da bu gerçek şöyle açıklanmıştır:

"İnsan kendi başına ve sorumsuz bırakılacağını mı sanıyor? Kendisi akıtılan meniden bir damla su değil miydi?"[313]

"Karışımlar" veya "karıştırılmış şey" (emşâc) "Hakikat biz insanı karışımlardan, bir damla (erkek menisin)den yarattık"

Muhammed Hamidullah gibi birçok çağdaş yazar bu karışımları erkek öğe ile dişi öğenin karışımları olarak görmektedirler. Eski müfessirler de aynı yorumu yapıyorlardı. Çünkü döllenme fizyolojisi ve özellikleri döllenmenin kadından yana biyolojik durumları hakkında en ufak fikre sahip olamazlardı; emşâc kelimesi, onlara göre sadece iki öğenin birleşmiş durumunu belirtiyordu.

Kahire Din İşleri Yüksek Kurulu'nca yayımlanan Muntahab adlı tefsirin yorumcusu gibi çağdaş müfessirler bu tarz yorumu tashih ederek, erkek meni damlası "çeşitli öğelerle donatılmış bulunmaktadır" diye burada kelimenin anlamını ayırt etmektedirler.[314] Muntahab'ın yorumu bu öğelerin ayrıntısına girmiyor ama tespiti kanaatimce çok yerindedir.

Öyleyse erkek menisinin çeşitli öğeleri nelerdir?

Erkek meni sıvısı, aşağıdaki salgı bezlerinden kaynaklanan çeşitli salgılardan meydana gelir:

a)- Erkeklik bezleri: (Bu erkek cinsel bezinin çıkardığı salgı türü, spermatozoizleri, yani uzun kırbaçlı ve saydam sıvı içinde çimen yatık hücreleri ihtiva eder.

b)- Tohum kesecikleri: Bu organlar spermatozoidlerin depolan olup prostatın yakınında yer almakta, dölleyici unsurlar ihtiva etmeyen özel bir sıvı salgılamaktadırlar

c)- Prostat: Erkek menisine kendine has kaymağımsı görünümünü ve özel kokusunu veren bir sıvı salgılar

---

[312] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 59-62
[313] **Kıyame,** 75/37-39
[314] Maurice Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, Ankara, 2001, s, 306,309

d)- İdrar yolarına bağlı salgı bezleri: Bunlardan Cooper yada Mery bezleri denilenleri akıcı bir sıvının salgılayıcısıdırlar, Litre bezleri de sümüksü maddeyi salgılarlar

Kur'an'ın sözünü ettiği "karışımlar" işte bu salgılardan kaynaklanmaktadırlar. Fakat dahası var. Kur'an çeşitli unsurlardan teşekkül etmiş dölleyici bir sıvıdan söz ederken, bize şu hususu haber veriyor: İnsanın nesli, bu sıvıdan çıkabilen herhangi biz özle sağlanacaktır. Sure 32, ayet 8'in manası da işte budur:

"Allah (insanın) neslini âdi bir sıvının özünden hâsıl etmiştir."

Burada öz diye tercüme ettiğimiz sülâle kelimesi, bir maddeden alınmış ve çıkarılmış hülasası, öz kısmı olan bir maddeyi, bir şeyin en güzel kısmını belirtmektedir. Hangi şekilde tercüme edilirse edilsin, bir bütünün bir kısmı söz konusudur.

Nitekim (dişi) yumurtacığı dölleyen ve üremeyi sağlayan miktar, çok yatık haldeki bir hücredir, büyüklüğü milimetrenin 1/10 000 kadardır. Bir insanın normal şartlar altında döktüğü milyonlarca[315] hücreden yalnız bir tanesi dişi yumurtacığın içine dalmayı başaracaktır; geride kalan milyonlarca spermatozoid ise yarı yolda kalacak, döl yolundan başlayıp rahim çukurundan ve yumurta kanalından geçerek dişi yumurtacığa ulaştıracak mesafeyi kat etmeyi başaramayacaktır. Öyleyse bu döllenme faaliyetini gösterecek olan sadece çok karmaşık yapılı bir sıvının son derece küçük bir özü, parçasıdır.

Binaenaleyh Kur'an metniyle, bu fenomenler hakkında çağımızda sahip olduğumuz fen bilgileri arasındaki bu mutabakatı görüp de ilerlemek mümkün müdür?[316]

Bir başka ayette ise yine meninin karışım olduğuna işaret edilmektedir. Aynı zamanda insanın da karışımız özünden yaratıldığına şöyle vurgu yapılmaktadır:

---

[315] **Normal şartlarda vaki olan bir inzalde dışarı atılan birkaç santimetre küpten bir santimetre küp meni içerisinde 25 milyon spermatozoid bulunduğu söylenebilir.**

[316] Maurıce Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, înciller ve Kur'an,** s, 306, 309

"Ki o, yarattığı her şeyi en güzel yapan ve insanı yaratmaya bir çamurdan başlayandır. Sonra onun soyunu bir özden, basbayağı bir sudan yaratmıştır."[317]

Nutfe kelimesi için değişik yorumlar yapılmıştır: Bazı müfessirler nutfeye meni[318] bazıları ise zigot anlamını vermişlerdir.[319] Bununla beraber hem erkeğin spermi hem de kadının yumurta hücresinin kastedildiği kanısında olan müfessirler de vardır.[320]

Yukarıda da ifade ettiğim gibi Kur'an-ı Kerim çeşitli tafsilatlarla geçen nutfe kelimesi tamamen erkeğin spermini ifade etmektedir. Bunun ileride daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz

B. KADIN ÜREME SİSTEMİ

"Kadının yumurtalıkları da iki tanedir. Her biri 3 cm. uzunluğunda 1.5.cm. genişliğinde olup, omurganın alt kısmı arka duvarına dayalı olan rahmin bir yanında yer almıştır. Yumurtalıkları, fallop tüpüdenilen birer kanal çevirir. İçi küçük tüplerle dolu olan bu kanallar, bir yandan yumurtalıklara öbür yandan rahme bağlıdır.

Embriyo, genişleme elastikiyetinde olan rahim torbasının içinde gelişir. Rahmin Cervix denilen ağzı, vaginaya, vagina da dışarıya açılır. Erkek üreme sisteminin tersine, kadın üreme sistemi, idrar yolundan ayrıdır, onunla birleşmez.

Husye yuvalarında olduğu gibi yumurta üreten tabakalarda önce mitonk üreme ile çoğalır. Erkekte her spermatogonia olgunlaşarak sperm olurken, kadında her oogonia yumurta olmaz. Burada yumurta olmağa elverişli pek çok oogonia varken bunlardan sadece bir tanesi, yumurtlama devresinde yumurta olur. Oogonia hücresinde meydana gelen mayoz bölünme ile, hücrenin sitoplasma'sı büyür ve yumurta akı (yolk) yapar. Bilinmeyen bir yöntemle, öteki oogonia hücrelerinin yumurta olmaları önlenir. Yumurta olmayan

---

[317] **Secde**, 32/7-8

[318] Taberi, **Câmiu'l-Bcyân,** XXIX, 201; Kurtubi, **el-Câmili Ahkami'l-Kır'an'l-Azim,** XVII, 115;
İbn Kesir, **Tefsiru'1-Kur'ani'l-Azim,** VII/283; Âlûsî**, Ruhu'l-Maani fi Tefsiru'1-Kur'ani'l-Azim ve's-Subul,** XIV/142

[319] Taberi, **Camiu'l-Beyan**, XXIX/203, XXII/122, XXVII/75, XXIX/203

[320] Taberi, **Camiu'l- Beyan,** XV, 247, XXII, 122, XXVII, 75, XXIX, 203

hücreler de yumurtalık kesesine, kadınlık hormonu Estrogen salgılama görevini yaptırırlar.

İnsan yumurtası, mikroskop yardımıyla VON BAURE tarafından 1827'de keşfedilmiştir. Diğer hayvan yumurtaları yanında insan yumurtası çok küçük olmakla beraber, insan bedeninin en büyük hücresidir ve 300 micromilimetre boyutundadır. Çok miktarda protoplasması ve büyük bir çekirdeği vardır, içinde besin ve yumurta akı rezervi mevcuttur. Oysa çok etkin olan spermatomozoa'nın besin rezervi yoktur, çok miktarda üreyen spermler 52 micro milimetre uzunluğundadır."[321]

a- Anne Rahmi

"Rahim kaslarından yapılmış sağlam bir duvara sahip içi boş bir organdır. Ve hacmi 50 gramdan fazla değildir. Yapılan bu hazırlıklara rağmen bu büyüklük bir bebeğin büyümesi için elbette yeterli değildir. Bunun için rahmin yapısının da değişmesi gerekir. Bu yüzden hamilelik boyunca rahmin hacmi giderek artar ve hamileliğin sonunda hacmi 1100 grama kadar ulaşır. Rahim bu özelliği sayesinde kadının döllenmiş yumurtasının içinde büyüyüp gelişmesi ve tam insan şeklinde dışarı çıkması için uygun yer halini alır. Bundan başka kadının leğen kemiği boşluğunun tam ortasında bulunması döllenmiş yumurta için bir sığınak görevi görür. Ve gelişimi boyunca bebeği korur."[322]

Allah Kur'an'da anne rahminin koruyucu özelliğini bildirmekte ve insanlar üzerindeki rahmetini bir kez daha hatırlatmaktadır:

"Andolsun biz insanı süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir su damlası olarak sağlam bir karar yerine yerleştirdik."[323]

Bu ayette sözü geçen "kararı mekin" den maksadın rahim olduğunda, genelde bütün müfessirler görüş birliği içindeler. Çünkü Allah, Hac suresinde bunu açıkça şöyle ifade etmektedir:

"Şu muhakkak ki biz, sizi(n aslınızı) topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan sonra muhallakaya ve gayri muhallaka mudgadan yarattık ki bütün

---

[321] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** 22-29
[322] Halil Cuylon, **Tıbbi Fizyoloji,** s, 1309
[323] **Mü'minun**, 23/ 12-13

bunları size açıklayalım. Sizi dilediğimiz muayyen bir vakte kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra da sizi bir bebek olarak çıkartıyoruz."[324]

"Kararı mekin" tabirinin geçtiği diğer bir ayet-i kerimede şudur;

"Biz sizi hakir bir sudan yaratıp malum bir vakte kadar onu karan mekine koymadık mı? Onu bir ölçü ile tayin ettik. Şu halde biz ne güzel takdir ederiz!..."[325]

Rahmin, *"kararı mekin"* olarak adlandırılmasının izahına gelince bu konuda şöyle denilmiştir: Rahim hiçbir etkiye maruz kalmadan, zigotun yerleşebileceği bir özellikle yaratılmıştır. Cenin için sağlam ve güvenilir bir yerdir.[326]

Bu ayette hem ceninin emniyet içerisinde gelişebileceği hem de rahminin cenini koruyup taşıyabilecek bir yapıda olduğunu, yükün gün geçtikçe ağırlaşmasına rağmen tabii halinin ve yapısının bozulmayacağına işaret edilmiştir.[327]

Bu açıklamaların ışığında denilebilir ki rahmin böyle bir adla isimlendirilmesi onun sırf cenin için özel bir yer olarak ve şartlarına uygun olarak yaratılmış olmasındandır. Zira bugün insan anatomisi ile ilgilenen bilim dalı da açıkça ifade ediyor ki, rahim dıştan gelebilecek tehlikelere maruz kalmaktan korunması için bir boşluğa (Bony pelvis) yerleştirilmiştir. Sağlam yapılı kaslarla bu boşluğa tutturulmakla, gebelik süresince normal hacminin 3000 kat fala büyümeye imkan vermekte ve annenin aldığı vücuda zararlı maddelerin pek çoğundan cenini koruyabilmektedir.[328]

Maurice Bucaille bu konuda şöyle der:

"O, sizi bir tek candan yaratandır. Sonra sizin için bir karar yeri vardır, biz iyi ve ince anlayacak zümrelere ayetlerimizi hakikaten açıkça bildirimsizdir."[329] Bu ayette de rahimden, insanın içinde kaldığı sağlam ve sabit bir yer olarak bahsediliyor... Ben şahsen bu kanaatteyim diyor.[330]

---

324 **Hacc,** 22/5
325 **Murselat,** 77/22-23
326 Muhammet eş-Şevkani; **Fethu'l-Kadir,** V/354
327 Ahisi, **Ruhu'l-Maani,** XVIII **/ 3**
328 M. El-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 55,56
329 **En'am**, 6/98
330 Maurice Bucaille, **Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim,** s, 302

b-Üç Karanlık Bölge

Allah Teala zümer suresinde şöyle buyurmaktadır: *"Allah sizi annelerinizin karınlarında, üç karanlık bölge içerisinde yaratılıştan sonra (yeni bir) yaratılışa dönüştürerek yaratmışnr."*[331] tefsirlerde üç karanlık bölgeden maksadın, babanın sulbü, annenin teraibi olduğu söylenmişse de, genelde karnın iç yapısı göz önünde bulundurulmuş ve ayette o açıdan yaklaşılmıştır.

Üç karanlık bölgeyi karnın iç yapısı olarak te'vil eden müfessirlerden İmam Maturidi şöyle demiştir: Birinci karanlık bölge karın, ikinci karanlık bölge rahim, üçüncü karanlık bölge de rahmin içinde çocuğu ihata eden meşimedir.[332]

M. Bucaille'nin açıklamalarına göre, bu üç plan şunlardır: Karın cidarı, bizzat döl yatağı, üçüncü olarak da fötüsü saran kılıflar (plasenta, xarlar ve amniyotik sıvı). O asıl kanaatini şöyle belirtmiştir: Ayet hakkında burada yapılan yorumun, anatomik yönden itiraz edilebilecek bir yönü yoktur, Kur'an metnindeki üç türlü karanlıktan maksadın bunlar olup olmadığında tereddüt etmekteyim.[333]

Süleyman Ateş'in bu konudaki görüşü şöyledir:

Kur'an, Embriyonun üç karanlık içinde büyüdüğünü söyler ki; 1- Dış karın (maternal onterior duvar), 2- Rahim cidarı (uterus duvarı), 3- İç rahim zarı (amnio chorinoic membrane) olabilir. Kur'an'da doğumdan önce anne rahminde insanın gelişme aşamaları hakkında öyle açıklamalar vardır ki bunlarda itiraz edebilecek her hangi bir aksaklık yoktur.[334]

Celal Kırca'nın görüşünü Dr.Abdülaziz'e dayandırarak şu şekilde açıklamaktadır:Bu ayette Kur'an'rn ilmi bir mucüzesi vardır. Zira Kur'an ana rahmini üç kat karanlık bir yapı olarak tanımlamaktadır. Üç kat karanlıktan maksat ceninin dışındaki dokuda bulunan üç çeşit zardır. Dr. Abdülaziz İsmail, bu konuda dışındaki dokuda bulunan üç çeşit zardır. Dr. Abdülaziz İsmail, bu konuda şunları söylemektedir: "Kur'an'da bize bildirdiğine göre, ceninin dışında

331 **Zümer** , 39/ 6
332 Maturidi, **Te'vilâtu'l-Kur'an,** Vr 493 b, 4942
333 M. Bucaille**, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim,** s, 302
334Süleyman Ateş, **Gerçek Din Bu 2**, s, 141

üç karanlık diye adlandırılan üç zar vardır, bu zarlar amnion, koriyon ve rahim duvarı zarlarıdır. Bu zarlar ancak teşrih ilmi sayesinde anlaşılmakta mücerret gözle bakıldığında tek bir zarmış gibi görülmektedir. Bu zarlar amniyon, ışık geçirmeyen, koriyon ısı geçirmeyen ve rahim zarı da su geçirmeyen bir yapıya sahiptir.[335] Böylece bu iç tabakadan meydana gelen cenin rahat, emin bir şekilde gelişmesini sürdürmektedir.[336]

Zeki Duman konuyu şöyle ifade ediyor:

1. Cenini kuşatan amniyon zarı
2. Amniyon zarını dıştan çevreleyen koriyon zarı
3. Rahim zarı veya rahim cidarı

Bu ayette, içinde bulunduğu sürece bebeği ısı, ışık ve benzeri dış etkilerden koruyan üç anatomik ortamdan söz edildiğini belirterek yukarıdaki üç anatomik yapıyı sadece vermekle yetinmiştir.[337]

Muhammed Ali el-Bar'ın görüşü şöyledir: “Kimi müfessirler bu ayeti tefsir ederken: "Üç karanlık; karın, rahim ve eş karanlığıdır" diyorlar. Bu mana aslında doğrudur; çünkü karın cidarı karanlıktır. Bundan sonra rahim cidarı, ondan sonra da cenini saran eş zarının karanlığı gelir. Böyle olmakla beraber ayet, karın içinde, ceninin yaratıldığı yerde, üç karanlıktan bahsetmektedir. Demek ki üç karanlık bizzat rahmin içindedir. Cenini saran zarları iyice tetkik edersek, üç tane olduğunu görürüz.

1. Amıiyon zarı (cenin lam bunun içindedir)
2. Koriyon zarı (eş)
3. Düşen eş

1. Amniyon Zarı

Buna, cenini her taraftan kuşatmış olması bakımından iç zar da denir. İnce zardan yapılmış kapalı bir keseden ibarettir. Cenin bunun içindedir. İçi cenin büyüdükçe orantılı olarak aratan bir sıvı ile doludur. Yedinci ayda büyüme doruk noktasına ulaşır, daha sonra tedrici olarak azalır.

---

335 Celal Kırca, **Kur'an ve Fen Bilimleri,** İslanbul,1997, s, 3O3.
336 Alpaslan Özyazıcı, **Hücredcn İnsana,** İstanbul, 1979, s, 64.
337 Zeki Duman, **Kur'an-ı Kerim ve Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi,** s, 24

2. Koriyon Zarı

Cenini çevreleyen zarlardan ikincisi koriyondur. Koriyon, düşen zarla amniyon zarının arasında bulunur. Bir başka deyişle düşen zar, arkasında amniyon zarı vardır, bu zar iki tabakadan oluşmaktadır.

a. Dış Tabaka: Bunun üzerinde bir çok tüy ve kabartılar vardır, bunlar aracılığıyla anadan yavruya gıda ve oksijen ve yavrudan ana kanına karbondioksit ve üre geçer.

b. İç Tabaka: Vitellus kesesinin üzerini kaplar. İlk zamanlarda içinde cenine ait dış damarlar bulunur.

3. Düşen Zar

Cenini her taraftan kuşatan zarların üçüncüsüdür. Bu, sümüksü bir zardan oluşmuştur. Rahmin içini bir astar gibi kaplar, progesteronun[338] etkisiyle akıl almaz bir şekilde büyür. Gebelik süresinin bitiminde ise kalınlığı kat kat artar. Her tarafı kan damarları ve bezlerle sarılır. Terkibi değişerek sünger kıvamını alır. Buna düşen zar denmesi de adet kanı veya doğum olmuşsa nifas kanı düşmesindendir."[339]

Zümer suresi 6. ayeti üç zardan farklı olarak anne rahminde birinden diğerine farklılaşan üç evre olarak anlayanlar da olmuştur.

Görüldüğü gibi buraya kadar verilen açıklamaların hiçbiri hakikati izah edememektedir. "... Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde bir yaratılıştan sonra öbürüne kalbederek yaratıp duruyor..."

Ayet-i kerimenin bu bölümünü biyoloji açısından önemli bir sırrı dile getirdiğinden 39. surenin 6. ayetinin yalnız bu bölümünü yorumlamaya çalışacağız.

Görüldüğü gibi ayetin bu bölümü insanın anne karnında teşekkülü için üç farklı karanlık tarif etmektedir. Şu halde ilkah olmuş yumurta hücresinin üç karanlık fazdan geçtiğini dile getirmektedir. 15 asır önce hatta yüzyıl öncesine kadar insanın anne karnında yalnızca rahim içinde yani bir karanlık bölgede geliştiği sanılırdı. Bu ayeti anlayabilmek için bir insanın anne karnında geçirdiği öyküleri günümüz tıp bilimleri açısından özetlemek istiyorum

---

338 **Progesteron:** Gebelik hormonu, embriyoyu ana rahmine bağlayan hormon
339 M. Ali el-Bar, **K. Kerim ve Modem Tıbba göre insanın yaratılışı,** s, 159-165

Anne yumurtalıklarında olgunlaşan yumurta hücresi sanıldığı gibi rahime düşmez. Aksine karın boşluğuna düşer. Anne rahminin üst kısımlarında sağ ve solda Fallop kanalları denilen ince borular vardır. Bu boruların ucu bir çiçek gibi açılmış karın boşluğuna yumurtalık çevresine yönelmiştir. Yumurta karın boşluğuna yumurtalık düşer düşmez işte bu boruların çiçek gibi açık ağızlan vantuz gibi yumurtayı yakalayıp emer ve rahmin uzağındaki borunun içine alır. Yumurta hücresi bu boruda döllenir. Bir süre sonra rahmin içine gelir. Rahim iç derisinin hücreleri tüy gibi uzantılarla kaplıdır. Bu yumurta hücresine kıyaslandığında sanki ağaçlık bir kuytuluğu temsil eder. döllenmiş yumurta hücresi işte bir sürede burada bölünmeye devam eder. sonra da bir kese içine yerleşerek cenin (embiryon)i meydana getirir.

Görüldüğü gibi bir insanın anne rahminde oluşması sanıldığının tersine bir çok safhalardan geçmektedir.İşte şimdi ayet-i kerimedeki çok ince manayı çözebiliriz. Anne karnındaki üç karanlık bölgeyi biyolojik olarak tespite çalışalım:

a. Birinci Karanlık Bölge

"Yumurta hücresinin Fallop Kanalları (SALPENKS)lerde döllendikten sonra geçirdiği merhaledir, (ilk evre). Döllenmiş yumurta hücresi yani bedensel hayatın başlangıcı bu birinci karanlık bölgede sürer. Yumurta hücresinin niçin bu kanalda döllendiğini henüz izah edemiyoruz. Bizim düşüncemize göre ayet yorumlarında açıkladığım gibi yumurta hücresinin döllenme olayı akıl almaz bir matematik öyküdür. Bu işlemin anne karnında en sakin yer olan bu kanalda sürmesi irade-i ilahinin tercihidir. Ayrıca, burada anne ve babadan gelen genetik kartları aynı uygun şartlar altında birleştirmek ve dünyaya gelecek insanın ilk bedensel çizgileri burada tespit edilmektedir. Ayet-i kerimenin verdiği manaya uygun olarak ilk şeklimiz işte bu karanlık bölgede doğmaktadır.

Her şeyi hazır, bu minik hücresi, insan karakterinin her çizgisini taşımaktadır. Artık emrolunan beden yapısını tamamlamak üzere ikinci

karanlık bölgeye intikal edecek, rahmin tükenmez besin kaynaklarından istediği maddeyi alarak ilahi şifreyi tamamlayacaktır."[340]

Bu noktada son birkaç yıldır bir çoklarına yanlış yansıyan bir tüp bebekten özet yapmak istiyoruz. Döllenmenin olması için zorunlu olan bu kanal; iltihap nedeni ile bazen kapalı olur. Bu nedenle döllenme, dolayısıyla gebelik tahakkuk etmez. İşte annenin yumurta hücresini karın boşluğundan alarak babanın meni hücresi ile karıştırılarak laboratuarda ilkah olayının sağlanması, sonra da bu döllenmiş hücrenin rahime konması olayı; tıp lisanına tüp bebek olarak geçmiştir. Aslında tüp bebek olayı ayette geçen birinci karanlık bölgenin insan oğluna gösterilmesi açısından Kur'an mucizesidir.

Ne var ki, bazı materyalist düşünce sahipleri tüp bebeği istismar etmişler. Cenin laboratuarda geliştiği propagandasını yapmışlardır. Tamamen yanlıştır. Dışarıda döllenen yumurta hücresi tekrar rahime konmakta orada gelişmektedir. Tubalarda döllenen bebek bu kez yeni bir karanlık bölgeye gelir.[341]

b. İkinci Karanlık Bölge

Döllenmiş yumurta, rahimin bir orman örtüsünü andıran ikinci karanlık bölgesine, rahim içi dersi üzerine gelir. Orada uygun bir yere yerleşir ve yapışır. Bu nokta anne tarafından müstakbel bebeğe besin tüneli haline getirilir.

Döllenmiş yumurta burada ilk bölünmelerini yapar. Bu ilk bölünmeler fevkalade önemlidir. Zira tüm organların ilk şekilleri embriyonun bu ikinci karanlık bölgede teşekkül eder.

Gerçekten döllenmiş yumurta hilkatin ilk safhasını ve rahimdeki bu ilk bölünmeler de hilkatin ikinci safhasını teşkil eder.

Binci karanlık bölgede genetik hâdiselerin en zorlusu istidat uyumları doğmuş, ikinci karanlık bölgede ise çeşitli organlara asit ilk temel yapılar halkolmuştur.

İkinci karanlık bölgedeki bu ikinci hilkatte insan bedeni hücre kümeleri içerisinde temsil edilmektedir ki; iyi bir tanımla ALAK dokusudur. Nitekim Kur'an başka ayetlerinde insanın bu doku evresine alaka fazı olarak değinir.

---

[340] Haluk Nurbaki, **Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler,** Ankara, 1998, s, 104-105
[341] Haluk Nurbaki, **a.g.e,** s, 106

İnsanın ikinci karanlıktaki bu doku safhası belli bir aşamaya gelince başlangıçta tek bir doku halinde görünen ceninde yeni bir karanlık safha başlar.[342]

c. Üçüncü Karanlık Bölge

Cenin etrafında içi özel bir sıvı ile dolu yeni bir kese teşekkül eder ve sonra bu kese içinde üçüncü karanlık mekanda sıra ile organlar ve sistemler gelişir. Böylece farklı zaman çizgileri içinde insan anne karnında farklı üç mekan öyküsü yaşar. Dıştan görünüşte bu karanlık mekanların farkları yok sanılır. Halbuki minik bir hücre kılığına girip bu mekanları gezersek, nasıl farklı mekanlar olduğunu gözleriz. Birinci karanlık mekan, hücreye göre dev karanlık bir tüneli hatırlatmaktadır.

İkinci karanlık mekan ise ışıksız kapkaranlık bir ormanı.

Üçüncü karanlık bölge ise yine ışıksız bir denizin altını andırır.

Ayet-i kerime tam biyolojik bir mucize sırrı içinde henüz öğrendiğimiz bu bilimsel gerçekleri açıklarken bütünü içinde hilkat sırrını da vermektedir.

Ve sonra da "Nasıl olup da inkâr ediyorsunuz?" beyanı ile sonlanmaktadır.

Hiçbir biyoloji gerçeğinin bilinmediği on beş asır öncesinde; bu ayetin, insanın anne karnındaki hayatına âit bir öyküyü vermesi gerçekten Kur'an'ın bir azametidir.

İnsanın bu üç karanlık mekanda birinden diğerine intikali de akıl almaz bir hilkat sırrıdır. Birinci karanlık bölgedeki hücre safhası (evresi) ikinci karanlık mekandaki doku safhası ve üçüncü karanlık mekan olan Amnios Kesesinde organlar safhasının birbirine intikali, tamamı ile bir kompitür hesabıdır. Gelişmesini tamamlayan safha otomatik bir evre ile kapanır. Diğer mekana intikal eder ki, ayette geçen bu hilkatten diğerine geçiş beyanı bu gerçeği dile getirmektedir.[343]

Haluk Nurbaki, ikinci karanlık bölge olarak anlattığı bölümde, döllenmiş yumurta rahmin bir orman örtüsünü andıran, rahim içi derisi üzerine gelir.

[342] Haluk Nurbaki, **a.g.e,** s, 104
[343] Haluk Nurbaki, **a.g.e,** s., 105-107

Orada uygun bir yere yerleşir ve yapışır. Döllenmiş yumurtanın burada ilk bölünmelerini yaptığı şeklinde anlatmıştır.

İlk hücrenin bölünmesi spermle yumurtanın birleşmesinden yirmi dört saat sonra gerçekleşir. Yeni oluşan bu iki hücre de birbirinin aynısıdır. Bu olayla birlikte yaşamın anne karnında sürecek olan dokuz aylık dönemin ilk günü başlamış olur. Artık anne rahminde tek değil iki hücre vardır, daha sonra bu rakam 4'e ulaşır. Bu bölünme katlanarak sürer gider.[344]

“Burada da ifade edildiği gibi bölünme yirmi dört saat içinde ve embriyonun anne rahmine tutunması döllenmenin 5. gününde başlar. 3-4 gün fallop tüpünde kalır. Haluk Nurbaki ise bölünmenin alak kısmında olduğunu kitabında bildirmiştir.

O evreleri, döllenmiş yumurtanın fallop kanalında kalmasını birinci evre, alak aşamasını ikinci evre ve diğer bütün oluşumun mevcut olduğu bölümü üçüncü evre olarak ifade etmiştir.

Kanaatimize göre evrelere ayırması güzel bir başlangıç ama ayırım yapılırken yanlış yapılmıştır. Biraz sonra ifade edeceğim gibi biraz farklılık arzedecektir.

Haluk Nurbaki'nin evrelere ayırmasını kayda değer bir şey olduğunu yalnız evrelerin başlangıç ve bitişlerinde sorun olduğunu düşünüyorum. Dikkat edilirse ayette insanın anne karnında birinden diğerine farklılaşan üç ayrı evrede meydana geldiğine dikkat çekilmektedir. Gerçekten de bugün modern biyoloji, bebeğin anne karnındaki embriyolojik gelişimin tam ayette belirlediği gibi üç farklı devrede gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bugün tıp fakültelerinde okutulan bütün embriyo kitaplarında bu konu en temel bilgiler arasında yer alır. Örneğin embriyoloji hakkında temel başvuru kitaplarından biri olan "Basic Human Embryology" adlı kaynakta bu olgu şöyle ifade edilmektedir:

a- Preembriyonik evre (2,5 haftaya kadar olan evre). Bu evre alak aşamasına tekabül eder. yaygın olarak "*trimester*" olarak anılan bu ilk evrede

---

[344] Solomon Villee, Martin Berg, **Biology,** ABD, 1993, s, 1066

zigot çoğalır. Bir hücre kitlesi haline geldikten sonra kendini rahim duvarına gömer. Hücreler çoğalmaya devam ederken üç tabaka halinde organize olurlar.

Amnion, Koroin, Dış Zar

b- Embriyonik evre (2,5 haftadan 8 haftaya kadar) "2. trimester" olarak da adlandırılan bu evre 5,5 hafta sürer. Ve bu süre boyunca canlı, embriyo olarak adlandırılır. İlk üç hafta bittiğinde hücreler bir çiğnemlik et parçası halini alır. Bu evrede hücre tabakaları bedenin temel organları ve sistemleri ortaya çıkar. 3. haftada: kalp, kuyruk ve baş kısmı oluşmaya başlar. Yaklaşık 13. günde bir grup hücre kalbi oluşturmak için embriyonun göğüs bölgesinde toplanır. 21. günde kalp kısmen tamamlanmış olur ve 22. günde ilk atışını gerçekleştirir. Dakikada altmış vuruş!uk bir ritimle çalışmaya başlar."[345] "4. haftanın sonunda da kalbin ve damarların içi tamamen kan ile dolar. 4. haftada gözler kısmen belirir, kalp çarpmaya başlar. 5. haftada organların tomurcukları belirir. Kulaklar fark edilir. Embriyo mekanik uyarılara cevap verebilir hale gelir. Embriyo 5 haftalık olduğunda prosencephalon ve rhomben cephalon'un bölünmesi ile beş beyin keseciği oluşur. Bundan sonra beyin gelişmeye başlar." 6. haftada da kıkırdaklaşmamn devamı olarak ilk kemikleşme köprücük kemiğinde ortaya çıkar. 7. haftanın sonunda uzun kemiklerde de kemikleşme başlamıştır. 8. haftada 2,5 cm uzunluğuna ulaşır. Ve insan olduğu seçilmeye başlar. Bu döneme cenin denir. Buraya kadar anlattığım evre mudga aşamasına denk gelmektedir.

Fetal Evre : 8. haftadan çocuğun doğumuna kadar olan evredir. Et giydirilmesi ve kemiklerin oluşum aşamasına tekabül eder. Fetüs diye adlandırılır. Bu dönemin bir önceki dönemden ayırt edici özelliği fetüsün yüzü, elleri ve ayaklarıyla belirgin insanın dış görünümüne sahip bir canlı olmasıdır. Fetüs bu dönemde 3 cm boyundadır. Bu dönem 30 hafta kadar sürer ve gelişme doğum haftasına kadar devam eder.[346]

[345] Solomon Villee, Berg, Martin, **Biology**, s., 109
[346]Erdoğan Gürsoy, Emel Koptagel, **Embriyoloji Atlası,** Sivas, 1997, s, 181,183

C - DÖLLENMEDEN SONRA YAVRUNUN ANNE RAHMİNDE GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

Döllenmeden sonraki aşamalara ilişkin şu ayet vardır:

"Sonra onu, nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi alaka haline dönüştürdük. Sonra alakayı mudga yaptık, sonra mudgayı kemiklere dönüştürüp, kemiklere et giydirdik, sonra da başka bir yaratılışına başladık."[347]

Ana rahmine nutfe olarak giren ceninin, sırayla alaka,mudga (muhallaka, gayri muhalllaka) kemik, kemiklere et giydirilmesi, yaratılışının tamamlanması ve dokuz ay sonra mükemmel bir bebek olarak dünyaya gelmesi, yukarıda mealini verdiğimiz ayette sözü edilen safhalardır.

1. Alak Safhası

Konu edindiğimiz el-Mü'mun suresinin 14. ayetinde Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Sonra nutfeyi alaka olarak yarattık..."

"Alaka" asıl itibarıyla "uluk" taalluk, gibi yapışıp tutunmak, bağlı olmak manalarına gelen bir kökten türetilmiş bir isimdir.[348] Bir şeye yapışan, tutunan şeye Araplar alaka tabir ettikleri gibi suda yaşayan ve tutunduğu canlının kanını emen canlıya da "dûdetüalak" adını vermektedirler.[349]

Alaka bir şeye yapışıp tutunan şey demektir, işte alakada aynen lügat izahlarında belirtildiği gibi rahmin cidarına yapışıp bakmakta oraya yerleşmektedir. Ve hemen çevresi kalın bir kan tabakasıyla sarılmaktadır.[350]

Alaka sözcüğünde daima tutmak ve asılmak manası vardır. Alaka rahim duvarına tutunarak asılır.[351] Müfessirler genellikle bu safhayı telkih'in tamamlanmasından sonra yapışkan bir madde olarak rahmin cidarına tutunan kan, pıhtılaşmış kan parçası olarak tanımlarlar.[352]

---

[347] **Mü'minun**, 23/12-14
[348] İbn el-Manzur, **Lisanu'1-arab**, 1X/ 267; Ragıb el-İsfehân'i**, el-Müfredât,** Alaka mad.; İbn el-Esir, **en-Nihaye, fi Garibi'l-Hadis ve'1-Eser,** Beyrul, 1963, Alaka mad.
[349] Muhammed b. Ebi Bekr Razi, **Muhtâsaru's-Sıhah,** İstanbul, 1980, s, 385-336
[350] Süleyman Ateş, **Gerçek Din Bu2,** s, 170-173
[351] M. Ali el-Bar, **Kur'an ve Tıp İlmine Göre İnsanın Yaratılışı,** s, 84
[352] Taberi, **Câmiu'l-Beyân,** XVIII, S., 8,; Maturidi, **et-Te'vilât,** va 374,7; Şevkani, **Fethü'l-Kadir,** XXI11/ 84, Elmalıl**, Hak Dini Kur'an Dili, V**/ 3436

Bugün ana rahmine sokulan, toplu iğne başı kadar küçük bir kamera sayesinde sperm hücresi ile yumurta hücresinin ana rahminde geçirdiği bütün aşamaları görüntülemek mümkün olmuştur. İşte bu görüntüler sayesindedir ki Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde geçen alaka kelimesi ile fallop[353] borusunda sperm hücresiyle döllenmiş olan dişi yumurta hücresinin, döllenmeden bir hafta sonra rahim duvarına asılıp gömülmesi durumunun kastedildiğini anlıyoruz.

Bu konuda Maurice Bucaille şöyle der: "Yumurtanın döl yatağına yerleşmesi, onun pürtüklü özelliği sayesinde gerçekleşir. Bu pürtükler, yumurtanın gerçek uzantıları olup, toprağa yerleşen kökler gibi, yumurtanın gerekli gelişimini sağlamak amacıyla ihtiyacı olan elemanları almak üzere organın derinliklerine doğru iner. Bu oluşumlar, yumurtayı tam anlamıyla döl yatağına yapıştırır. Bunların bilinmesi ise ancak çağdaş dönemde gerçekleşmiştir."[354]

Alak kelimesi Kur'an'da altı yerde geçmektedir.[355] *"Yaradan Rabbinin adıyla oku! O, insanı asılıp tutunan bir şeyden yaratü."*[356] "Asılıp tutunan bir şey" ayetin metnindeki alaka kelimesinin tercümesidir. Bu, kelimenin ilk anlamıdır. Bu kelimeden çıkan "kan pıhtısı" anlamı tercümelerin çoğunda karşımıza çıkar. Bu manayı vermek yanlıştır ve bu yanlışlığa dikkat çekmek gerekir. İnsan asla bir kan pıhtısı safhası geçirmemiştir. Bir başka tercümede geçen "yapışıklık" karşılığı da aynı şekilde uygun değildir. Kelimenin ilk anlamı "asılıp tutunan bir şey" demek olup, bugün iyice tespit edilen gerçek duruma da tam tamına uymaktadır.[357]

Bu açıklamaların ışığında diyebiliriz ki, bu ayeti celilede ferblizasyon[358] tamamlandıktan sonra rahmin cidarına asılıp tutunan şey olan hücreler topluluğu olarak alak'tan bahsedilmektedir. Alak'ın kan pıhtısı olmadığı gelişen teknoloji ışığı altında da ortaya çıkmıştır.

---

353 **Fallop Kanalı:** Yumurta ve sperm hücrelerinin buluşma yeri
354 Maurice Bucaille, **Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim**, s., 300-301
355 **Hacc,**75/38**; Mü'minun,** 23/14-15; **Kıyame,** 75/38; **Alak**, 96/2
356 **Alak,** 96/1-2
357 Maurice BucailIe,**Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim**, s., 301
358 **Ferblizasyon:** Döllenme

2. Mudga safhası

Alaka safhasının sona ermesiyle veya tedrici olarak değişime uğraması sonucu meydana gelen yeni merhaleye mudga safhası adı verilmiştir. Allah Teala *"Alakayı da mudgaya dönüştürdük"*[359] ayeti bunu belirtmiştir.

Mudga ağızda çiğnemek anlamına gelen DMĞ kökünden türetilmiş bir isimdir. Çiğnem büyüklüğündeki et parçasına Araplar "mudga" demektedirler.[360]

Lisanu'l- Arab müellifi İbn Manzur mudgayı tanımlarken, "mudğa bildiğimiz normal etten başka bir ettir" der. Âlûsî (v. 1270/1854)de "kısmen kemik özelliğini taşıyan bir et parçası" olabilir[361] demektedir.

Çağdaş yazarlardan Maurice Bucaille'nin ifadesi de bu görüşü doğrular niteliktedir: Çiğnenmiş gibi olan et metindeki mudğa'nın taze et gibi olan et ise "lahm" kelimesinin tercümesidir. Bu ayırım göz önüne serilmeye değer. Embriyon başlangıçta küçük bir kitledir ki gelişmesinin belirli bir döneminde çıplak gözle bakılacak olursa, çiğnenmiş et görümünde olduğu tespit edilir, kemik sistemi bu kitlenin içinde mezoderm denilen yerde gelişir. Şekillenen etlere kaslar giydirilir; işte lahm kelimesi bu kaslar için anlaşılmıştır.[362]

Embriyonun büyük bir hızla büyüyüp geliştiği bir insan bedenindeki organ ve sistemlerinin temellerinin atıldığı dönemdir. Embriyonik evreye tekabül eder.

“Hücreler zaman içinde bölünmeye devam ederek ve gruplanarak ışığa karşı hassas göz hücrelerini, ses titreşimlerini hissedecek kulak hücrelerini ve daha birçoklarını oluşturmaya devam ederler. F.mbriyoıuin ilk üç haftası bittiğinde çoğalan hücreler bir çiğnemlik et parçası görünümünü alırlar. Bu gelişim Kur'an ayetlerinde alaktan "bir çiğnemlik et parçasına" değişim olarak bildirilmiştir.”[363]

İçinde yaşadığımız şu bilim ve teknoloji çağının verdiği imkanlardan istifadeyle mudga safhasındaki bir ceninin şekli fotoğraflarla tespit edildiği

---

[359] **Mü'minun,** 23/13
[360] İbn Manzur, **Lisanu'l Arab**, VIII/ 451; Ragıb, **el-Müfredât**, s, 469; İbnu'l-Esir, **en Nihaye,** İV/339
[361] Âlûsî, **Ruhu'l - Maani,** XV1II/14; XVlI/ 9
[362] Maurice Bucaille**, K. Mukaddes, Kur'an ve Bilim**, s, 303
[363] M. Ali el-Bar, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s,103-110

zaman M. Bucaille'in de belirttiği gibi gerçekten çiğnenmiş ve üzerinde dişlerin izleri görünümünü veren bir durum arz etmesi, mudğa isminin ne kadar yerinde olduğunu açıklamaktadır.

a-Muhallaka ve Gayri Muhallaka

Kur'an'da bu safhadaki cenin için "muhallaka ve gayr-ı muhallaka" tabirlerini kullanılmıştır.

"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphe ediyorsanız, bilin ki ne olduğunuzu size açıklamak için biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan sonra da yaratılışı belli belirsiz (muhallaka ve gayrı muhallaka) bir et parçasından yarattık.[364]

Fahreddin er-Razi (v. 605/1208) bu ayeti tefsir ederken "muhallaka ve gayri muhallaka" tabirleri hakkında şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Sanki Allah (cc) ceninin mudga safhasını iki kısma ayırmaktadır. Birincisi, uzuvları ve duyu organları henüz belli olmamış başlangıç safhası, ikincisi de hatları uzuv ve duyu organları yeni belirlemeye başladığı mudğanın son safhasıdır."[365]

Razi'nin dışındaki müfessirlerin bir kısmı o'nun kanaatine paralel olarak hilkati kısmen belirmiş uzuvları tebeyyün etmiş kısmen de hadleri belirlenmiş, birer et parçasıdır şeklinde bir açıklamada bulunurken, bir kısmı da "muhallaka" yaratılan kemik ve diğer halleri tamamlanarak doğanlara; "gayr-i muhallaka"da mudga halindeyken düşen tamamlanamayan kısmına işarettir demişlerdir.[366]

Âlûsî: "Mudğanın bir kısmı asli özelliğinden çıkartılarak, tamamen kemiklere dönüştürülüyor, kalan kısmı da kemiklere et olarak giydiriliyor[367] demektedir.

---

[364] **Hacc**, 22/5
[365] Fahrettin er-Razi, **Tefsir-i Kebir Mefatihu'l Gayb**, (Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Ankara, 1993, XIII/263-268
[366]Kurtubi, **el-Câmi'li Ahkamı'l-Kur'an,** XII/8 vd; İbn Kesir**, Tefsirul-Kur'ani'1-Azim,** V/390; Âlûsî **Ruhu'l Maani,** XVIII/116; Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili,** V/3382
[367] Âlûsî, **Ruhu'I-Maani,** XVIII/14

Bu ayetin izahını bugün modern teknolojiden yararlanarak anlamamız mümkündür. Zigot anne rahmine asılıp bağlı kaldıktan sonra iki tabakaya ayrılır. Bu mudğanın başlangıç aşamasıdır. Bu tabakalar:

"1-Dış Kısım: Görevi, rahim cidarına kenetlenip, ondaki kan keseciklerini emerek kendisine ve kendi içindeki cenine gıda sağlamaktadır.

2- İç Kısım: Bunun görevi de cenini ve zarları oluşturmaktır.

Embriyoda, biri yaratılacak, şekillenecek; biri de yaratılmayacak, başka bir biçime girmeyecek olan iki kısım vardır, dış kısım çocuğu saran zardır. Bu değişme olduğu gibi kalır. Asıl yaratılacak olan iç kısımdır. Çünkü cenin ve zarları bu iç kısımda yaratılır."[368]

Tefsircilerden Taberi şöyle diyor: "Müfessirler muhallaka ve gayri muhallaka tabiri üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre bu nutfenin sıfatıdır, şu anlamı taşır, biz sizi topraktan, sonra muhallaka ve gayr-ı muhallaka olan bir nutfeden yaratıktır. Gayr-ı muhallaka ise henüz yaratılıp biçimlendirilmeden önce rahimlerin dışarı attığı nutfedir."[369]

Müfessirlerin sözlerinin birinci şıkkı, ceninin yaratılan ve yaratılmayan iki tabakaya (iç ve dış tabaka) ayrıldığı şeklinde izaha uyar.

3- Kemiklerin İnşası ve Et Giydirilmesi

Bir çiğnen et parçası içinde sessiz sedasız bir insan vücudunun çatısı kurulur. Bu çatıyı ayakta tutan iskelet sistemidir. İskelet sistemi getirdiği fonksiyonlar bir yana sadece mimari yönüyle bile akıllara durgunluk veren bir yapı sergiler. Bu yapının bütün malzemeleri kan içinde anne vücudunda taşınır. Baş döndürücü bir hızla çoğalıp duran hücrelerin bir kısmı çeşit çeşit kemik dokularını kurmak ve değişik şekiller almak üzere farklılaşırlar, göç ederler, yerlerini alırlar. Adım adım 300 adım parçadan meydana gelen bir yapı inşa edilir. Her biri uygun şekilde biçilmiş yirmi iki parça kemik, bir arada kafatasını teşkil ederler. Gözlerin, kulakların, burun deliklerinin, ağzın ve dişlerin yeri bellidir. Sırttan aşağı omurlar sıralanır. İçlerinden kablo dönercesine sinir hatları geçer, sonra bunların etrafını spinal sıvı kaplar. Parmak uçlarına

---

[368] Süleyman Ateş, **Gerçek Din Bu 2,** s, 176
[369] Taberi, **Câmiu'l-Beyân,** XVII,/90

varıncaya kadar kemik kemiğe eklenir, aralarma mafsallar yerleştirilir. Bunlar da tıpkı bir makinanın hareketleri aksamının rahat çalışması için gerekli yağın görevini gören bir sıvıyla ayrıca koruma altına alınır. Böylece, gözünü kafa tasını içinde oynatan, kafa tasını boyun üzerinde oynatan, hareket ettiren, sağa sola dönen, adım atan, oturan, eğilen bir bedenin çatısı vardır. Çok yakın bir zamana kadar kemiklerle kasların birlikte ortaya çıkarak geliştikleri sanılıyordu. Ancak yapılan son araşhrmalar bir gerçeği ortaya koydu. Embriyodaki kıkırdak doku önce kemikleşmekte daha sonra kas hücreleri etrafındaki dokulardan seçilerek bir araya gelerek sarmaktaydı.

Bilimin yeni keşfettiği bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getirilir:

"Sonra o su damlasını bir alak olarak yarattık; ardından o alakı bir çiğnem et parçası olarak yarattık, daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık, böylece kemiklere et giydirdik; sonra bir başka yaratılışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir."[370]

Ayette haber verilmiş olan bu gerçek 'Developing Human' adlı bilimsel bir yayında şöyle tarif edilmektedir: "6. haftada kıkırdaklaşmanm devamı olarak ilk kemikleşme köprücük kemiğinde ortaya çıkar. 7. hafta sonunda uzun kemiklerde de kemikleşme başlamıştır. Kemikler oluşmaya devam ederken kas hücreleri kemiği çevreleyen dokudan seçilerek kas kitlesini meydana getirirler. Kan dokusu bu şekilde kemiğin etrafında ön ve arka kas gruplarına ayrışır."[371]

Kısacası, insanın Kur'an'da tarif edilen oluşum aşamaları modern embriyolojinin bulgularıyla tam bir uyum içindedir. Alemlerin Rabbi olan Allah bu gerçeği yüzyıllar öncesinden insanlara bildirmiştir.

a- Dış Dünya İçin Yapılan Hazırlıklar

"Organları yavaş yavaş tamamlanan ve hareketlenmeye başlayan bebeği yeni bir oluşum beklemektedir. Bebeğin bulunduğu güvenli ortamdan tamamen farklı özelliklere sahip bir ortamda yaşayabilmesi için vücudunda da gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

---

370 **Mü'minun,** 23/14
371 Keith L. Moore, **The Developing Hıman**, Canada, 1983, s, 3747

Bunun için yavaş yavaş hareketlenmeye başlaması ve yeni oluşan organlarını çalıştırmaya başlaması gerekecektir. Kuşkusuz bu konuda en güzel şekilde çözümlenmiştir. Bebeği rahimden ayıran zarın içinde "amniyon sıvısı" özel bir sıvı oluşmaya başlar. Bebeğin böbrekleri/ akciğeri/ amniyon zarının kendisi ve rahim ortaklaşa katkıda bulunarak bu sıvıyı oluştururlar.”[372]

b-Amniyon Sıvısı

Bebek için özel olarak hazırlanmış olan amniyon sıvısı organlarındoğumdan sonraki kullanımı için hazırlanmasını sağlar. Bebek, amniyon sıvısı ile bir anlamda dış dünyaya alışmak için egzersiz yapar. Ve düzenli olarak bu sıvıyı içer. Bu sayede dili/ acı, tatlı, tuzlu ve ekşiyi algılamaya başlar. Fetüsün içtiği amniyon sıvısı böbrekleri çalıştırmaktadır.[373] Bu gelişmelerin yanı sıra bu dönemde sindirim sisteminin tam olarak hazır olması için midede sindirim suları salgılaması başlar.

“Ceninin büyümesine paralel olarak miktarı yavaş yavaş artan amniyon sıvısı 10. haftada 30ml, 5. ayda 350ml/ 7. aya kadarda 1 litreye ulaşır. Doğum anında ise yarım litreye düşer.”[374]

İki modelin ve neticelerinin iyice öğretmenler ve öğrenciler için anlaşılması gerekmektedir. Burada kısa bir karşılaştırma yapacağız.

A- Evrim Modeli:

“Evrim sistemi, her şeyin orijinini, gelişimini ve manasını, geçmişte olduğu gibi bugünde işleyen tabii kanun ve olaylarla izah eder. Yaratıcı bir dış faktörün hususi faaliyetini tanımaz. Kâinat her yönüyle kendisini, yapısındaki özellikleri vasıtasıyla, daha yüksek seviyede bir düzenliliğe (parçacıklardan insanlara) evrimleştirir. Evrim modelinin asıl mahiyetini teyit etmek üzere, muhtelif otoritelerin kendi evrim kavramlarını ortaya koyan sözlerini nakledeceğiz. Bunlardan Dubos şu ifadeyi kullanır: ‘Bugün en münevver kişiler, muazzam kütlelerden insanoğluna

---

[372] Lux Flanagon Geraldine, **Beginning Life,** Londra, 1996, s.74
[373] Lux Flanagon Geraldine, **Beginning Life**, s, 74
[374] Keith L. Moore, **The Developing Hıman**, s, 126

kadar kainattaki her şeyin evrim hadisesiyle geliştiğini ve gelişmeye devam ettiğini bir gerçek olarak kabul etmektedirler."[375]

"Dobzhansky ise şöyle der: "Evrim, kainattaki gelişmenin her safhasını kapsamaktadır: kozmik, biyolojik, benzeri veya kültürel gelişmeler… Hayat, organik tabiatın evriminin bir ürünüdür ve insan da hayatın evrimleşmesinin bir neticesidir." Huxley, evrimin dönüşümsüz olduğunu ifade eder: "Evrim, temelde dönüşümsüz ve yönlendirici bir olaya olarak tarif edilir. Evrim sonucunda, ürünlerinde daha fazla çeşitlilik ve gittikçe artan yüksek bir organizasyon ortaya çıkar. Gerçekten, bugünkü bilgimiz bizi realitenin evrim, yani, kendi kendine dönüşüm olduğu görüşüne zorlamaktadır."[376]

"Ayala da meseleyi materyalist açıdan ele alır: "Organizmaların meydana gelişi, bir Yaratıcıya ve planlayıcı bir faktöre verilmeksizin biyolojik evrimle açıklanabilir. Herhangi bir hayat verici kuvvetin veya her yerde hazır bulunan bir enerjinin, evrim olayını, canlıların oluşumuna doğru yönlendirdiğine dair hiçbir delil yoktur." Böylece evrim, kainatı, ihtiva ettiği kanunlarla her şeyi, daha yüksek seviyelerdeki düzenli yapılara dönüştürebilen kendi kendine yeterli bir sistem olarak kabul etmektedir. Atomun parçacıkları elementlere, elementler kompleks kimyevi bileşiklere, bunlarda basit canlı sistemlere, basit canlı formları da kompleks canlıya ve kompleks hayvan organizması da insana evrimleşir. Özetle evrim: 1) Tabii bir hadisedir, 2) Kendi kendine hükmeder; 3) gayesizdir; 4) Yönlendiricidir; 5) Dönüşümsüzdür; 6) Bütün kainatta geçerlidir ve 7) Devamlıdır."[377]

B- Yaratılış Modeli:

"Yaratılış modeli evrimin aksine, 1) tabiat üstü; 2) hariçten yönetilen; 3) bir gayeye yönelik ve 4) tamamlanmış bir özel yaratılma olayını kabul eder. Evrim modeli gibi o da bütün kainatta geçerlidir ve dönüşümsüzdür. Fakat, yönü kompleks ve yüksek seviyedeki canlılara doğru değil, aşağıya, daha basit hayat seviyelerine doğrudur. Tamamlanmış olan ilk yaratılış mükemmeldir ve o zamandan beri bir bozulma olmaktadır.Yaratılış modeli, başlangıçta özel bir yaratılma süresi farz eder

---

[375] Morris Henry, **Yaratılış Modeli** (Adem Tatlı), Ankara, 1985, s, 20-21
[376] Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 21
[377] Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 21

ve bu süre esnasında insanın ve belirli hayvan ve bitki çeşitlerinin yanı sıra bütün tabiat kanunlarının o andan sonra bir daha vuku bulmayan özel yaratıcı ve tamamlayıcı hadiselerle ortaya çıktığını kabul eder. Yaratılış tamamlandıktan sonra, Yaratıcının yarattığı temel sistemlerin devam etmesi beslenmesi için tanzim ettiği yaratılış işlemi yerini, **sakınım** ve **korunum** kanunlarına bırakmıştır."[378]

"Şimdi, korunumun takip ettiği, tamamlanmış yaratılış kavramına ilaveten, yaratılış modeli tarafından tabiatta işlemekte olan bir parçalanma ve bozulma kanunu da tahmin edilmektedir. (Çünkü her şeyi mükemmel olan bir yaratıkta, vuku bulan önemli herhangi bir değişme, mükemmelliği bozucu yönde de, yaratılış sonrası, büyük çaptaki afetler katastroflar)'in modelde yer almasına meydan vermektedir. Aşağıdaki tablodan faydalanarak, söz konusu iki mıodeli kolayca mukayese edebiliriz:

Evrim Modeli	**Yaratılış Modeli**
Halen devam eden tabii orijin	Tamamlanmış tabiat üstü orijin.
Halen artmaya devam eden karmaşıklık.	Azalmaya devam eden bir karmaşıklık.
Yer kabuğunun geçmişinde bugünkü jeolojik hadiseler hakimdir.	Yer kabuğunun geçmişinde ani ve yaygın felaketler hakimdir.
(uniformitarianism)	(katastrophism)

Bu iki modelden hangisinin eldeki verileri yorumlamada daha etkili olarak kullanılabileceğini anlamak istiyorsak, ne evrimcilerin, ne de yaratılışçıların önceden ne çeşit veriler bulunacağını bilmediklerini tasavvur etmeliyiz. Ne bulacaklarını bilmeden her ikisi de kendi modellerine bağlı olarak önceden tahminler yapmaktadırlar. "[379]

---

378 Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 21-22
379 Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 22-23

"Aşağıdaki tablo önemli konularda her iki modelin tahmin ve yorumlarını göstermektedir:

	Evrim modelinin temel tahminleri	Yaratılış modelinin temel tahminleri
Tabiat Kanunlarının yapısı	Devamlı değişmekte	Değişmez
Kainattaki Galaksi Sistemi	Galaksiler değişmekte	Galaksiler sabit
Yıldızların yapısı	Yıldızlar tip değiştirmekte	Yıldızlar değişmemekte
Diğer büyük kütleler	Yapılmakta	Parçalanmakta
Kaya formasyon tipleri	Farklı çağlarda farklı	Bütün çağlarda aynı
Hayatın ortaya çıkışı	Cansızdan evrimleşerek	Canlı yalnız canlıdan
Canlıların sıralanışı	Canlıların devamlı türemesi	Belirli canlı çeşitleri
Canlı çeşitlerinin ortaya çıkışı	Yeni çeşitler ortaya çıkmakta	Yeni çeşitler teşekkül etmemekte
Canlılardaki mutasyonlar	Faydalı	Zararlı
Tabii seleksiyon	Yaratıcı bir olay	korunum olayı
Yeryüzünün yaşı	Çok eski	Muhtemelen yeni
Fosil kayıtları	Sayısız geçişler	Sistematik boşluklar
İnsanın ortaya çıkışı	Maymun- İnsan Ara formlarıyla	Maymun- İnsan arası Formları yok
İnsanın mahiyeti	Kemiyet yönünden hayvanlara üstün	Keyfiyet yönünden hayvanlardan farklı
Medeniyetin başlangıcı	Yavaş ve tedrici ortaya çıkmıştır	İnsanlarla birlikte

Bu tabloda yer alan tahminler, söz konusu modellerin ana hatlarına aittir. Bu ana hatlarda belirli şartlara göre tali kabullerle bazı değişiklikler yapılabilir. Mesela faydalı mutasyonların yanı sıra zararlı mutasyonlar da evrim modelince kabul edilebilir. Fakat bu, evrim temel kavramının tabii bir tahmini değildir. Yukarıdaki listede yer alan evrimci tahminlere gerçekten tabiatta tesadüf edilseydi, bunlar evrim modelinin kuvvetli tasdikçileri olarak büyük bir iştiyakla sergilenecekti. İşte bu, yukarıdaki hususların birer ilmi gerçek değil, evrimin temel tahminleri olduğunu doğrulamaktadır. “[380]

“Yukarıdaki ön tahminler, iki modeli karşılaştırmada kullanılabilecek konular hakkında yalnızca fikir vermektedir. Yaratılış modeli tarafından önceden tahmin edilen hususların tabiatta gözlenen gerçeklere evrim modelininkinden daha iyi uyduğunun, yaratılışçılarca benimsendiğini söyleyebiliriz. Ortaya çıkan sonuçları evrimciler yorumlamak ve açıklamak zorundadır, fakat yaratılış modeli için böyle bir mecburiyet yoktur, çünkü bunlar yaratılışçılar tarafından zaten tahmin edilen hususlardır.”[381]

---

[380] Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 22-23
[381] Morris Henry, **Yaratılış Modeli**, s, 23

SONUÇ

Dinlerde ve felsefi akımlarda *Yaratılış Olayı'*nın önemi büyüktür; çünkü bu olaya bakış, bir bakıma insana ve evrene bakışı, kısaca hayata bakışı belirlemektedir. Müslüman filozoflara göre yaratılış tekâmül fikrine dayanmaktadır. Tekâmülün esas faktörü ise Allah'tır; zira kainatı ve türleri yaratan O'dur. Tekâmül esas faktör olarak da Allah'ı kabul ettiği için teolojiktir.

Evrim fikrini savunan Lamarkizm ve Darvinizm ise evrimin, bizzat tabiatın kendisinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bundan ötürü de materyalist ve mekanisttir. Bu sebeplerden dolayı tezimizde işaret ettiğimiz gibi evrim fikri yerine tekâmül fikrinin kullanılması uygun gözükmemektedir.

Tezimizin temel konusunu inorganik ve organik evre teşkil etmektedir. İnorganik evre kendi içerisinde tedricen ilerleyerek tekâmül ettiği yadsınamayacak bir durumdur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim bir embriyoloji kitabı olmamasına rağmen organik evre ile ilgili çokça ayetler ihtiva etmektedir. *Nutfe*, *alaka*, *mudğa, kemiklere et giydirilmesi* gibi ceninin geçirdiği safhalar ana hatlarıyla Kur'an'da açıklanmaktadır. Bu açıklamalarıyla Kur'an-ı Kerim embriyoloji konusunda, uzmanları için on dört asır öncesinden çağdaş bilginin fevkinde önemli bilgiler vermiştir. On dört asır önce haber verilen bu bilgilerin, modern tıbbın verileriyle çelişki arz etmesi fikri bir yana, onunla aynı olması, hatta ondan daha ileri seviyede bulunması bu bilgileri veren kaynağın hak olmasından başka bir şekilde yorumlanabilir mi?

Milyonlarca sperm içerisinden, sadece tek bir spermin ovuma ulaşabilmesi, döllenmesinin gerçekleşmesinden sonra spermle ovumun gelip ana rahmine yerleşmesi, başlangıçta bir çift hücre olan zigotun, ana rahmine yerleşmesinden sonra bir kısmının beslenmeyi sağlama göreviyle rahme yapışıp vazifesini fevkalade başarıyla sürdürmesi, diğer kısmının da cenini oluşturması, cenini oluştururken üreyip çoğalan hücrelerin her birinin doğacak olan çocuğun fiziki yapısına uygun organları oluşturması gibi daha nice harikulade olayların kendiliğinden olmayacağını düşünüp, buna bir anlam veremeyen bir bilim adamının, böyle bir çıkmazda kalıp bocalamaktansa Allah'ın varlığını kabul etmesi, herhalde büyük bir merhale olsa gerek.

Müspet ilimler ile İslam Din'inin ilim sahasındaki müşterek faaliyetleri iki yönden hayırlı netice sağlayacaktır. Birincisi, bilimin İslam dininin ana

kaynaklarından istifadesiyle bir takım çıkmazlardan kurtulup çağdaş seviyeye yükselmesi, diğeri de bilim adamının müşahedeleri yoluyla Allah'a ve ahiret gününe imanda tahkik mertebesine ulaşmasıdır. Tahkiki bir imanla Allah'ı hak, Kur'an'ın da hak kelamı olduğuna inanan bir insanın müşahedeleri neticesinde, yaratılışı hakkında detaylı bilgi sahibi olması, öldükten sonra da diriltileceğine inanmayı zorunlu kılacaktır. Şurasını da belirtmeliyiz ki nice tecrübelere rağmen gözün hakikati görmemesi, kulağın işitmemesi, kalbin anlamamasının suçu et parçacıklarından değil şahsın kendi hatasında olsa gerektir.

"Gözleri kör değil, fakat göğüslerindeki kalpleri kördür "

Bu nedenle bu çalışmamızda Kur'an'dan bazı mesajlar sunmaya çalıştık. Şüphe yok ki, hidayete muvaffakiyet ancak Allah'tandır.

KAYNAKÇA

--Adıgüzel, Nuri, **İbn Sina'nın Nefs Teorisi,** Sivas,2005

--Ağarman, Cemal, **Kadının Yaratılışı,** İstanbul, 2001

--Altıntaş, Hayrani, **İbn Sina Metafiziği**, Ankara, 2002

--Âlûsî, Ebu'1-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid el-Bağdâdî **Rûhu'l-Maânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ul Mesânî,** Beyrut, 1884,1-30

--Aristoteles, **Metafizik**, (çev.: Ahmet Arslan), İstanbul, 1996

--Asım Efendi, Ebu'l-Kemâl es-Seyyid Ahmed, **el-Okyânûsu'1-Basiyt fi Tercemeti'l-Kâmusi'l-Muhît,** İstanbul, 188,1-V

--Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi,* AÜİFD, C: 20, Ankara, 1975, s, 127-146

………………… **Gerçek Din Bu 2**, İstanbul, 1991

………………… **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,** İstanbul, 1989

--el-Bâr, Muhammed Ali, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** (Abdulvehhab Öztürk), Ankara, 1996

--Bayrakdar, Mehmed, **İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,** Ankara, 2001

--Berg, Martin, Villce, Solomen, **Biology,** Sauders College Publishing**,** ABD, 1993

--Bucaille, Maurice, **Kitab-ı Mukaddes Kır'an ve Bilim,** (Çev: Suat Yıldırım), İzmir, 1981

…………………… **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İciller** ve **Kur'an,** (Mehmet Ali Sönmez), Ankara, 2001

--el-Câhız, **Kitabu'l- Hayavân**, Lübnan, 1959

--Cerrahoğlu, İsmail, *"Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesi*"**,** AÜİFD, C:20, Ankara, 1975, s, 85-95

--Çankı**,** Mustafa Namık, **Büyük Felsefe Lügatı**, I.Cilt, İstanbul, 1954

--Darwin, Charles, **Türlerin Kökeni** (Çev: Sevim Belli), Ankara, 2005

…………………. **İnsanın Türeyişi** (Çev: Sevim Belli), Ankara, 2002

--Dodurgalı, Abdurrahman, **İbn Sina Felsefesinde Eğitim**, İstanbul, 2000

--Duman, Zeki, **Kur'an-ı Kerim ve Tıbba göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Meselesi,** İzmir, 1991

-- Duralı, Teoman, "*Tekâmül ve Evrim*" , İS, C:3, İstanbul, 1985, s, 63-68

--Durusoy, Ali, **İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Alemdeki Yeri,** İstanbul, 1993

--Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili,** İstanbul, 1960,1-IX

--Esed, Muhammed, **Kurân Mesajı** (Çev.,Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 2000

--İbnü'1-Esîr, Ebu Saadet el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî**, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs vel-Eser**, Beyrut, 1963,1-V

--Genç H. Mustafa, **Yaratılış ve Evrim Teorileri**, İstanbul, 1983

--Gilbert, FS, **Developmental Biology,** 4th Ed, Sinaver Associates Inc, Sunderland, 1994

--Guyten, Hail, **Tıbbi Fizyoloji,** Nobel Tıp Kitapları, İstanbul, 1996, 4. Baskı

--Gürsoy, Erdoğan, Koptagel, Emel, **Embriyoloji Atlası,** Sivas, 1997

--Hakkı, Erzurumlu İbrahim, **Marifetname**, , İstanbul, 1330

--Henry, Morris, **Yaratılış Modeli** (Çev:Adem Tatlı), Ankara, 1985

--İbn Haldun**, Mukaddime** (Çev: Zakir Kadirî Ugan), İstanbul, 1968,I-III

--İbn Hazm, **Kitabu'l-Beyân,** Beyrut, 1958

--İbn Manzûr ,Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Bekr, **Lisânu'l-arab**, Beyrut, 1994

--İbn Miskeveyh, **el-Fevzü'l-asğar,** Paris, 1987

--İbn Sina, **İşaretler ve Tembihler,** (Çev: Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli), İstanbul, 2005

-------------------------------- **Metafizik II**, (Çev: Ekrem Demirli, Ömer Türker), İstanbul, 2005

--Ihvânu's-Safâ, **Resâ'il**, Beyrut, Tarihsiz, I-IV

--Janongmon, **Medical Embriyology**, (Doç. Dr. Salih Akdemir), Baltimor, 4. Baskı, 1980

--Johnson, Phillip E., **Evrim Duruşması** (Çev: Orhan Düz), İstanbul, 2003

--Junguveria, LC, Carnevio, J: Kelley, Or: **Temel Histology**, , İstanbul, 1993

--Kaya, Mahmut, **Felsefe Metinleri**, İstanbul, 2003

--İbnu'l -Kayyim el-Cezviyye, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub, **İ'lamu'l-Mukakkı'în an Rabbi'l-Âlemîn,** Mısır, 1960,1-IV,

--İbn Kesir, Ebu'1-Fadl İsmail, el-Kureyşi ed-Dımeşki, **Tefsiru'1-Kur'ani'l-Azim,** Tahkik: Abdulaziz Guneym, Muhammed Ahmed Aşur, Muhammed İbrahim el-Benna, Kahire, Tarihsiz, I-VIII

--Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlak-ı Alâî**, İstanbul, 1297

--Kırca, Celal, **Kur'an ve Fen Bilimleri**, İstanbul, 1997,4. Baskı

--Köksal, Falih*, "Evrim Kuramı ve Sosyal Bilimler*", SBYDB, İstanbul, 1998 s, 40-55

--Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, **el-Câmi'1i Ahkâm'l-Kıır'ani'l, Azîm**, Mısır, Tarihsiz, I-X

---Kutluer**,** İlhan, **Akıl ve İtikad,** İstanbul, 1998

--Kutub, Seyyid, **Fi zılâlil-Kur'an**, (Çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul, 1972,I-XVI

--Lux Flanagon, Geraldine, **Beginning Life**, A Dorling Kindersley Book, Londra, 1996

--İbn Manzur, Ebu'1-Fadl, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, **Lisânul - Arab**, Beyrut, 1968,1-XV

--el-Maturidi, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, **Te'vilâtü'l-Kur'an**,Yazma, Raşid Efendi Kütüphanesi, no: 47

--el- Merâği, Ahmed Mustafa, **Tesfîru'l-Merâği,** Beyrut, Tarihsiz

--Moore, Keith L., **The Developing Human**, Clinicolly Oriented Embryology, WB, Saunders, Company, Canada, 1983

--Noyan, Ahmet, **Yaşamda ve Hekimlikte Fizyoloji**, Ankara, 1998

--Nurbaki, Haluk, **Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998

--Oktay, Ayşe Sıdıka, **Ahlak-ı Alâî** (Basılmamış doktora tezi), İstanbul, 1998

--Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur'an'daki İslam,** İstanbul, 1998

--Özyazıcı, Alparslan, **Hücreden İnsana**, İstanbul, 1979

--er-Razi, Fahruddin, **Tefsîr-i Kebir** (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Ankara, 1990, 1-XXIII

--Razi, Muhammed b. Ebi Bekr (v. 760/ 1359), **Muhtasaru's-Sıhah**, İstanbul, 1980

--Rağıb el-İsfehani, el-Huseyn b. Muhammed, **el-Müfredât fi Garîbil-Kıır'ân,** Mısır, 1970

--Rıza, Muhammed Reşid, **Tefsîru'l Menâr,** Beyrut, Tarihsiz

--Stevens, A Lovvel, J, **Histology, Mosby-Year Book Europe Ltd**, Hong Kong, 1993

--Suyûti, Celaleddin**, Tefsîru'l Celâleyn**, Mısır, 4.1342

--el-Şehristani, **el-Milel ven-Nihal**, Kahire, 1968

--Şenel, Adam, **İnsan ve Evrim Gerçeği,** Anakara, 2003

--eş-Şevkâni, Muhammed b. Ali b.Muhammed, **Fethu'l Kadîr**, Beyrut, 1195, I-IV

--Şimşek, M.Sait, **Yaratılış Olayı**, İstanbul, 1998

--Taberi, Muhammed b. Cerir**, Câmiu'l-Beyân**, Beyrut, 1988,1-XV

--Talu, Mehmet, **Nahiv İlmi**, Kayseri, 1986

--Ulutürk, Veli, **Kurân-ı Kerim'de Yaratma Kavramı**, İstanbul, 1995

--Vâfi, Ali Abdul Vahid , *"Nazariyyetü İrtiğâil-Envâi ve İnşibâi Bağdiha min Bağdin inde Mütefekkiril-İslami***",** ME, C:30, Sayı 9, Kahire, 1959

--Yakıt, İsmail, "*Kur'an'da İnsanın Yaratılış Ve Evrimi***"** SDÜİFD, Sayı 5, Isparta, 1998, s,1-16

.... **Kur'ân'ı Anlamak,** İstanbul, 2003

--Yıldız, Sâkıp, **Kur'an Işığında Yaratılış Konuları**, Ankara, 1992

-- Şeyhzade, , **Haşiyetü Muhiyiddin Şeyhzade ala Tefsîru'l-Gadi el Beydavi**, İstanbul, Tarihsiz

-- Zeyyad, Ahmet Hasan; Mustafa,İbrahim; Abdulkadir, Hamid; Neccar, Muhammed Ali, **Mu'cemü'l-Vasît** , İstanbul, 1989